
**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

**Бібліотекознавство.
Документознавство.
Інформологія**

Науковий журнал
Виходить щоквартально
Заснований у лютому 2004 р.

**№ 3-4
2012**

Київ – 2012

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Литвин С.Х. – доктор історичних наук, професор,
головний редактор

Афанасьєв Ю.Л. – доктор філософських наук, професор

Боряк Т.Г. – кандидат історичних наук (відповідальний секретар)

Давидова І.О. – доктор наук із соціальних комунікацій

Дубровіна Л.А. – доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України

Єсипенко Р.М. – доктор історичних наук, професор

Ільганаєва В.О. – доктор історичних наук, професор

Кулешов С.Г. – доктор історичних наук, професор

Кушнарєнко Н.М. – доктор педагогічних наук, професор

Ларьков М.С. – доктор історичних наук, професор (Росія)

Ляхоцький В.П. – доктор історичних наук, професор

Мазурицький О.М. – доктор педагогічних наук, професор (Росія)

Папакін Г.В. – доктор історичних наук, професор

Швецова-Водка Г.М. – доктор історичних наук, професор

Філіпова Л.Я. – доктор педагогічних наук, професор

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Бітаєв В.А. – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент Академії мистецтв України, заступник голови Ради

Бездрабко В.В. – доктор історичних наук, професор

Боряк Г.В. – доктор історичних наук, професор

Воронков В.І. – кандидат технічних наук, с.н.с

Кириленко О.Г. – кандидат історичних наук, доцент

Мотульський Р.С. – доктор педагогічних наук, професор (Білорусь)

Плешкевич Є.О. – кандидат історичних наук, доцент (Росія)

Саприкін Г.А. – кандидат педагогічних наук, доцент

Семенченко А.І. – доктор наук з державного управління

Соколов А.В. – доктор педагогічних наук, професор, академік Російської академії природничих наук (Росія)

Столяров Ю.М. – доктор педагогічних наук, професор (Росія)

Бібліотекознавство.

Документознавство.

Інформологія

Засновник і видавець – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

*Головний редактор
Литвин С.Х.*

*Відповідальна за випуск
Боряк Т.Г.*

*Редактор
Будаш Л.П.*

*Комп'ютерне складання та верстка
Кравченко Т.В.*

*Дизайн обкладинки
Саприкін О.А.*

*Рекомендовано до друку вченою радою НАКККіМ
Протокол № 10 від 27.11. 2012 року*

Затверджено: Постановою президії ВАК України від 15.12.2004 р. №3-05/11 як фахове видання з історичних та педагогічних наук (Перелік №15) та постановою президії ВАК України від 12.03.2008 р. №3-05/3 як фахове видання з соціальних комунікацій (Перелік №21)

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 8451,
видане 17.02.04 Державним комітетом телебачення і радіомовлення України

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліковані в журналі, узгоджується з редакцією.

Посилання на видання обов'язкові.

Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей

Адреса редакції і видавця: 01015, м.Київ, вул. Лаврська, 9, корп.15

E-mail: mitic007@ukr.net

Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія

Науковий журнал	Виходить щоквартально	Заснований у лютому 2004 р.	№ 3-4 2012 р.
-----------------	-----------------------	-----------------------------	---------------

ЗМІСТ

Документознавство. Архівознавство

<i>Литвин С.Х.</i> Сучасний стан наукової розробки проблем документознавства	4
<i>Боряк Т.Г.</i> Формування сучасного напрямку розвитку архівної україніки: розробка академічних та архівних проєктів (1992-1998)	9
<i>Кудлай В.О.</i> Класифікація документів у системі управління якістю підприємства	17
<i>Збанацька О.М.</i> Відображення термінології документознавства в інформаційно-пошуковому тезаурусі Національної парламентської бібліотеки України	24
<i>Пасічник Л.П.</i> Технічні умови як вид нормативних документів зі стандартизації	31
<i>Тур О.М.</i> Термінологічні пошуки в галузі діловодства 20-30-х років ХХ століття	37

Бібліотекознавство

<i>Стрілець Н.О.</i> Методи та технології архівування електронних бібліотечних ресурсів	40
<i>Плитус О.С.</i> Роль товариства «Рідна школа» у становленні бібліотечної справи Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ століття (історичний аспект)	47
<i>Олійник О.В.</i> Особливості організації вищої інформаційної освіти в США	51

Соціальні комунікації та інформологія

<i>Вінічук І.М.</i> Соціально-комунікативні аспекти в інформаційних технологіях	59
<i>Якимюк Ю.П.</i> Сучасні комунікаційні технології документального забезпечення управління вищим навчальним закладом	69
<i>Польовик С.М.</i> Бібліотечно-архівна колекція «Фонд Президентів України» як джерело формування документних комунікацій	77
<i>Грабар Н.Г.</i> Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності	82
<i>Чуканова С.О.</i> Аналіз використання електронних ресурсів студентами гуманітарних спеціальностей (на прикладі використання баз даних EBSCO в НАУКМА)	86

Книгознавство

<i>Соколов В.Ю.</i> Видання календарів та розвиток природничо-наукового книгодрукування в Україні у ХVІІІ столітті	93
--	----

Рецензії. Дискусії

<i>Столяров Ю.М.</i> Материальный носитель информации (МНИ) продукта деятельности с закрепленной информацией (ПДЗИ) сильнее! (дискуссия в защиту документоведения)	102
<i>Боряк Г.В.</i> Роль бібліотек в інформаційно-знаннєвих перетвореннях у документальних комунікаціях суспільства	105
<i>Мага І.М.</i> Нове слово у дослідженні «Празького архіву» (Нотатки з презентації книги Тетяни Боряк «Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945-2010)»	107

Відомості про авторів	111
Показчик змісту за 2012 рік	112
Інформація про Міжнародну науково-практичну конференцію	114
Вимоги до оформлення статей для журналу	116

СУЧАСНИЙ СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

У статті висвітлено сучасний стан наукової розробки проблем документознавства, суперечливість поглядів науковців щодо його структури.

Ключові слова: *наукові проблеми документознавства, структуризація документознавства, керування документацією.*

S. Kh. Lytvyn

CONTEMPORARY CONDITION OF THE RESEARCHES OF THE DOCUMENT SRUDY PROBLEMS

The article illustrates the main research directions of document study , its problems and contradictions of views over its structure.

Keywords: *scientific problems of document study, structure of document study, records management.*

Активізація державної політики у сфері створення, зберігання та функціонування документації, розроблення методик, спрямованих на оптимізацію процесів роботи з документами, зростання ролі документації в житті держави та суспільства, діяльності наукових інституцій, націленої на розв'язання складних теоретичних питань тощо сприяло прискоренню наукової розробки проблем документознавства. Разом із тим, документознавство залишається надто молодою наукою, що обумовлює значну неусталеність як його інфраструктури, так і поглядів на структуру документознавства як науки та в підходах до наукової розробки проблем його складових, а також викликає гострі професійні дискусії.

При всій різноманітності підходів науковців до структуризації документознавства, виділяються такі **напрями** наукової розробки його проблем, які залишаються актуальними і перспективними для документознавства: теорія і методологія документознавства; історія документознавства; керування документацією; електронне документознавство; документознавча професіологія тощо.

Найбільшого розвитку отримали **теоретико-методологічні проблеми документознавства**. До цього наукового напрямку М.С. Слободяник відносить також питання документознавчої термінології, галузевого документознавства, теорії документальних комунікацій, теорії документальних потоків [30, 5]. Їм присвячені фундаментальні монографії та докторські дисертації українських учених В.В. Бездрабко [2-5], С.Г. Кулешова [10-17], Н.М. Кушнарєнка [18-20], М.С. Слободяника [26-30], Г.М. Швецової-Водки [35-37] та ін.

Дві документознавчі наукові школи, лідерами яких є С.Г. Кулешов і М.С. Слободяник, згуртували і підготували за останні роки цілу плеяду дослідників. На терені документознавства плідно працюють І.Є. Антонечко, М.В. Вилегжаніна, В.В. Добровольська, О.М. Загорецька, М. Збанацька, О.А. Кравцова, Н.О. Леміш, Ю.І. Палеха, І.О. Петрова, В.В. Рудюк, С.В. Сельченкова та інші.

Аналіз цього напрямку переконливо свідчить про суттєві теоретико-методологічні здобутки українських документознавців та широту проблематики їхніх наукових розвідок.

В теорії українського документознавства розвиваються чотири концепції (за визначенням М.С. Слободяника [30, 5]), а саме: архівно-діловодна – С.Г. Кулешова, інформаційна – М.С. Слободяника, некомунікаційна – Г.М. Шведової-Водки, бібліотекознавча – Н.М. Кушнарєнко.

Характерною рисою українського документознавства є висока активність обговорення нагальних проблем розвитку теорії про документ, що зумовлює творчі дискусії між ученими. До поляризації позицій провідних українських дослідників призвела пропозиція російського вченого Ю.М. Столярова [33; 34] щодо паралельного існування двох наук про документ – документознавства і документології, яку підтримують Н.М. Кушнарєнко [17; 18], А.А. Соляник [31; 32], тоді як М.С. Слободяник вважає ці терміни синонімічними. Він також заперечує теорію Г.М. Шведової-Водки [37], яка визначає документологію як комплекс наук про документ та запропонувала структуру цього комплексу. Гострою також була дискусія щодо структури документознавства між С.Г. Кулешовим [14] і М.С. Слободяником [29].

Різниця та неусталеність у концептуальних підходах учених до структури документознавства, його об'єкта і предмета перейшла і до підручників та навчальних посібників, що суттєво ускладнює засвоєння навчального матеріалу студентами. Очевидно, що варто створити підручник, який містив би усталені знання або аналіз різниці концепцій.

Важливою складовою теорії документознавства залишається визначення змісту фундаментальних понять – термінів. Незважаючи на відчутні досягнення в галузі *термінології* (В.В. Бездрабко, М.В. Комової, С.Г. Кулешов, Г.М. Шведова-Водка, М.С. Слободяник, Н.М. Кушнарєнко, В.В. Шульгіної), маємо констатувати необхідність активнішого проведення комплексних термінологічних досліджень, спрямованих на упорядкування, унормування та кодифікацію спеціальної лексики. Для цього слід зміцнювати зв'язки галузевих інституцій з вітчизняними та зарубіжними, міжнародними термінологічними центрами, налагодити обмін інформацією, зважено проаналізувати теоретичне підґрунтя, науково-методичні засади розгортання термінознавчих студій, виробити цілісну, комплексну програму тематичних досліджень.

Перспективним вбачається напрям пов'язаний із дослідженнями термінології електронного документознавства, в якому заслуговує на увагу праця В.В. Рудюка [25].

Важливим завданням залишається створення термінологічних словників, складених на основі глибокого осмислення якісних, сутнісних означень і визначень існуючих термінів. Варто відновити проведення щорічних міжнародних термінологічних наукових конференцій, що проводилися на базі Київського національного університету культури і мистецтв.

Важливим напрямком науки про документ є галузеве документознавство, в розробці якого передують такі його складові як управлінське і юридичне документознавство. Важливою особливістю галузевого документознавства є аналіз особливостей змісту конкретної групи документів, що визначає їхню структуру і функції та особливості їхнього використання в системі професійних комунікацій.

Однією зі стержневих проблем вітчизняного документознавства є розробка теорії документальних комунікацій. Її місце в теорії документознавства обґрунтував М.С. Слободяник [28; 29].

Суттєво відстає розробка теорії документальних потоків, яка в майбутньому має стати однією з центральних у документознавчих дослідженнях.

Окремим напрямком наукових досліджень виділяється дослідження *історії розвитку документознавства*. Наукових розвідок, присвячених цій проблемі, небагато. Історичний аспект частково присутній у монографіях та публікаціях В.В. Бездрабко [4; 5] і С.Г. Кулешова [13; 14; 16]. В працях провідних документознавців наголошується на важливості дослідження історії створення тих чи інших видів документів, їхнього історичного розвитку, простеження основних тенденцій та еволюції певних класів документації в цілому, виявлення чинників, що визначають зміни видового складу документів та їхніх форм.

Історичний аспект притаманний як структурі загального, так і спеціального документознавства, оскільки конкретизація історії документа або окремо взятої сфери документно-комунікативної діяльності здійснюється в межах таких його напрямів, як: діловодство, теорія документальних комунікацій, картографічне документознавство, науково-технічне документознавство, музичне документознавство тощо.

Історичне документознавство має комплексно у всіх історичних аспектах вивчати основні етапи становлення науки про документ, еволюцію документно-інформаційної діяльності, види документів, засоби передачі документної інформації та систему інститутів, включених у цю сферу діяльності на певному історичному етапі. Це робить можливим виявлення та правильне розуміння закономірностей та шляхів розвитку процесів документування, удосконалення сучасних систем документації та роботи з ними.

На думку Н.О. Леміш, напрям історії документознавства має також визначати головні завдання науки на сучасному етапі, актуальні теоретичні та практичні проблеми науки – класифікацію, уніфікацію та стандартизацію документів, запровадження досягнень зарубіжного досвіду керування документаційними процесами [21, 37].

Важливою документознавчою проблемою є наукова розробка і реалізація цілісної системи *керування документацією*, яка є найвищим рівнем діяльності з документування та організації роботи з документами. Вона обумовлюється посиленням ролі документації в суспільстві і зростанням її інформаційного потенціалу, що у свою чергу диктує необхідність формування професійної сфери, яка займається опрацюванням документації, її збереженням та включенням до системи професійних комунікацій.

Керування документацією – це цілеспрямований процес роботи з офіційними документами на всіх етапах їхнього життєвого циклу: створення, включення до документних ресурсів, збереження, використання в комунікаційному процесі та визначення подальшої долі (відправлення до архіву або вилучення документа для знищення).

Перехід до системи керування документацією продиктований сучасними євроінтеграційними процесами та прагненням України стати рівноправним учасником світового інформаційного простору. Це пов'язано з міжнародним поширенням керування документацією *records management*, результатом якого стала розробка і широке розповсюдження в світі високого і досить уніфікованого рівня створення та функціонування офіційної документації, що закріплено в міжнародному стандарті ISO 15489-2001 «Information and documentation. Records management». Суттєву роль стандарту і його виняткову важливість для міжнародної спільноти підкреслює включення цього документа до переліку міжнародних стандартів. Така робота проведена і в Україні, де розроблено національний стандарт України ДСТУ 4423-2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами», що сприяє гармонізації вітчизняної практики з міжнародними вимогами і створює теоретико-методичну базу для впровадження в українську практику міжнародних здобутків у царині керування документацією.

Разом із тим слід визнати, що мало місце певне відставання вітчизняного документознавства в розробці теорії керування документацією. Хоча окремі проблеми керування документацією були розглянуті у працях І.Є. Антоненко [1], В.В. Бездрабко [2], проте комплексні, узагальнюючі дослідження цієї важливої документознавчої проблематики в цілому і в галузі культури зокрема були відсутні.

Цю прогалину компенсувала дисертаційна робота В.В. Добровольської, недавно захищена у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, що стала помітним науковим внеском у розробку проблеми керування документацією в органах управління культурою України [7].

Її актуальність зумовлена необхідністю підвищення рівня документознавчого забезпечення управління галуззю культури в Україні, у тому числі і на основі розвитку інформаційно-комунікаційної складової управлінського процесу. Перехід від діловодства до цілісного процесу керування документацією в органах управління культурою України зумовлений багатоаспектною працею цих управлінських структур, наслідком якої є створення,

упорядкування та включення до системи професійних комунікацій значної кількості різноманітних документів, що є результатом управлінської діяльності та засобом подальшого її розвитку. Саме керування документацією сприяє активізації документальних комунікацій між Міністерством та регіональними органами управління культурою. Її актуальність також посилюється у зв'язку з необхідністю включення документації, яка функціонує в органах управління культури, до світового інформаційного простору, що забезпечується широким розповсюдженням керування документацією в більшості країн світу та комунікаційними можливостями мережі Інтернет.

У роботі проаналізовано історію становлення та розвитку системи керування документацією. Дослідниця уперше на підставі комплексного документознавчого аналізу розробила цілісну систему керування документацією в органах управління культурою та визначила перспективні напрями розвитку цієї системи в сучасному комунікаційному середовищі, а саме: обґрунтувала доцільність вивчення керування документацією як складової комунікаційної системи управління культурою, розробила системно-функціональну та системно-комунікаційну моделі системи керування документацією, запропонувала стратегічний план розвитку системи керування документацією і визначила можливості його реалізації в умовах освоєння інноваційних технологій роботи з документами в органах управління культурою України, визначила основні напрями розвитку документування як комунікаційно-орієнтованої складової керування документацією та чинника реалізації стратегічного плану, запропонувала комунікаційну складову реалізації стратегічного плану розвитку системи керування документацією в органах управління культурою [7, 3]. Актуальним напрямком у науковій розробці системи керування документацією є проблема документаційного забезпечення системи управління якістю на підприємстві. Цій проблемі присвячене дисертаційне дослідження В.О. Кудлая [9], виконане на кафедрі документознавства та управління соціальними комунікаціями Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

У працях вітчизняних документознавців у галузі документознавства (І.Є. Антоненко, В.В. Бездрабко, О.М. Загорецька, С.Г. Кулешов, М.В. Ларін, Ю.І. Палеха, А.М. Сокова, М.С. Слободяник), управління якістю (І.Т. Заїка, С.Д. Ільєнков, В.Ю. Огвоздін, В.І. Потьомкін, С.К. Фомічов, О.Б. Чернеча) та соціальних комунікацій (Г.Г. Асєєв, В.О. Ільганаєва, Г.Г. Почепцов, А.В. Соколов) отримали певний рівень висвітлення проблеми теорії управлінського документознавства, теорії управління якістю, документаційного забезпечення управління підприємством, документаційного забезпечення систем якості тощо. Проте, дослідження змісту і технології документаційного забезпечення системи управління якістю промислового підприємства залишалося поза їхньою увагою.

У своєму дослідженні В.О. Кудлай визначає, що у вітчизняній науці відкритими залишаються питання: сутності документаційного забезпечення системи управління якістю як різновиду соціально-комунікаційної діяльності підприємства; організації нормативно-методичного регулювання документаційного забезпечення системи управління якістю; класифікації документів системі документаційного забезпечення управління промисловим підприємством; структури інформаційно-документаційних ресурсів промислового підприємства; перспектив розвитку документаційного забезпечення системи управління якістю підприємств виробничої галузі [9, 14].

Автором запропоновано результати системного осмислення значущості документації підприємства як основи системи управління якістю підприємства; визначено термін *документаційне забезпечення системи управління якістю* як сфери управлінської діяльності, що відповідає за створення, прийняття, зберігання, використання, передавання до архіву та вилучення для знищення службових документів щодо якості цих процесів в організації, установі, на підприємстві незалежно від форм власності; здійснено класифікацію документів у системі управління якістю підприємства; удосконалено методологічні основи перспективного розвитку документаційного забезпечення системи управління якістю промислового підприємства; розвинуто концепцію змісту та структури інформаційних ресурсів корпоративного веб-порталу ПАТ «МК «Азовсталь» як каналу документально-інформаційної

комунікації підприємства, що є інструментом забезпечення документаційних комунікацій підприємства, що поєднують у собі максимально повні актуальні та архівні інформаційні ресурси; доводить, що у локальних комунікаціях підприємства недоцільно відокремлювати документи системи управління якістю від загального документного масиву та доручати розробку правил роботи з документами службам стандартизації, які не мають достатнього досвіду в багатоаспектній діяльності з документаційного забезпечення діяльності підприємств.

В.О. Кудлай показує, що процеси документаційного забезпечення системи управління якістю відіграють важливу роль у формуванні дієвого комунікаційного простору підприємства. Осмислення та реалізація документаційного забезпечення системи управління якістю як одного з найнеобхідніших елементів комунікаційної діяльності забезпечить підприємству наявність певних конкурентних переваг, що сприятимуть стабільному розвитку підприємства на світовому ринку продукції та послуг.

У роботі обґрунтовано перспективність запровадження стандартів ISO серії 30300, що виокремлюють керування документаційними процесами в самостійну систему поряд з іншими системами управління (навколишнім середовищем, охороною праці) і дають змогу вивести документаційне забезпечення систем управління якістю підприємства на новий рівень, розширюючи об'єкт стандартизації до керування організацією в контексті системного підходу до документації як основи організації управлінських процесів.

Дослідник доходить висновку, що проблема документаційного забезпечення систем управління якістю є комплексною: науковою, технічною, економічною та соціальною.

Автор пропонує перспективні напрями подальшої наукової розробки проблеми, а саме: узагальнення та порівняння досвіду реалізації документаційного забезпечення системи управління якістю на вітчизняних та закордонних підприємствах; аналіз практики запровадження систем керування документацією підприємств; дослідження використання технологій переходу від документаційного забезпечення системи управління якістю до системи керування документацією підприємств [9, 15-16].

Не менш важливим для майбутнього розвитку документознавства є подальша розробка теоретичних та практичних засад роботи з *електронними документами*. Дослідник Ю.С. Ковтанюк визначає такі завдання, що стоять у сфері електронного документознавства: дослідження потоків та життєвого циклу електронних документів різних видів та у різних сферах; вирішення понятійно-термінологічних питань, пов'язаних з електронними документами; опрацювання сутнісних характеристик об'єктів (ідентифікації, оригінальності та юридичної сили; уніфікація, стандартизація та регламентація процесів створення, реєстрації, обігу, обліку та зберігання електронних документів [8, 10].

Перспективними напрямками наукових досліджень в електронному документознавстві є обґрунтування теоретичних основ електронного документознавства як напряму документознавства; визначення науково-практичних меж поняття *електронний документ*; визначення життєвого циклу електронного документа; підготовка нормативних документів, спрямованих на вдосконалення діловодства із застосуванням електронного документообігу; розроблення раціональної технології експертизи цінності електронного документа; встановлення правового статусу електронного документа тощо.

Відносно новим науковим напрямком у документознавстві є *документознавча професіологія*, яка водночас є показником зростання рівня науки про документ. Цей науковий напрям розроблений у працях О.В.Матвієнко [22; 23], С.В. Мельника [24], Н.А. Гайсинюк [6] та ін. Науковці досліджують структурні ознаки професійної соціально-комунікативної діяльності, зокрема міжособистісну комунікативну, контекстуальну й адаптивну компетентність, та аналізують проблеми теоретико-методологічного рівня професійної підготовки документознавців.

Отже, розглянуті вище деякі напрями наукової розробки проблем документознавства мають непереоціненне теоретичне і прикладне значення, залишаються актуальними та перспективними для документознавства.

Використана література

1. Антоненко І.Є. Керування документацією за кордоном: історія, законодавство, теоретичні основи та технології : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.10 / І.Є. Антоненко. – К., 2005. – 20 с.
2. Бездрабко В.В. Від діловодства до керування документаційними процесами: із досвіду термінологічних означень та розрізнених значень / В.В. Бездрабко // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. – К., 2009. – Вип. 3. – С. 13-23.
3. Бездрабко В.В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток : монографія / В.В. Бездрабко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 720 с.
4. Бездрабко В.В. Історія науки про документ, або відкриття відомого : монографія / В.В. Бездрабко. – К. : Четверта хвиля, 2011. – 295 с.
5. Бездрабко В.В. Становлення і розвиток документознавства в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 27.00.02 / В.В. Бездрабко: Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського НАН України. – К., 2010. – 36 с.
6. Гайсинюк Н.А. Педагогічні засади підготовки документознавців в умовах інформатизації суспільства : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 07.00.08 / Н.А. Гайсинюк ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2003. – 23 с.
7. Добровольська В.В. Керування документацією в органах управління культурою України: соціально-комунікаційний аспект : автореф. ... канд. наук із соціальних комунікацій / В.В. Добровольська. – К. : НАКККіМ, 2012. – 16 с.
8. Ковтанюк Ю.С. Основні завдання електронного документознавства в Україні / Ю.С. Ковтанюк // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 17-19 травня 2011 р. – К., 2011. – С. 8-10.
9. Кудлай В.О. Документаційне забезпечення системи управління якістю на промисловому підприємстві : автореф. ... дис. канд. істор. наук / В.О. Кудлай. – К. : НАКККіМ, 2012. – 20 с.
10. Кулешов С.Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія, типологічні схеми / С.Г. Кулешов ; Укр. акад. інформатики. – К. : УкрІНТЕІ, 1995. – 190 с.
11. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов. – К., 2000. – 162 с.
12. Кулешов С.Г. Документологія як навчальний курс та наукова дисципліна / С.Г. Кулешов // Студії з арх. справи та документознавства. – 2006. – Т.14. – С. 58-61.
13. Кулешов С.Г. З історії документознавства в Україні / С.Г. Кулешов // Студії з арх. справи та документознавства. – 2008. – Т.16. – С. 73-84.
14. Кулешов С.Г. Новий погляд на структуру документознавства / С.Г. Кулешов // Вісн. книж. палати. – 2003. – №10. – С. 24-27.
15. Кулешов С.Г. Проект концепції розвитку документознавства в Україні (матеріал до обговорення) / С.Г. Кулешов // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвідом. зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 9. – С. 80-100.
16. Кулешов С.Г. Типологія наукових документів: історія та сучасний стан : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.08 / С.Г. Кулешов ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 1997. – 47 с.
17. Кулешов С.Г. Управлінське документознавство : навч. посіб. для вищ. навч. закл. культури і мист. / С.Г. Кулешов. – К., 2003. – 58 с.
18. Кушнарченко Н.М. Новий етап інституалізації науки про документ / Н.М. Кушнарченко // Студії з арх. справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 12. – С. 126-130.
19. Кушнарченко Н.М. Формування системи загальних та часткових законів документології як наукової дисципліни / Н.М. Кушнарченко // Вісн. Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2007. – Вип. 21. – С. 101-108.
20. Кушнарченко Н.Н. Документоведение : учеб. для студ. вузов культуры / Н.Н. Кушнарченко. – 8-е изд., стер. – К. : Знание, 2008. – 459 с.
21. Леміш Н.О. Історія документознавства як напрям документознавчих досліджень / Н.О. Леміш // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 17-19 травня 2011 р. – К., 2011. – С. 36-38.
22. Матвієнко О.В. Документознавча професіологія: проблеми і перспективи / О.В. Матвієнко // Вісн. книжк. палати. – 2007. – № 5. – С.30-32.
23. Матвієнко О.В. Про «аналіз останніх публікацій», теоретико-методологічні засади досліджень та розвиток документознавчої освіти / О.В.Матвієнко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 25-27 травня 2010 р. – К., 2010. – С. 196-199.
24. Мельник С.В. Професійно-кваліфікаційне забезпечення сфери бібліотекознавства, документознавства та інформології в Україні / С.В.Мельник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2011. – № 2. – С. 7-12.
25. Рудюк В.В. Система керування електронною документацією у Федеративній Республіці Німеччина (1990-2006 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 27.00.02 / В.В. Рудюк. – К. : ДАКККіМ, 2008. – 19 с.
26. Слободяник М.С. Бібліотека. Документ. Комунікації: вибрані праці / М.С. Слободяник: уклад. О.Г. Кириленко, наук. ред. В.Г. Чернець. – К. : Ліра, 2010. – 308 с.

27. Слободяник М.С. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія / М.С. Слободяник. – 2012. – № 2. – С. 5.
28. Слободяник М.С. Документологія. Зміст. Перспективи / М.С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2004. №4. – С. 4-9.
29. Слободяник М.С. Структура сучасного документознавства / М.С. Слободяник // Вісн. книжк. палати. – 2003. – № 4. – С.18-21.
30. Слободяник М.С. Основні напрямки розвитку документознавства в сучасній Україні / М.С. Слободяник // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – К., 2012. №2. – С. 4-15.
31. Соляник А.А. Документальні потоки та масиви : навч. посіб. для вищ. навч. закладів культури і мистецтв / А.А. Соляник ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2000. – 112 с.
32. Соляник А.А. Предмет и задачи документологии как научной и учебной дисциплины / А.А. Соляник // Освіта культура та мистецтво в добу цивілізаційної глобалізації : матеріали Міжнар. наук. конф., 22-23 листоп. 2007 р. / Харк. держ. акад. культури. –Х., 2007. – С. 217-219.
33. Столяров Ю.М. Фундаментальність документології як науки / Ю.М. Столяров // Вісн. Харк. держ акад. культури : зб. наук. пр. – Х., 2008. – Вип. 23. – С. 72-80.
34. Столяров Ю.Н. Признание термина «документология» как способ преодоления полисемии, или чем документоведение отличается от... документоведения / Ю.Н. Столяров // Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань : матеріали Міжнар. наук. конф. 26-27 лют. 2009 р. / Харк. держ. акад. культури ; Акад. мистецтв України ; Ін-т культурології. – Х. : ХДАК, 2009. – У 2-х ч. Ч. 1. – С. 25-29.
35. Швецова-Водка Г.М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій / Г.М. Швецова-Водка. – Рівне, 2001. – 438 с.
36. Швецова-Водка Г.М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.08 / Г.М. Швецова-Водка ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 2002. – 32 с.
37. Швецова-Водка Г.М. Розвиток поглядів щодо поняття «документологія» / Г.М. Швецова-Водка // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наук. пр. – К., 2010. – Вип. 4. – С. 82-89.

**ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО НАПРЯМКУ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ УКРАЇНІКИ:
РОЗРОБКА АКАДЕМІЧНИХ ТА АРХІВНИХ ПРОЕКТІВ (1992–1998)¹**

Стаття досліджує другий та третій етапи еволюції наукового напрямку архівознавства «архівна україніка» на сучасному етапі, виділені автором, та проаналізовано зміст проектів 1990-х рр., пов'язаних із розвитком архівної україніки.

Ключові слова: *архівна україніка, документальна спадщина України, проект «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка», АрхеоБібліоБаза.*

Т.Н. Boryak

**FORMATION OF CONTEMPORARY DIRECTION OF ARCHIVAL UCRAINICA
DEVELOPMENT: ELABORATION OF ACADEMIC AND ARCHIVAL PROJECTS (1992-1998)**

The article explores the second and third periods of Archival Ucrainica evolution as a scientific direction of Ukrainian archival study, allotted by the author. The article analyzes content of the projects of 1990s, connected with Archival Ucrainica development.

Keywords: *Archival Ucrainica, documentary heritage of Ukraine, the project «National Archival Information System «Archival and Manuscript Ucrainica», ArcheoBiblioBase.*

Цього року виповнюється п'ять років з моменту заснування Центрального державного архіву зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ). Його створення стало свідченням усвідомлення проблеми розпорошеності національної архівної спадщини України на державному рівні, адже століття бездержавності спричинили переміщення раритетних рукописних та друкованих видань за межі України. Лише зі здобуттям незалежності Україна постала перед проблемою акумуляції своєї документальної спадщини, вінцем чого можна вважати створення профільної архівної установи у 2007 р. та затвердження Галузевої програми «Архівна україніка» у 2008 р.,

¹ Першу частину статті див. в № 4 журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» за 2011 р.: Формування сучасного напрямку розвитку архівної україніки: Програма «Архівна та рукописна україніка...» (1991) / Т.Г. Боряк // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 4. – С. 4–9.

метою якої було створення такого реєстру, який включити дані про документи культурної спадщини України за кордоном – так званої архівної україніки.

Однак концептуалізації та інституціоналізації архівної україніки як напряму українського архівознавства передували дискусії та розробка наукових проектів протягом 1990-х – першої половини 2000-х рр. І сучасний стан архівної україніки має своїми витокami наукові пошуки (і невдачі) саме того періоду. У статті ми пропонуємо зосередитись на другому та третьому етапах еволюції архівної україніки, періодизація розвитку якої була розроблена автором.

Питання еволюції архівної україніки було частково окреслено І.Б. Матяш у преамбулі до Галузевої програми «Архівна україніка» [13, 29–32], директором ЦДАЗУ у підсумковій статті аналізу діяльності архіву за перші п'ять років [1] та автором [7, 83–156] 067-138-8135.

Другий етап отримав умовну назву «Академічний проект «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації». Він охоплює 1992–1995/1996 рр. і пов'язаний з програмою «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації», в першу чергу, з проектами «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» (далі – НАІС) та АрхеобібліоБаза (далі – АББ). Основні роботи з розроблення і реалізації проектів сконцентрувалися переважно в академічних установах – Інституті рукопису Центральної наукової бібліотеки (далі – ЦНБ) ім. В.І. Вернадського та Інститут української археографії (далі – ІУА).

Програма «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного реєстру та системи збереження і загальнодоступності» складається з восьми проектів [11, 5]. Два з них стосувались виявлення, описування, реєстрації та запровадження доступу до архівних документів і рукописних книг: «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації» та «Реєстр української рукописної книги». Ці програми у травні 1992 р. були затверджені Державним комітетом України з питань науки і технологій; останнім забезпечувалося і їхнє фінансування [12, 14].

Виконавцями програми були: сектор архівної україніки ІУА; інформаційний відділ Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства; Інститут рукопису, Інститут української книги, Центр реставрації та консервації, Центр інформаційно-бібліотечних технологій ЦНБ тощо. Співвиконавцями, які створили робочі групи та розробили перспективні плани роботи, були ІУА, ЦНБ та Головне архівне управління [11, 7].

До головних завдань програми відносилися: розробка проблеми збереженості архівних і бібліотечних колекцій; публікація документів, рукописних пам'яток тощо; створення реєстрів документальної спадщини України; дослідження питань інтелектуального доступу до архівної та бібліотечної інформації та реалізація такого доступу [11, 7].

Кінцева мета програми була сформульована коректно, але, як на сьогодні, надто амбіційно: «корпус документальних та довідкових публікацій документальної спадщини України» та «комп'ютерні системи і бази даних, що дозволять інтегрувати різномірну архівну та бібліотечну інформацію й забезпечити загальнодоступність до неї» [11, 7–8]. Взагалі, мега-ідея програми, якій підпорядковані всі проекти, – це створення “єдиної концепції рукописної та друкованої «україніки» [11, 9].

Варто зупинитися на проблемах, які постали перед розробниками НАІС і споріднених проектів та які довелося вирішувати, місцями повністю змінюючи або частково пристосовуючи концепцію. В першу чергу, це подолання протиріч між фаховим, але вузьким підходом спеціалістів з інформаційних технологій, з одного боку, та структурою і потребами бібліотечної та архівної сфер України, тобто поєднання вирішення гуманітарних та технологічних проблем у руслі НАІС [1, 9; 12, 16].

Важливою проблемою була величезна різниця, яка відділяє «архівні фонди як документальні системи», з одного боку, та «інформаційну інфраструктуру суспільства». Цей бар'єр виник через історичні особливості розвитку України, специфіку опрацювання архівних документів і вторинної документної інформації [4, 23]. Це й досі заважає інтегруванню документального масиву архівної інформації до інформаційних ресурсів суспільства.

Непростою виявилися проблема форматів та дескриптивних стандартів. Ідеться про те, що бібліографічний опис закладається в основу архівного, адже специфіка архівних документів призвела до включення архівів на «дуже узагальненому рівні» [4, 25–26], не кажучи про потребу розробки власне українських дескриптивних стандартів на основі зарубіжного досвіду (на рівні архівосховища; фонду, колекції та групи; на справи та окремі види і типи документів) [8, 61].

Не варто забувати і про відмінність архівних джерел від бібліографічних. Друкована продукція має вихідні дані, які не потребують глибокого розшуку. Натомість архівні джерела вимагають дослідження для визначення авторства, змісту, походження, дати та інших атрибутів, причому кожного разу – заново і окремо для кожного документа або групи документів, адже кожне архівне джерело *є унікальним за визначенням, на відміну від творів друку*. Додається сюди і проблема багатоманітності “системи архівних джерел, видів, родів і типів історичних джерел». Саме тому в архівній практиці поширений груповий опис, а не подокументний [4, 30–31].

Якщо ж згадати Національний архівний фонд України (далі – НАФ), то можна також виділити певні особливості, які безумовно впливають на шляхи розробки інформації вторинного рівня: величезна кількість одиниць зберігання (справ), широкі хронологічні межі,

полісемічність інформації, джерельна сталість, різноманітність форм документів, особливості рукописних матеріалів та ін. [8, 45].

Фахівцями було визначено п'ять особливостей структури інформації будь-якого документа, які слід враховувати при роботі з розробкою вторинного рівня інформації та виявляти для повноти описування. Це такі особливості, як джерело (для історичних наук навіть ширше поняття – автор); зміст інформації (для археографії – історичний факт, фактор, дія або предмет); часові координати (дата створення та час, який описується в документі); просторові координати (місце створення або місце історичної події); та форми передачі інформації [4, 28–29].

Було також запропоновано чотири рівні опрацювання архівних масивів інформації: створення системи археографічного опису на основі бібліографічного (тобто спрощення інформації, абстрагування від специфіки архівної інформації); створення системи на основі подокументного родо-видового опису документів за загальними інформаційними атрибутами (акцент на специфіці форми і виду документа); створення системи на основі опису предметної або тематичної інформації документів, відмовляючись від специфіки форми (рівень групового опису документів і абстрагування від конкретного документа); створення системи на основі опису адміністративно-управлінської документації і описів групового типу [4, 32–33].

Нові підходи до опрацювання архівної інформації вимагали і нових підходів у різних сферах. Так, проголошувалась важливість змін у процесі опрацювання та опису архівних фондів, каталогізації документів. На часі постали узгодження та апробації дескриптивних стандартів, розроблення словника архівної та бібліотечної термінології, класифікація документальних архівних систем організованого рівня та ін. [4, 38–39].

Проект «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації» складався з трьох напрямів: виявлення, реєстрація, облік документів в Україні та поза її межами; публікація видань у цій сфері; розробка та реалізація НАІС. Відповідальними були визначені: за перший напрям – Г. Боряк, за другий – В. Ульяновський, за третій – Л. Дубровіна та Т. Захарченко [12, 14]. Проект «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» можна вважати спробою створення локальної бази даних загальнодержавного рівня та окремим напрямом в інформатизації [10, 11–12].

У процесі роботи проект НАІС виділився в окремий пріоритетний проект, хронологічними рамками якого стали 1991–1996 рр. Його метою, згідно із Технічним завданням НАІС, – є «впровадження в практику архівної діяльності України сучасних засобів ведення інформаційних баз даних і створення на їхній основі нових прогресивних технологій у функціонуванні архівних та рукописних комунікацій» [14, 198]. Зважаючи на багатоманітність змістовного наповнення проекту, з 1993 р. до реалізації проекту було залучено Міністерство

культури України та Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей при КМУ.

Головна проблема, яка постала перед проектом «Архівна та рукописна українка: Національна зведена система документальної інформації», – вибір рівня організації архівної інформації для подальшої комп'ютеризації та створення стандарту архівного опису такого рівня. Від вирішення цих проблем залежали і технологічні рішення [8, 41–42].

Архівна концепція НАІС базується на таких засадах: до документального архівного фонду (об'єкт НАІС) залучаються документи НАФ та архівні документи поза межами України, які мають пряме або опосередковане відношення до України; система має виконувати адміністративно-управлінські та науково-пошукові функції, відповідно, особлива увага повинна приділятися «інтелектуалізації пошукових процесів»; за рівень опису обрано «рівень колективного опису фондів та архівної колекції», а рівні документа і справи було визнано за локальні об'єкти і віддано до сфери компетенції окремого архіву; єдині науково-методичні, технологічні та організаційні засади, на яких базується НАІС [12, 16–17].

Розробниця НАІС Л. Дубровіна проаналізувала зарубіжний досвід стандартизації опису архівної інформації (в першу чергу, канадський та американський). З огляду на відмінності організації архівної справи американської та української систем, дослідниця співвіднесла структурні категорії американського досвіду з українськими рівнями, дійшовши висновку, що варіативність архівної інформації можна звести до всього лише трьох форматів комп'ютерної статті, а саме структури: подокументного опису, сумарного рівня в межах групи споріднених документів (справа, група справ, фонди тощо) і опису архівосховищ [8, 42–48].

Для НАІС було обрано такий рівень опису, як фонд. У даному випадку слід враховувати, що поняття включає також групу документів та колекцію як надбудови, яка об'єднує документи, споріднені за походженням (адже спорідненість походження дає і спорідненість інформації, закладеної в документах таких груп). Тож «фонд» став об'єктом реєстрації/одиницею виміру. Це стало фактично головною характерною рисою НАІС [8, 53–57].

Л. Дубровіна також наводить характерні відмінності НАІС від уже існуючих баз даних. Чи не основоположним є те, що НАІС повинна від самого початку мати можливість узгодження за рівнем, характером опису та деталізації інформації з іншими системами в Україні. Також структура опису має базуватись на існуючих облікових архівних документах рівня фонду. Планувалося створення інформації на «всі матеріали українського походження незалежно від місця їхнього зберігання». Нарешті, система орієнтована на збирання та подання відомостей про документи на рівні походження, що, на думку розробника НАІС, ймовірно, скоро дасть змогу представити інформацію узагальненого рівня в рамках НАІС [8, 56–57].

Концептуальні положення НАІС були обговорені з початку розроблення концепцій, пов'язаних з «архівною та рукописною українською», але закономірно, що певні аспекти перебували у стані розвитку і продовжували дискутуватися та уточнюватися. Технічне завдання проекту було розроблене в 1992–1993 рр. Наступного 1994 р. було обговорено і схвалено Проект структури комплексного універсального опису архівної інформації [12, 18].

Станом на 1996 р. уже було розпочато роботу над програмним забезпеченням, сформульовано вимоги до НАІС, розроблено концепцію розбудови, підготовлено проекти структури опису архівної інформації, тривала підготовка архівних описів документальної інформації на рівні архіву та окремих фондів. Практичним аспектом НАІС було наповнення локальних баз даних, які згодом планувалося інтегрувати до системи («Джерела з історії УПА», «Полоніка») [11, 10].

Було заплановано також започаткувати серію видань НАІС «Архівна та рукописна українська» [11, 10–11]. На жаль, побачив світ лише перший випуск, який і містить концептуальні засади програми. Передбачалася також публікація методичних документів НАІС у різних збірниках та праць на цю тематику.

Які ж результати принесла робота над НАІС? В першу чергу, було вивчено зарубіжний досвід, що предметизувалося у складання бібліографії з проблем міжнародних архівних дескриптивних стандартів та з питань каталогізації архівної інформації. Було розроблено низку питань, пов'язаних з архівними і бібліотечними системами, а також з організації та використання даних у НАІС. «Створені і апробовані попередні методологічні та науково-методичні документи – концептуальні положення, технічне завдання (1993–1994), проект структури комплексного універсального опису (каталогізації) архівної інформації (1994), який може бути покладений в основу серії форматів для каталогізації архівної інформації рівня документа, справи, групи справ, фонду (колекції)». При роботі над проектом також брались до уваги потреби архівних установ у галузі науково-методичної та обліково-довідкової роботи. Доробок у цих сферах (теоретичний, методичний, оглядовий) знайшов відображення у публікаціях різного рівня, які заклали підвалини подальшого розвитку Національної архівної інформаційної системи [15].

У 1994 р. в розвиток НАІС було підписано угоду про розробку спільного міжнародного проекту «Українська археобібліотека» між Гарвардським українським науковим інститутом (США), ІУА, ЦНБ, ГАУ та Міністерством культури України. Метою АББ було створення «окремої інтегрованої архівно-бібліотечної бази даних, яка охоплює інформацію рівня установи – архіву, бібліотеки та музею», таким чином активізувалося «введення неопублікованих джерел з історії України до наукового обігу» [4, 189]. Така база має містити інформацію про: установи, які зберігають архівні та рукописні фонди; склад і зміст архівних документів;

бібліографію з використання та дослідження фондів архівної установи [12, 16]. АББ розглядалася як перший (верхній) етап НАІС [16, 573].

Проект був розроблений Патрицією Кеннеді Грімстед [4, 34]. Основою проекту стала чергова книга тритомного довідника дослідниці по сховищах архівів та рукописів у СРСР, що стосувалася України та Молдавії («Archives and Manuscript Repositories in the USSR: Ukraine and Moldavia», 1988) [19]. Вона виступила його ініціатором, і на неї було покладено функції координатора з американського боку, з українського – координатором виступила Л. Дубровіна, а також було визначено чотири співкоординатори від ІУА, ГАУ та Міністерства культури. Хронологічні рамки цього проекту можна визначити як 1992–1996 рр. [16, 574].

Було заплановано три етапи розвитку АББ. Перший планувався на 1994 р.: створення бази даних на узагальнену інформацію рівня архівосховища як додатку до довідника Патриції Кеннеді Грімстед. Другий етап повинен був бути здійснений у 1995 р.: підготовка скороченого варіанту довідкової інформації для організації вступу в міжнародні мережі через Інтернет. Нарешті останній етап не мав чітко визначених хронологічних меж та передбачав створення розширеної бази даних на інформацію рівня архівосховища (коротка анотація складу та змісту фондів, довідкова бібліографія до них) [6, 189–190].

Такий самий проект АББ був успішно реалізований Патрицією Кеннеді Грімстед у Росії (по зібраннях Москви і Петербурга). Український же варіант проекту з ряду причин був менш успішним.

Для кращого розуміння АББ окреслимо віхи розвитку російського проекту. Розпочався він у 1990 р., і його основою став довідник 1988 р. Це не перший подібний проект американської дослідниці, оскільки у 1972 р. вона опублікувала довідник по архівних та рукописних колекціях в СРСР, Москві та Ленінграді (Archives and Manuscript Repositories in the USSR: Moscow and Leningrad), а у 1981 р. – по СРСР, Естонії, Латвії, Литві та Білорусі (Archives and Manuscript Repositories in the USSR: Estonia, Latvia, Lithuania, and Belorussia).

Першу угоду з російською стороною було підписано ще навесні 1991 р. Угода з Росархівом була підписана у червні 1992 р. У 1995 р. було закінчено наповнення російської бази. У 1997 р. відбулася презентація російськомовного видання довідника «Архіви Росії». У 2000 р. було видано англomовне доповнене перевидання «Archives of Russia» у двох томах, яке, подібно до «Архівів Росії», базувалося на базі даних АББ. Росархів отримав грант на встановлення англomовної версії веб-сайту «Архіви Росії». Натомість Росархів використав кошти на переклад англomовного видання «Archives of Russia» російською мовою. З того часу переклад було покладено в основу довідника та бібліографічного супроводу розширеного сайту архівної служби Росії «Архіви Росії» [20, 15–16].

З 1997 р. АББ було розміщено на сайті Міжнародного інституту соціальної історії (Амстердам) як авторський проект: посилання на сайт цього Інституту присутнє у онлайн-овому каталозі найбільшої бібліотеки світу – Бібліотеки Конгресу (США) на прізвище «Грімстед Патриція Кеннеді». З 2006 р. було розширено наповнення та технічні потужності АББ. На початку 2010 р. було запущено повністю оновлену та розширену версію АББ. Однак Інститут оголосив, що він більше не має коштів на підтримку проекту, тому до кінця 2010 р. АББ має знайти новий «дім» [20, 16–17].

Відзначимо, що англomовна АББ користується популярністю серед користувачів. Так, в жовтні 2009 р. АББ відвідало 3043 користувачі та було зроблено 96321 перегляд. У перші два місяці 2010 р. АББ відвідало понад 3000 зацікавлених осіб (лише в січні мало місце 68927 переглядів сторінок) [20, 15].

Станом на 29 вересня 2010 р. АББ на сайті Інституту соціальної історії в Амстердамі складається з таких розділів, які є гіпер-посиланнями: включені архіви (Archives Covered); друковані путівники (Printed Directories); довідкова література (Reference Bibliography); бази даних та довідковий апарат на мікроформах (Databases and Microform Finding Aids); дослідницькі вимоги та оформлення дослідження (Research Inquiries/Arrangements); генеалогія/родинна історія (Genealogy/Family History); може стати у нагоді (Of Related Interest) [17]. До довідника включено 14 федеральних архівів; архіви головних федеральних агенцій, які мають право довгострокового зберігання архівних документів; місцеві муніципальні та обласні архіви Москви та Санкт-Петербурга; архівні зібрання академій, університетів та дослідницьких установ; архіви неурядових/незалежних інституцій; архівні та рукописні колекції головних бібліотек.

Український варіант проекту АББ, що, на жаль, є далеко позаду свого російського аналога, на сьогодні представлений застарілою англomовною версією бази (востаннє оновлена у жовтні 2004 р.), яка фрагментарно доступна онлайн [18]. Як зазначено в описі проекту, джерелами для нього стали Довідник по архівних установах України (2000), веб-портал Держкомархіву та споріднені джерела.

Український проект АББ складається з таких розділів: вступ (Introduction), покриття (Coverage), друковані путівники (Published Directories), генеалогічні запити (Genealogical Inquiries); мережа державних архівів національного рівня (National-Level State Archives); архіви Автономної Республіки Крим (Archives of the Autonomous Republic of Crimea); державні архіви областей та міст (Oblast- and Municipal-Level State Archives); головні сховища рукописів (Major Manuscript Repositories) [81]. Як видно, російський проект АББ представляє більше розділів та, зрозуміло, набагато ширшу мережу архівосховищ.

Можна констатувати, що українська та російська версії архівних порталів («Архивы России» та «Архіви України»), які, в свою чергу, базувались на довідниках по архівних установах цих країн, вирости з доробку іноземної дослідниці Патриції Кеннеді Грімстед – її довідників по зібраннях СРСР.

Архівні та бібліотечні установи вже з початку 1990-х років почали розробляти проекти з описування до надання доступу до документів – локальні бази даних. До них можна віднести: автоматизовані інформаційно-пошукові системи Головного архівного управління «Фондовий каталог», Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та базу даних «Репресовані» Державного архіву Київської області; інформаційно-довідкову систему справ репресованих у Центральному державному архіві громадських об'єднань України, автоматизований банк даних «Джерела з історії УПА», електронну енциклопедію книжкової спадщини України [14, 117–188].

Тривала і робота з Фондовим каталогом. У 1992–1994 рр. було реалізовано пілотний проект зі «створення діючої моделі архівної інформаційної системи на базі Центрального фондового каталогу» [16, 573]. Надалі тривала робота зі створення електронних версій фондових каталогів центральних і регіональних архівів силами архівів з подальшою інтеграцією в єдину інформаційну систему [16, 573–574].

Перейдемо до третього етапу еволюції архівної україніки на сучасному етапі, умовно названого нами: «Україніка у практичній роботі державних архівних установ: Спроби втілення», який охоплює 1996–1998 рр. та може бути умовно названий архівним етапом втілення теоретичних засад інформатизації архівної справи та роботи з українікою.

Верхньою хронологічною межею стало завершення проекту НАІС. Це втілилося в дві нові концепції: «Національна архівна спадщини України та державний реєстр «Археографічна україніка» 1995 р. та «Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні» 1998 рр., які разом з виходом першого українського підручника з архівознавства (1998) стали практичним результатом і водночас хронологічним рубежем. Ці доробки презентували осмислення набутого теоретичного досвіду і перші кроки втілення їх в життя, ставши основами подальших проектів, у тому числі пов'язаних з українікою.

Зокрема, стосовно проблеми розпорошеності архівної спадщини України було запропоноване таке рішення, як «зведена реєстрація національної архівної спадщини у вигляді *археографічного описання*» [5, 150]. Було також обґрунтовано потребу розв'язання проблем евристичної та камеральної археографії – тобто пошуку та опису національної спадщини України [5, 151].

Один з етапів інформатизації архівної справи – 1996–1998 роки характеризується активним включенням нещодавно створеного УНДІАСД у спроби практично втілити в життя

теоретичні розробки НАІС. Відділ автоматизованих інформаційно-пошукових систем вперше провів моніторинг архівних установ, розробив «Пропозиції з автоматизації архівної справи», опублікував доробок у сфері комп'ютеризації діловодства, захисту інформації [16, 573]».

Було заплановано проекти з автоматизації ключових процесів в архівній справі (описування, робота з каталогом, автоматизація роботи архівної установи загалом) тощо. У співпраці з Центром розвитку і реконструкції економіки при Кабінеті Міністрів України готувався проект Національної інформаційно-пошукової системи «Національний архівний фонд України: центральний рівень». Але відсутність цільового фінансування призвела до заморожування проектів, а швидкий розвиток технологічної сфери – до застарівання методичних рекомендацій УНДІАСД. Водночас було визнано за недоцільне займатись розробкою як документа, який би комплексно регламентував автоматизацію основних архівних процесів на тривалий період, так і єдиного формату зберігання інформації. Натомість зусилля були сконцентровані на стандартизації форматів обміну інформацією та побудови локальних і корпоративних мереж, практична реалізація яких почала відбуватись на наступному етапі [2, 361–362].

Цей етап закінчився публікацією «Основних положень концепції комп'ютеризації архівної справи», розроблених за ініціативою Інституту, на сторінках видання «Студії з архівної справи та документознавства» [10; 2, 362]. В контексті інформатизації архівної справи, передусім як проблеми доступу до архівної інформації, у пункті «етапи інформатизації архівної справи» вказано на таке важливе завдання, як «вихід на бази даних країн СНД, передусім Росії, країн Балтії та Білорусії, а також європейських країн з метою об'єднання ресурсів «україніки» в зарубіжних архівах, створення мета-БД, налагодження доступу до існуючих БД, копіювання матеріалів, що зберігаються в архівах, передусім Росії, на компакт-дисках» [10, 15].

Розділи підручника «Архівознавство» (1998) знаменували завершення третього етапу осмислення здобутків України у сфері автоматизації та інформатизації архівної сфери і, зокрема, роботи з виявлення, обліку та повернення україніки. Л. Дубровіна висвітлила різні аспекти інформатизації архівної справи в розділі підручника «Інформатизація в архівній справі»: теоретичні засади, світовий досвід та хід цього процесу в Україні [9, 228–246].

Розділ про зарубіжну україніку не був присвячений винятково проблемі україніки, – у ньому також висвітлювалась організація архівної справи в зарубіжних країнах [3, 105]. Цей розділ не можна назвати насиченим з точки зору фактажу, натомість він виявився надзвичайно інформативним з теоретичної точки зору, зокрема, автор, спираючись на запропоновану Патрицією Кеннеді Грімстед схему, яка систематизувала існуючий тоді досвід класифікації зарубіжної архівної спадщини, запропонував власну класифікацію україніки. В основу типології україніки було покладено підхід Патриції Кеннеді Грімстед стосовно росіки, але у

відповідності до українських реалій були внесені певні зміни, зокрема, виділено дві групи з вісімнадцятьма підгрупами.

До першої («український комплекс») входять 11 підгруп: 1) офіційні документи давніх українських урядових установ, які діяли на сучасних українських землях; 2) дипломатичні документи, створені за кордоном українськими місіями; 3) офіційні документи центральних установ, яким імперськими режимами було доручено адміністративну діяльність на українських землях; 4) офіційні документи провінційних, регіональних та місцевих органів на українських землях, створені імперськими режимами; 5) документи офіційних українських військових підрозділів або українські частини російських (радянських) збройних сил; 6) документи, що виникли поза межами колишніх Російської імперії та СРСР внаслідок діяльності там представників інших недипломатичних офіційних українських/радянських державних установ; 7) документи українських недержавних приватних установ: ділові, церковні, культурні представництва, які офіційно не контролювалися державою; 8) документи нелегальних організацій або організацій у засланні та окремих осіб, у т.ч. підпільних та дисидентських груп, які діяли на території сучасної України; 9) «особисті папери» окремих українців, включаючи українських емігрантів; 10) рукописні книги, зібрання історичних документів і автографи, аудіовізуальні матеріали, вивезені з України; 11) документи, створені за кордоном приватними українськими емігрантськими організаціями і громадами, що дотримуються українських традицій в еміграції; 12) колекції українських архівних матеріалів, створені за кордоном, або українські складові інших колекцій.

Друга група («зарубіжний комплекс») складається з шести підгруп: 1) урядові, напівприватні, або документи приватних установ та організацій і окремих осіб; 2) дипломатичні або консульські документи офіційних місій інших держав на українських землях і/або пов'язані з Україною матеріали серед дипломатичних документів офіційних місій у Російській імперії та СРСР; 3) документи військової та цивільної окупаційної влади на українських землях часів війни; 4) документи іноземних неурядових фірм, культурних, релігійних та інших організацій на українських землях; 5) особисті документи іноземців, які перебували в Україні; 6) колекції рукописів та документів, зібрані іноземцями, які жили в Україні [3, 118–127].

Отже, принципи, закладені в НАІС, зокрема «впровадження в практику архівної діяльності України сучасних засобів ведення інформаційних баз даних і створення на їхній основі нових прогресивних технологій у функціонуванні архівних та рукописних комунікацій», можна розглядати у площині інформатизації архівної справи, і сучасне наповнення розділів веб-порталу, зокрема, публікації на порталі, нормативна база, електронні версії фахових періодичних видань та довідкового апарату, бібліографія архівної україніки по окремих країнах,

відомості про передані та повернуті архіви, – усе це свідчить про налагоджений канал «архівної комунікації».

Кінцева мета НАІС (створення «корпусу документальних та довідкових публікацій документальної спадщини України» та «комп'ютерних систем і баз даних, що дозволять інтегрувати різнорідну архівну та бібліотечну інформацію й забезпечити загальнодоступність до неї») реалізується сьогодні, включно з розбудовою мережі рубрик веб-порталу Держкомархіву України. Десятки тематичних локальних баз даних, які планувалося інтегрувати до системи пізніше, так і залишились локальними базами з наданням фізичного доступу до них лише у відповідних архівних установах.

Для зазначеного етапу, як і попереднього, характерні романтичні сподівання на досягнення кінцевої, так би мовити, надмети: реєстрації усього масиву архівної україніки в світі, взяття його на централізований державний облік, виготовлення і удоступнення копійного масиву україніки. При цьому до державної реєстрації мав би долучитись весь архівно-академічний загал, що «під час закордонних відряджень» міг би виявляти документи для реєстру. Саме так дещо пізніше, у 1999 р., у тексті спеціального нормативного акту уявлялися шляхи реалізації цього завдання². Поява такого рубіжного документа знаменувала початок вже наступного етапу.

Використана література

1. Берковський В. Центральний державний архів зарубіжної україніки 2007 – 2012: підсумки та перспективи / В.Г. Берковський // Вісник ЦДАЗУ. – Вип. 1. – Київ, 2012. – С. 4–20.
2. Боряк Г.В. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи / Г.В. Боряк // Розділ 12 : Інформатизація архівної справи : хрестоматія з архівознавства. – К. : Видавн. Дім «КМ Академія», 2003. – С. 358–368.
3. Боряк Г.В. Зарубіжні архіви та зарубіжна архівна україніка / Г.В. Боряк // Архівознавство : підруч. для студ. вищ. навч. закл. України / [редкол. Я.С. Калакура (гол. ред.) та ін.] – К. : НаУКМА, 1998. – С. 105–130.
4. Боряк Г.В. НАІС і проблеми доступу до архівної інформації в документальних архівних та інформаційних системах / Г.В. Боряк // Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 19–40.
5. Боряк Г.В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна україніка». Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / Г.В. Боряк. – К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1995. – 347 с.
6. Боряк Г.В. Проект комп'ютерного довідника «Археобібліобаз» як складова «Архівної та рукописної україніки» / Г.В. Боряк // Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 189–192.
7. Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010) / Тетяна Боряк ; М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011 – С. 83–156.
8. Дубровіна Л.А. «Архівна та рукописна україніка»: до проблеми об'єкта археографічного та інформаційного опису в системі НАІС / Л.А. Дубровіна // Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 41–62.

² Йдеться про затверджений наказом Головархіву України від 11.11.1999 № 67 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України за № 816/4109 від 29.11.1999 «Порядок здійснення централізованого обліку документів історико-культурної спадщини України, що знаходяться за кордоном, та документів іноземного походження, що стосуються історії України» (<http://www.archives.gov.ua/Law-base/Regulations/index.php?order=1999-67>).

9. Дубровіна Л.А. Інформатизація в архівній справі / Л.А. Дубровіна // Архівознавство : підруч. для студ. вищ. навч. закл. України / [редкол. Я.С. Калакура (гол. ред.) та ін.] – К. : НаУКМА, 1998. – С. 228–246.
10. Дубровіна Л.А. Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні / Л.А. Дубровіна // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1998. – Т. 3. – С. 6–17.
11. Іваненко Б.В. Державна програма «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного реєстру та системи збереження і загальнодоступності» (ДКНТ, напрям 7.1.1) і її проект «Архівна та рукописна україніка» / Б.В. Іваненко, О.С. Онищенко, П.С. Сохань // Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні : сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 5–11.
12. Лоцицький В.С. Національна архівна інформаційна система України і «Архівна та рукописна україніка» / В.С. Лоцицький, Г.В. Борjak, Л.А. Дубровіна // Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні : сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 12–18.
13. Матяш І.Б. Галузева програма «Архівна україніка» / І.Б. Матяш // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2008. – Т. 16. – С. 29–32.
14. Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні : сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – 308 с.
15. Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» (1991–1996) [Електронний ресурс] // Архіви України : офіц. веб-портал Держ. ком. архівів України. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/BranchProgs/Programa.php#ProgNAU> – Назва з екрану.
16. Пиріг Р.Я. Основні напрями архівного будівництва / Р.Я. Пиріг, К.С. Новохатський // Нариси історії архівної справи / [за заг. ред. І. Матяш та К. Климової] – К. : Видавн. Дім «КМ Академія», 2002. – С. 559–574.
17. ArcheoBiblioBase [Electronic resource] / International Institute of Social History, Amsterdam. – Electronic data. – Mode of access : Word Wide Web : URL : <http://www.iisg.nl/abb/>. – Title from the screen.
18. ArcheoBiblioBase [Electronic resource] / Ukrainian Research Institute, Harvard University – Electronic data. – Mode of access : Word Wide Web : URL : http://www.huri.harvard.edu/abb_grimsted/index.html. – Title from the screen.
19. Grimsted Patricia Kennedy. Archives and manuscript repositories in the USSR, Ukraine and Moldavia. Book 1 : General Bibliography and Institutional Directory (Archives & Manuscript Repositories in the U. S. S. R.) / Patricia Kennedy Grimsted. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1988. – 1168 p.
20. Grimsted Patricia Kennedy. A new home for Archeobibliobase? The premier English-language directory and reference bibliography for Russian archives and manuscript repositories / Patricia Kennedy Grimsted // News Net : News of the American Association for the Advancement of Slavic Studies. – May/June 2010. – V. 50, n. 3. – P. 15–18.

КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПІДПРИЄМСТВОМ

В.О. Кудлай

Розглядається проблема класифікації документів в контексті системи управління якістю підприємством. Визначено структуру та рівні документації системи управління якістю підприємства.

Ключові слова: класифікація документів, управлінське документознавство, керування документаційними процесами, система, фасет, ієрархія, управління якістю, документація системи управління якістю.

DOCUMENTS CLASSIFICATION FOR THE CORPORATE RECORDKEEPING OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM

V.O. Kudlay

The article is devoted to documents classification for the corporate recordkeeping of quality management system. The author outlines the documentation structure and levels in records management system.

Keywords: documents classification, recordkeeping, records management, system, facet, hierarchy, quality management, records of quality management system.

Плідне та повне використання документів для будь-якого дослідження стає можливим за умов чіткої організації інформації, що зберігається в архівах, бібліотеках та інших центрах документації підприємства. Основною ланкою такої організації є системи наукової класифікації документів, які сьогодні розробляються в межах вітчизняного документознавства та суміжних із ним наук.

Актуальність проблеми класифікації документів підсилюється в умовах сучасної інформатизації суспільства, нових особливостей розвитку науки, що проявляються не тільки в диференціації, але й в інтеграції знань. Ці процеси супроводжуються високими темпами нагромадження документальних джерел інформації та певними труднощами їхнього опрацювання.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення в роботах відомих українських і зарубіжних дослідників. Серед них відзначимо праці В.В. Бездрабко [1], О.М. Загорецької [3], І.Т. Заїки [4], С.Г. Кулешова [5], Н.М. Кушнарєнко [6], Ю.І. Пелехи [8], Г.М. Швецової-Водки [14], які розкривають теоретичні та методологічні аспекти класифікації документації. У вітчизняній науці досі відсутні публікації, в яких розглядається класифікація документів у контексті системи документаційного забезпечення управління підприємством.

Метою статті є з'ясування структури та рівнів документації системи управління якістю підприємства.

Теорія класифікації в межах документознавства та аналітико-синтетичної переробки інформації, особливо стосовно неопублікованих документів, до яких належать і документи системи управління якістю (далі СУЯ), навіть на початку ХХІ ст. залишається досить складним та слабо розробленим питанням.

В умовах інформатизації нерідко пропонується скорочувати кількість документів. Вирішення цієї інформаційної проблеми треба шукати не тільки в скороченні обсягів комплектування документів, але й у розробці наукової класифікації документів.

Уже не одне десятиріччя в методах класифікації та інформаційної діяльності в документаційних центрах, архівах, книготорговельній справі і тим більше в підприємницькій діяльності існує проблема подолання роз'єднаності.

Розглядаючи перспективи розвитку різних за змістом документних систем у нашій країні, необхідно виходити з того, що наукові установи та дослідники повинні мати можливість оперативно опрацьовувати різні комплекси документів. Тому постає необхідність проаналізувати існуючі документознавчі системи класифікації документації, вивчити питання щодо їхнього застосування у практиці державних та приватних установ виробничої галузі, розглянути особливості як ієрархічної, так і фасетної класифікації управлінської та технічної документації тощо.

Документні класифікації управлінських документів, бібліотечно-бібліографічні та інші розглядатимемо як інформаційно-пошукові мови класифікаційного типу: сильноієрархічні (ДКУД, УДК, ББК) і слабоієрархічні (фасетні) системи документної класифікації. Саме слабоієрархічна класифікація документів регламентується стандартом серії «Системи управління якістю» ДСТУ ISO/TR 10013:2003 [7].

Розкрити сутність ієрархічної класифікації управлінських документів допомагає Державний класифікатор управлінської документації ДК 010-98 [2]. Класифікатор орієнтовано на однозначну ідентифікацію уніфікованих форм документів (далі УФД), їхній облік та систематизацію, контроль складу та змісту УФД у кожному класі документації, організацію ведення відповідних класів документації, забезпечення автоматизованого пошуку потрібних УФД.

Особливе значення для дослідження питання класифікації документації має «Перелік типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів» [10]. В ньому документи класифікуються за галуззю використання та їхнім призначенням у менеджменті, в тому числі, СУЯ установи, організації чи підприємства.

Як уже зазначалося, системи документознавчих класифікацій будуються як за ієрархічним, так і за фасетним методами класифікації. Ієрархічний метод класифікації – це послідовний поділ множини об'єктів на підлеглі класифікаційні угруповання.

Перевагами ієрархічних документних класифікацій є логічність побудови, чіткість визначення ознак, великий обсяг інформації, зручність використання. Серед недоліків відзначимо жорстку структуру та брак резервного обсягу.

Ієрархічні документні класифікації поділяються на десяткові, наприклад, Десяткова класифікація Мелвіла Дьюї та Універсальна десяткова класифікація.

Серед ієрархічних систем документної інформації розглянемо два найуживаніші в теорії документознавства види, а саме – Державний класифікатор управлінської документації (ДКУД 010-98, далі – ДКУД) та Універсальну десяткову класифікацію (УДК).

Значна частина розробок ієрархічних класифікацій документів проводиться в межах спеціальних, зокрема управлінських документознавчих досліджень. Необхідність формування власної нормативно-правової бази функціонування служб діловодства, архівних установ, документального забезпечення управління спонукала до постійного перегляду відповідних нормативних документів. Саме тому проблемі класифікації управлінської документації вітчизняними науковцями приділяється неабияка увага. Одним із найпомітніших досягнень 1990-х рр. стало розроблення і впровадження «Державного класифікатора управлінської документації» (ДК 010-98) [2].

Аналізуючи структуру ДКУД, відзначимо, що класифікатор має три рівні класифікації: клас УСД (клас документації) – підклас УСД (підклас документації) – УФД (вид номіналу документа). Схема розгортання класифікації управлінської документації в межах ДКУД – ієрархічна, а системи документації – семантична.

Змістове наповнення ДКУД не є незмінною одиницею. ДКУД можуть доповнювати галузеві класифікатори-документації, які затверджуються відповідними міністерствами, державними комітетами, іншими уповноваженими державними органами, що є розробниками систем документації. Ними регламентується й процес формування пропозицій щодо внесення змін і доповнень до ДКУД. Зміни й доповнення ДКУД зумовлені реорганізацією державного управління, впровадженням чи скасуванням підкласів УСД, окремих УФД за ініціативою їхніх

розробників. Наразі ДКУД вимагає внесення змін і доповнень, належної уваги від розробників систем документації, а їхнє теоретичне освоєння та практичне удосконалення є одним із найактуальніших завдань управлінського документознавства. Проте, як зазначає О.М. Загорецька, через відсутність фінансування, ДНДІМЕ при Президентові України припинив ведення ДКУД [3]. Усупереч наявним невідповідностям, розроблення та впровадження ДКУД стало важливим досягненням у сфері класифікації управлінської документації.

«Перелік типових документів, що створюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів» [10] містить види документів, які виникають під час документування однотипних управлінських функцій, виконуваних органами державної влади, місцевого самоврядування, підприємствами, організаціями в процесі діяльності, а також документацію, що утворюється в результаті виробничої і науково-технічної діяльності установ [10].

В основу Переліку покладено функціональний принцип обігу документів, який відображає основні напрями діяльності установи, незалежно від її рівня в системі управління і галузевої належності. Документи, що утворюються в управлінській діяльності, згруповано за напрямками: 1) організація системи управління; 2) прогнозування, планування, ціноутворення; 3) фінансування, кредитування, податкова політика; 4) облік та звітність; 5) організація використання трудових ресурсів; 6) робота з кадрами; 7) соціально-культурний розвиток населення; 8) науково-інформаційна діяльність; 9) економічне, науково-технічне і культурне співробітництво із зарубіжними країнами; 10) матеріально-технічне постачання; 11) адміністративно-господарське обслуговування; 12) діяльність громадських організацій. При докладнішому вивченні розділів очевидним є їхній внутрішній поділ на види документів за напрямками діяльності. Наприклад, підрозділ «Організація системи управління» охоплює такі позиції: 1) розпорядча діяльність; 2) контроль; 3) організаційні основи управління; 4) правове забезпечення управління; 5) організація документального забезпечення управління та відомчого зберігання документів, що відповідає новітнім тлумаченням змісту теорії управління. Кожна позиція з наведеного вище переліку включає відповідні види документів та їхні номінали. Для полегшеного користування документом було сформовано покажчик переліків видів документів, який добре увиразнює їхні номінали [10].

УДК варто розглядати як один із засобів, що забезпечує функціонування системи соціальних комунікацій у суспільстві, зокрема, бібліотек підприємств, діяльність яких також регламентується стандартами СУЯ. Основне призначення УДК у межах цієї системи – організація і пошук документної інформації. Вмістилище документальних ресурсів – бібліотеки, архіви, інформаційні центри та інші соціальні інститути, тому надзвичайно важливим є спосіб розміщення документальних ресурсів у них – за класифікаційною системою. Однак, класифікація документів за певною системою є необхідним не лише для їхнього розміщення, а й для подальшого пошуку та використання. У таких випадках можливості УДК забезпечують як організацію документальних ресурсів, так і їхній пошук. Оскільки комунікація розглядається як людська діяльність, що проявляється в процесі обміну інформацією, то саме УДК як засіб комунікації здатна посилити його ефективність [13].

За структурою УДК – ієрархічна комбінаційна класифікаційна система, яка містить основну таблицю, допоміжні таблиці й абетково-предметний покажчик.

Фасетний метод класифікації документів на початку ХХІ ст. залишається широко залученим у теорії документознавства. Метод полягає в паралельному поділі множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання.

Фасет – набір значень однієї ознаки класифікації. Фасети взаємно незалежні. Кожний об'єкт може одночасно входити в різні класифікаційні угруповання [6, 95].

За фасетним методом у документознавстві розроблені фасетно-блочні класифікації документів (Н.М. Кушнарєнко, Г.М. Швецова-Водка) та типологічні класифікації документів (С.Г. Кулешов, Г.М. Швецова-Водка).

Одним із найбільш важливих і суперечливих питань є співвідношення *класифікації* і

типологізації, тобто виду і типу документа.

Сутність типологізації і класифікації полягає в диференціації об'єктів вивчення за певними принципами.

Таким чином, типологічна схема і схема класифікації створюються в результаті різних логічних процесів. Різними є методика їхньої побудови та способи угруповання документів. Якщо в основі класифікації лежить передусім диференціація ознак, то в основі типологізації – їхня інтеграція [5].

Якщо обсяг поняття ділять послідовно, багато разів, за убиванням, у межах однієї ознаки, відбувається класифікація, тобто встановлення місця документа в даному класі, підкласі тощо. При цьому в основу розподілу береться одна найістотніша ознака (підстава розподілу). Якщо ставиться завдання виділити в масиві документів, що вивчається, групу схожих (типових) рис, здійснюють процес типологізації, тобто об'єднання понять (документів) за допомогою комплексного критерію, що поєднує в собі кілька ознак (підстав розподілу). Наприклад, видання – це вид документа, що виділяється за способом документування; науково-популярне видання – це тип документа, що виділяється за кількома ознаками [14].

Класифікаційний ряд представлений таким чином: вид документа – видання, підвид – книжкове видання, різновид – книга-іграшка. Типологічний ряд має такий вигляд: тип документа – науковий, підтип – науково-дослідний, різнотипність – монографія.

На думку вітчизняних документознавців С.Г. Кулешова та Г.М. Швецової-Водки, типологічний критерій може бути використаний як узагальнена ознака в сукупності класифікаційних характеристик документа.

Загальна класифікація і типологізація створюють основу для подальшої диференціації документів, підлеглої задачам конкретних сфер документно-комунікаційної діяльності або специфіці окремих типів і видів документів.

Розробка ДКУД, «Переліку типових документів» символізувала новий етап класифікації управлінської документації в Україні. Критичні зауваження й відгуки, що з'явилися останнім часом у результаті їхньої активної практичної апробації, порушили проблему удосконалення нормативних документів, яка залишається відкритою, потребує подальшого дослідження.

Актуальним залишається удосконалення структури та поповнення типового переліку новими видами документів, розроблення відомчих (галузевих) переліків зі строками зберігання, що охоплюють документацію певної галузі чи сфери діяльності, наприклад, науково-технічної, геодезичної, картографічної, а також для однотипних установ, які в системній сукупності становитимуть цілісну державну систему з перспективою автоматизованого режиму її функціонування.

Фасетні класифікації документів дозволяють встановити специфіку кожного виду і типу документа, допомагають орієнтуватися у всьому різноманітті документної інформації. Тому дуже важливо навчитися визначати вид того або іншого документа за різними ознаками, аналізувати його за змістом [1]. Знання фасетних класифікацій і типологізації документів необхідне для подальшого вивчення спеціальних дисциплін і практичної роботи в бібліотеках і службах інформації.

Перспективною видається розробка Ю.І. Палехи щодо запровадження в практичну діяльність таблиці «Рівні документації установ», яка базується на засадах ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги», а не ДКУД 010-98 чи «Перелік типових документів» [9]. Дослідник виокремлює чотири рівні документації: основоположні, управлінські, робочі, звітні документи, конкретизуючи зміст кожного з них не через загальну характеристику, а через види документів [8]. Дослідження Ю.І. Палехи підтверджують актуальність проблеми класифікації документів, зокрема, необхідність студіювання порушеної проблеми, з огляду на тривання пошуків стосовно уніфікації системи документації установ у вітчизняній науці [2].

Довести відповідність системи якості встановленим вимогам можна тоді, коли система представлена в документованому виді. Документована система має розроблятися так, щоб вона простежувалася та була зрозумілою як для її аудиторів, так і для користувачів. При цьому обсяг

документації залежить від розміру організації та видів її діяльності, складності процесів і їхніх взаємодій, компетентності персоналу.

Необхідною передумовою класифікації документації СУЯ є уточнення її сутності (складу, вимог до неї). Оскільки система якості будується на стандартах ISO серії 9000, то і принципи класифікації документації системи маємо шукати саме в стандартах.

Вимоги до документації сформульовані в таких пунктах ДСТУ ISO 9001:2009: політика у сфері якості (п. 5.3); цілі у сфері якості (п. 5.4.1); настанова щодо якості (п. 4.2.2); контроль документів (п. 4.2.3); контроль протоколів (п. 4.2.4).

Відповідно до розділу 4 ДСТУ ISO 9001:2009, «Організація повинна розробити, задокументувати, запровадити й підтримувати СУЯ та постійно поліпшувати її результативність... Документація СУЯ має охоплювати: документально оформлені політику та цілі у сфері якості; настанову щодо якості; задокументовані методики та протоколи, які вимагає цей стандарт; документи, зокрема протоколи, що їхня організація визначила як потрібні для забезпечення результативного планування, функціонування та контролювання своїх процесів [11]».

Означені стандартом вимоги систематизуються у принципах: системності (документація має бути структурованою, тобто, в ній повинні простежуватися чіткі взаємозв'язки між документами); функціональної повноти (документація має відбивати всі аспекти діяльності СУЯ і містити вичерпну інформацію про всі процеси та процедури); адекватності (документація має відповідати вимогам стандартів ISO серії 9000); ідентифікованості (кожний аркуш має бути однозначно віднесений до певного документа, а документ – до певної частини системи); адресності (документ має бути лаконічним і точним, однозначним і зрозумілим для виконавця); актуалізованість (усі зміни мають вчасно відбиватися в кожному документі).

Слід пам'ятати, що ключовою у СУЯ є діяльність щодо забезпечення випуску продукції, що відповідає вимогам споживачів, а не діяльність щодо створення систем документів, тому розроблювачам документації СУЯ слід дотримуватися таких принципів документування [4]: 1. Цінність документів СУЯ і ступінь довіри до них визначається значимістю інформації, яка в них міститься. 2. Скільки б зусиль не було вкладено в розробку документів СУЯ, їх цінність виявляється лише в потрібний час у потрібному місці. 3. Корисність документів СУЯ визначається практичною потребою в них, а також знаннями, досвідом і сприйняттям їх користувачами. 4. Будь-який документ СУЯ слід сприймати як продукт інтелектуальної діяльності, що потребує поважного ставлення до себе незалежно від того, у якій формі він представляється. 5. Ефективність використання документів СУЯ залежить не стільки від їхньої цінності, скільки від того, як вони застосовуються користувачами. 6. Впроваджений документ СУЯ може бути певний час нікому непотрібним. Але це не означає, що документ «помер», він може виявитися цілком «живим» під час виникнення дискусійної ситуації в сфері дії документа та під час підготовки нових співробітників. 7. Кожний документ СУЯ має свого розробника, який відповідає за його зміст і своєчасне оновлення. Будь-який користувач документа має право піддати його аргументованій критиці та довести цю критику до відомості автора документа у встановленому порядку. 8. Документи СУЯ забезпечують спадкоємність діяльності в системі. Зі звільненням їхніх розробників документи залишаються та виступають в ролі корпоративної пам'яті. 9. Надлишок інформації в документі СУЯ так само шкідливий, як і її нестача. 10. Недбало оформлений документ СУЯ може виявитися неефективним у практиці його застосування (наприклад, проектувальники літаків кажуть, що некрасивий літак не полетить, а математики – що некрасивий висновок рівняння свідчить про його неправильність). 11. Звичка до документів СУЯ на паперовому носії не має стати перешкодою до освоєння документів на електронному носії. Разом з тим створення документів на електронних носіях не має переводити будь-які паперові документи в розряд невідповідних сучасним вимогам.

З означених вимог до документації СУЯ впливає і структура цієї документації.

Визначення структури і складу документації системи якості є одним із найбільш принципових питань документування. Умовно всю документацію в системі управління якістю можна розділити на 5 рівнів: 1) Настанови з якості; 2) Стандарти підприємств (СТП), методики,

документування процедур, програми якості; 3) Положення про структурні підрозділи, посадові інструкції; 4) Державні стандарти України (ДСТУ), державні будівельні норми (ДБН), галузеві стандарти України (ГСУ), інші довідкові документи; 5) Закони та підзаконні нормативно-правові акти України.

Комплексне врахування означених рівнів документації є обов'язковою умовою для організації на етапі розробки власної системи документації. Такий підхід не тільки дає уявлення про види документів і їхні взаємозв'язки, що обумовлюють побудову документів системи якості, але і встановлює послідовність її формування. Зі схеми бачимо, що документація формується дидукційно, «від загального до часткового», тобто за логікою, властивою системному підходу.

Останні версії стандартів ДСТУ ISO серії 9000 відзначаються зниженням рівня вимог до документування у поєднанні з більшою конкретизацією процесів підготовки, ухвалення і випускання документів СУЯ. Якщо, ДСТУ ISO 9000:2007, порівняно з минулою редакцією, структурно майже не змінюється, то ДСТУ ISO 9001:2008 стає менш директивним (п. 4.2.1). ДСТУ ISO/TR 10013:2003 у своїй першій схваленій в Україні редакції протягом десятиріччя чинний без змін.

Пунктом 2.7 стандарту ДСТУ ISO 9000:2007 визначається значення документації (п. 2.7.1), а також види документів, що використовуються у СУЯ. У стандарті зазначається, що документація забезпечує передавання змісту та послідовності дій, а це сприяє: досягненню відповідності вимогам замовників і поліпшенню якості; забезпеченню відповідного підготовки працівників; повторюваності та простежуваності; забезпеченню об'єктивних доказів; оцінюванню результативності та постійної придатності СУЯ [12, 4].

До видів документів, які мають використовуватися в системах управління якістю, відносяться: 1) документи, які подають узгоджену інформацію як внутрішнього, так і зовнішнього використання про наявну в організації систему управління якістю; такі документи називають настановами щодо якості; 2) документи, які описують, як систему управління якістю застосовують до конкретних продукції, проекту чи контракту; такі документи називають програмами якості; 3) документи, в яких викладено вимоги; такі документи називають технічними умовами; 4) документи, в яких викладено рекомендації чи пропозиції; такі документи називають методичними настановами; 5) документи, які подають інформацію про послідовність виконання робіт і процесів; такі документи можуть охоплювати задокументовані методики, робочі інструкції та кресленики; 6) документи, які зазначають об'єктивні докази щодо виконаних робіт або досягнутих результатів; такі документи називають протоколами [12, 4].

Обсяг документації визначається, залежно від форми діловодства (традиційної або електронної) та розміру організації. В стандарті ДСТУ ISO 9000:2007 вказуються такі чинники впливу на обсяг документації в СУЯ, як тип і розмір організації, складність і взаємодія процесів, складність продукції, вимоги замовників, застосовні вимоги регламентів, кваліфікація персоналу, а також ступінь необхідності доведення виконання вимог до СУЯ [12, 4].

Стандарт дозволяє організації проявляти більшу гнучкість при визначенні структури всього масиву документації та виборі форм. Це дає можливість кожній окремій організації розробляти мінімальну кількість документації за стандартом, щоб демонструвати результативне планування, роботу та управління своїми процесами, а також виконання та постійне поліпшення результативності своєї СУЯ.

Деяким особливо великим організаціям або організаціям зі складними бізнес-процесами можуть знадобитися додаткові задокументовані процедури (особливо ті, які стосуються процесів випуску продукції), щоб забезпечувати результативну СУЯ. До них можуть бути віднесені: 1) процесні карти, технологічні карти та карти опису процесів; 2) схеми організаційної структури; 3) нормативно-технічна документація; 4) робочі або перевірочні інструкції; 5) документи, що містять опис внутрішніх комунікацій; 6) виробничі графіки; 7) схвалені списки постачальників; 8) плани випробувань і перевірок [4].

Ці документи також мають управлятися відповідно до п. 4.2.3 і 4.2.4 ДСТУ ISO 9001:2009.

Нормативна та технічна документація – документи, що встановлюють вимоги. Нормативні документи можуть стосуватися діяльності (наприклад, документована процедура, технологічна документація на процес або методику випробувань) або продукції (наприклад, технічні умови на продукцію, експлуатаційна документація й креслення).

Водночас широке коло завдань, що охоплюються СУЯ, сприяє збільшенню різноманітності розроблювальних в організації документів, підвищенню вимог до конкретності та недвозначності документів, до можливості їхньої швидкої ідентифікації.

Документація, структурована за рівнями керування відповідно до її призначення, утворює структуру документації СУЯ. Ця структура відбиває певну ієрархію рівнів керування та процесів, а кожний документ у цій ієрархії набуває відповідного статусу. Інакше кажучи, статус документа відбиває взаємозв'язок процесів організації, що реалізовано в організаційній структурі на всіх рівнях управління.

На практиці використовується така ієрархічна класифікація, що являє необхідну і достатню чотирирівневу структуру документації СУЯ. Структура документації СУЯ типова для всіх організацій і має таку ієрархію:

1) документи, що представляють погоджену інформацію про систему менеджменту організації, призначену як для внутрішнього, так і для зовнішнього користувача. Вони описують СУЯ, її цілі та завдання. До таких документів відносяться «Політика в галузі якості» та «Посібник з якості». При цьому «Політика» може бути як незалежним документом, так і частиною «Посібника з якості»;

2) документи-процедури, що описують процеси СУЯ, включаючи обов'язкові документовані процедури, необхідні за стандартом ISO 9001:2008. Вони відповідають на питання: хто? що? коли? де?

3) робочі документи, що уточнюють вимоги документів-процедур операції, та описують операції, роботи та завдання, відповідають на запитання «як?». До цих документів також можуть бути віднесені організаційно-розпорядчі, планові та інші документи, що мають функціональну орієнтацію та традиційно використовуються в документообігу установи;

4) записи з якості, що містять досягнуті результати або свідчення здійсненої діяльності та необхідні гарантії ефективної роботи, керування процесами.

Наведений перелік може бути розширений залежно від специфіки діяльності підприємства, його процесів і рівнів управління.

Документи першого рівня становлять близько 10% від загального масиву документів СУЯ. Основними користувачами цих документів є: а) вище керівництво організації; б) замовники й споживачі; в) третя сторона (до неї можуть бути віднесені представники регулюючих і суспільних органів, органів сертифікації тощо).

Користувачами документів другого рівня (близько 25%) є структурні підрозділи організації та посадові особи. Це, як правило, внутрішні документи, і їхній обсяг є відносно невеликим і постійним, оскільки вони не створюються щодня.

Документи третього та четвертого рівнів, що детально описують виконання конкретних робіт, питань взаємодії та фіксують результати діяльності, становлять основний масив документації СУЯ – 65 %. Із цими документами працює весь персонал організації. Протягом року можуть створюватися десятки планів, робочих креслень і проектів, сотні наказів, контрактів і тисячі форм і шаблонів. Керування цими видами документів – складне завдання.

Чотири рівні взаємозалежать та взаємодіють між собою для формування комплексної системи. Зміни на будь-якому рівні впливають на всю систему. Таке ієрархічне представлення складу документів СУЯ полегшує розповсюдження, підтримку та розуміння структури документації СУЯ.

Таким чином, важливим здобутком вітчизняних документознавців стало розроблення та впровадження в життя ДКУД і «Переліку типових документів», що продемонструвало рівень розвитку класифікації систем документації. Проте, в практичному аспекті найбільш запитаними залишаються класифікації документації на рівні установ.

Запропоновано класифікувати комплекс документів СУЯ ієрархічно на чотири категорії, а саме, перший рівень становлять документи, що представляють погоджену інформацію про систему менеджменту організації, призначену як для внутрішнього, так і для зовнішнього користувача (документи з політики та цілей в галузі якості та настанови з якості), другий рівень – документи-процедури, що описують процеси СУЯ (процедури та методики), третій рівень – робочі документи, що уточнюють вимоги документів-процедур операції та описують операції, роботи та завдання (робочі інструкції); четвертий рівень – записи з якості, що містять досягнуті результати або свідчення здійсненої діяльності та необхідні гарантії ефективної роботи, керування процесами (форми, протоколи, записи та зовнішні документи). Головною ознакою ідентифікація документів СУЯ підприємства є їхній поділ за найменуванням.

Перспективним напрямом розроблення теми є подальший аналіз теорії та практики класифікації документації системи управління якістю промислового підприємства.

Використана література

1. Бездрабко В.В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток : монографія / В.В. Бездрабко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Четверта хвиля, 2009. – С. 488-526.
2. Державний класифікатор управлінської документації. ДК 010-98 / упор. С.М. Бугай. – Вид. офіц. – К. : Держстандарт України, 1999. – 53 с.
3. Загорецька О.М. Нормативне та науково-методичне забезпечення організації діловодства в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття: дис. канд. іст. наук: 07.00.10 / О.М. Загорецька; Держ. ком. арх. України; Укр. НДІ арх. справи та документознавства – К., 2005. – 194 с.
4. Заика И.Т. Документирование системы менеджмента качества : учеб. пособ. / И.Т. Заика, Н.И. Гительсон. – М. : КНОРУС, 2010. – 192 с.
5. Кулешов С.Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г. Кулешов; УНДІАСД; ДАКККіМ. – К., 2000. – 162 с.
6. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение : учеб. / Н.Н. Кушнарєнко. – 7-е изд., стер. – К. : Знання, 2006. – 459 с.
7. Настанови з розроблення документації системи управління якістю: ДСТУ ISO/TR 10013:2003. – Офіц. вид. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 15 с.
8. Палєха Ю.І. Класифікація управлінських документів в організації / Ю.І. Палєха // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. наук. зб. – 2007. – Вип. 9. – С. 100-109.
9. Палєха Ю.І. Організація загального діловодства: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Ю.І. Палєха, Н.О. Леміш. – К. : Ліра-К, 2009. – 458 с.
10. Портнов Г.В. Перелік типових документів, що утворюються в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, інших установ, організацій і підприємств, із зазначенням термінів зберігання документів / Г.В. Портнов, С.В. Сельченкова, В.П. Ляхоцький; наук. ред. І.Б. Матяш. – К. : ГАУ при КМУ, УНДІАСД. – 1998. – 256 с.
11. Системи управління якістю. Вимоги (ISO 9001:2008, IDT): ДСТУ ISO 9001:2009. – Вид. офіц. – К. : Держспоживстандарт України, 2009. – 26 с.
12. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів (ISO 9000:2005, IDT): ДСТУ ISO 9000:2007. – К. : Держспоживстандарт України, 2008. – 29 с.
13. Універсальна десяткова класифікація (УДК) [Електронний ресурс] : станом на 2006 рік / підгот.: М.Й. Ахвердова та ін. ; гол. ред. М. І. Сенченко. – К. : Книжк. палата України, 2010. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).
14. Швецова-Водка Г.М. Документознавство: навч. посіб. / Г.М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 398 с.

ВІДОБРАЖЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В ІНФОРМАЦІЙНО-ПОШУКОВОМУ ТЕЗАУРУСІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Висвітлено практичний досвід предметизації документів у Національній парламентській бібліотеці України на прикладі термінології документознавства. Розкрито особливості побудови словникових статей для Інформаційно-пошукового тезауруса на терміни: документознавство, загальне документознавство, документи, службові документи, документознавці українські.

Ключові слова: документи, документознавство, документознавці, інформаційно-пошуковий тезаурус, предметизація.

О.М. Zbanats'ka

REFLECTION OF DOCUMENT STUDY TERMINOLOGY IN INFORMATION-SEARCH THESAURUS OF THE NATIONAL PARLIAMENT LIBRARY OF UKRAINE

The article explores practice of subjectization of documents in the National Parliament Library of Ukraine using an an example terminology of document science. It shows peculiarities of dictionary article construction for information-searching thesaurus on such terms: document science, general document science, documents, records, Ukrainian document science researchers.

Keywords: documents, document science, document science researchers, information-searching thesaurus, subjectization.

Формування документознавства як науки і навчальної дисципліни триває. Відбуваються трансформаційні процеси як у структурі документознавства, так і в його терміносистемі. Терміносистема документознавства є надзвичайно розгалуженою, і приєднуючи до неї всю термінологію суміжних галузей, ми отримуємо всесвітній каталог людських знань – мрію бельгійського вченого Поля Отле (1868-1944). Тому пропонуємо зупинитися тільки на деяких термінах і терміносполученнях, відображених в Інформаційно-пошуковому тезаурусі Національної парламентської бібліотеки України (далі – ППТ НПБУ).

ППТ НПБУ є універсальним за змістом практичним посібником, за допомогою якого здійснюється індексування документів. Завдання ППТ НПБУ – уніфікувати ключові слова, що відбираються зі змісту документів, тобто створити пошукові образи цих документів у вигляді дескрипторів і аскрипторів, з метою їхнього подальшого пошуку. На кожний дескриптор і аскриптор розробляється відповідна словникова стаття. Словникові статті в ППТ значно відрізняються від словникових статей тлумачних словників, оскільки, крім тлумачення терміна, вони містять парадигматичні відношення з іншими термінами. Однією з головних проблем є неусталеність термінології як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремого науковця, документознавця.

Розглянемо низку факторів, пов'язаних із поповненням ППТ НПБУ новими термінами. По-перше, розвиток науки знаходить відображення в монографіях та статтях, пошукові образи яких мають потрапити до ППТ, щоб згодом стати об'єктом пошуку для споживачів інформації. По-друге, тільки після виголошення основних наукових результатів, певна наука може набути статусу навчальної дисципліни, і тоді створюються навчальні видання (підручники, посібники тощо), які теж мають стати об'єктом пошуку для споживачів інформації. По-третє, бачення та термінологічне наповнення науки (особливо документознавства) сьогодні у науковців різне, що призводить до певної авторської термінотворчості. По-четверте, до ППТ потрапляють пошукові образи документів, які становлять універсальний, різноманітний документний потік НПБУ. По-п'яте, відсутність або нестача академічних, галузевих, тлумачних словників ускладнює

побудову словникових статей на терміни. Перераховані фактори напряму впливають на розробку словникових статей для ПТТ НПБУ.

Перше видання ПТТ НПБУ побачило світ 2004 р. і нараховувало 20 163 терміни (дескриптори, аскриптори) (табл. 1). Протягом наступних років ПТТ продовжував поповнюватися новими термінами і станом на 01.01.2012 нараховував – 27 702 терміни.

Таблиця 1

Загальна кількість термінів ПТТ НПБУ за 2005-2012 рр.

станом на 01.01.2005	20 163
станом на 01.01.2006	24 709
станом на 01.01.2007	25 792
станом на 01.01.2008	25 951
станом на 01.01.2009	26 457
станом на 01.01.2010	26 774
станом на 01.01.2011	27 398
станом на 01.01.2012	27 702

ПТТ НПБУ одночасно використовується для двох видів індексування: предметизації та координатного індексування; становить авторитетне джерело для складання предметних рубрик на документ; за його допомогою формується авторитетний файл предметних рубрик НПБУ. Розглянемо приклади предметизації двох документів. Маємо перший документ:

Бездрабко, В.В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток [Текст] : [монографія] / Валентина Бездрабко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : б. в., 2009. – 716 с. – Бібліогр. в кінці розд. – Покажч. імен: с. 688-711.

На нього побудовано 2 предметні рубрики:

- 1) Документознавство – Історія – Україна – Наукові видання;**
- 2) Документознавство – Україна – Наукові видання.**

Наступний документ:

Кулешов, С.Г. Документознавство: історія, теоретичні основи [Текст] / С.Г. Кулешов ; Держ. ком. архівів України, Укр. держ. НДІ арх. справи та документознавства ; М-во культури і мистецтв України, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2000. – 161, [1] с. – Бібліогр.: с. 141–161.

На нього побудовано 3 предметні рубрики:

- 1) Документознавство – Україна – Наукові видання;**
- 2) Документознавство – Історія – Україна – Наукові видання;**
- 3) Документознавство – Україна – Навчальні видання для вищої школи.**

Ми здійснили предметизацію двох документів, виділили предмет *документознавство* і включаємо його до ПТТ. Для цього розробляємо словникову статтю на термін *документознавство*, використовуючи систему умовних позначок (табл. 2) [1, 7]:

Умовні позначки для відображення типів термінологічних зв'язків, прийнятих в ІПТ НПУ

Позначка	Характеристика	Шрифтове вирішення	Приклад
1	2	3	4
В	Означає “вживається”. Коли існує вибір між кількома синонімами, то термін під цією позначкою є дескриптором	надруковано прямим напівжирним шрифтом	документи
рос: лат:	Стоїть перед перекладом терміна російською, латинською або іншими мовами	надруковано світлим курсивом	<i>служебные документы</i>
НВ	Означає “не вживається”. Термін з цією позначкою є синонімом дескриптора, тобто аскриптором	надруковано прямим шрифтом	традиційне документо-знавство
Ш	Означає “ширший термін”. Це родовий термін, який передає ширше за обсягом, більш загальне поняття	надруковано прямим шрифтом	документо-знавство
Н	Означає “вужчий термін”. Це видовий термін, який передбачає вужче за обсягом поняття, з більш конкретним значенням	надруковано прямим шрифтом	картографічні службові документи
А	Означає “асоціативний термін”. Це термін, якимсь чином пов'язаний, споріднений з даним поняттям, але не є його синонімом, родовим або видовим поняттям	надруковано прямим шрифтом	діловодство

Оскільки ІПТ – динамічна система, вона оперативно реагує на зміни в конкретній терміносистемі, а отже, змінюється і структура словникових статей. Порівнюючи словникові статті на термін *документознавство*, розроблені 2004 р. та 2012 р. (сх. 1.), бачимо, що парадигматичні відношення між термінами змінилися. Якщо 2004 р. *документознавство* у довідкових виданнях розглядалось як *сфера діловодства*, то 2012 р. – як *соціально-гуманітарна наука*. Також більш-менш чітко відокремилися *загальне* та *спеціальне документознавство*.

Порівняння словникової статті «документознавство»

<p>Словникова стаття з ІПТ (2004 р.)</p> <p>документознавство Теорія і практика упорядкування і збереження ділових паперів рос: <i>документоведение</i> НВ документтоведение Ш діловодство Н юридичне документознавство</p>	<p>Словникова стаття з ІПТ (2012 р.)</p> <p>документознавство Наука про документи рос: <i>документоведение</i> Ш соціально-гуманітарні науки Н загальне документознавство спеціальне документознавство А документи</p>
---	--

Схема 1. Порівняння словникової статті на термін документознавство

Проте, об'єкт і предмет загального документознавства у концепціях вітчизняних документознавців відрізняється. Розглянемо варіанти розробки словникової статті *загальне документознавство* за концепціями С.Г. Кулешова та Н.М. Кушнарєнко (сх. 2).

Варіанти розробки словникової статті «загальне документознавство»

<p><u>За концепцією</u> <u>С. Г. Кулешова</u></p> <p>загальне документознавство Досліджує службові документи (до набуття ними статусу архівних), їх вимоги та мист. характеристики, процеси створення та функціонування у динамічному стані рос: <i>общее документоведение</i> НВ класичне документознавство традиційне документознавство Ш документознавство Н історичне документознавство А діловодство службові документи</p>	<p><u>За концепцією</u> <u>Н. М. Кушнарєнко</u></p> <p>загальне документознавство Досліджує загальнотеоретичні, історичні, організаційно-методичні проблеми науки про документ і документно-комунікаційну діяльність рос: <i>общее документоведение</i> Ш документознавство А документи</p>
--	---

Схема 2. Варіанти розробки словникової статті загальне документознавство

Очевидно, спільним у парадигматичних відношеннях є тільки посилання на ширший термін *документознавство*. За концепцією С.Г. Кулешова, як умовні синоніми можна розглядати терміносполучення *класичне документознавство* та *традиційне документознавство*, а асоціативний зв'язок існуватиме з термінами *діловодство* та *службові документи*. *Діловодство* – це «сукупність процесів, що забезпечують документування управлінської інформації та організування роботи зі службовими документами [2, 2]», а службові документи є різновидом документів, які «створила або отримала установа (чи інший суб'єкт господарювання) в процесі діяльності [2, 3]». Отже, *діловодство* створює службові документи (практична галузь), а *загальне документознавство* досліджує їх (теоретична сфера).

Головним у документознавстві є термін *документ* – полісемічне, широке за своїм значенням поняття. «Термін *документ* використовується в багатьох галузях знань. І майже в кожній із них є одна чи кілька версій його розуміння відповідно до специфіки тих об'єктів, які вона вивчає і яким надає статус документа [3, 20]». У одному з найпоширеніших визначень документом називають запис інформації будь-яким способом на будь-якому матеріальному носії з основною метою збереження і передавання цієї інформації в просторі та часі. Така дефініція охоплює різні види документів. Тому в першому виданні ППТ було складно побудувати словникову статтю на термін *документ* і простежити його парадигматичні відношення. Враховуючи, що терміни, включені до ППТ, подаються у множині, словникова стаття мала такий вигляд:

документи

Ділові папери, письмові твори тощо, які засвідчують факти, явища або людські думки і належать до матеріальних носіїв інформації

рос: *документы*

НВ документація

Ш носії інформації

Н акти громадянського стану

анкети

аудіовізуальні документи

бухгалтерські проводки

видання

вторинні документи

декларації (політ.)

державні програми

деривативи

довіреності

довідки

договори і угоди

документи зовнішньої політики

економічні документи

електронні документи

квитки

книги

ліцензії

навчальні плани

накази

нормативно-технічні документи

облікові документи

особисті документи

первинні документи

проектно-конструкторські документи

процесуальні документи

розрахункові документи

скарги

складські документи

статути

страхові поліси

типові документи

трудові документи

цінні папери

А архіви

історичні джерела

У представленій словниковій статті терміни *документи* і *документація* (позначка *НВ*) представлені як умовно синонімічні, що не є правильним. Проте, при розробці словникових статей, за умови наявності тільки однієї публікації з конкретного предмета, такий прийом допускається. У нашому випадку на термін *документація* не варто було розробляти окрему словникову статтю, оскільки в НІБУ на той час був наявний тільки один документ з такою

назвою. Подальший аналіз словникової статті *документи* показав, що за позначкою *H* представлено тільки окремі види та типи документів і відсутня їхня загальна класифікація. Надамо пояснення.

По-перше, відсутність чіткого уніфікованого визначення терміна *документ* в законах та стандартах України. У законах України «Про інформацію», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про обов'язковий примірник документів» термін *документ* – це **матеріальна форма** одержання, зберігання використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці тощо. У ДСТУ 2392-94 (Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення) та ДСТУ 3017-95 (Видання. Основні види. Терміни та визначення понять) – це **записана інформація**, яка може розглядатися як одиниця під час здійснення інформаційної діяльності, а у ДСТУ 2732:2004 (Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять) – це **інформація**, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі. За законами України, документ – це, перш за все, матеріальна форма, а за стандартами – інформація.

По-друге, відсутність загальної універсальної класифікації документів. Так, кожен із документознавців репрезентує власну класифікацію документів за різними ознаками, і в них, як правило, деякі класи мають варіативний характер.

Враховуючи вищевикладене, у другому виданні ПТТ НПБУ планується переробити словникову статтю на термін *документи*. Вона матиме такий вигляд¹:

документи

Інформація, зафіксована на матеріальних носіях, основною функцією яких є зберігати та передавати її в часі та просторі

рос: *документы*

Ш носії інформації

Н за інформаційною складовою

вторинні документи

особисті документи

офіційні документи

первинні документи

за матеріальною складовою

аркушеві документи

паперові документи

за способом документування

графічні документи

рукописні документи

цифрові документи

за обставинами існування в зовнішньому середовищі

архівні документи

неперіодичні документи

оригінали

періодичні документи

регіональні документи

А документознавство

документознавці

Як бачимо, офіційні документи – документи, які мають юридичну силу, віднесено до групи документів за інформаційною складовою. Офіційні документи також можна поділити на: нормативні документи зі стандартизації, нормативно-правові акти, особисті документи офіційного походження, службові документи тощо.

Словникова стаття на терміносполучення *службові документи* матиме такий вигляд:

* Представлено тільки фрагмент словникової статті, всі парадигматичні відношення не відображені

службові документи

Офіційні документи, які юридична особа створила або отримала в процесі діяльності, і які відповідним чином зареєстровані чи засвідчені нею

рос: *служебные документы*

Ш офіційні документи

Н аудіовізуальні службові документи

електронні службові документи

зображальні службові документи

картографічні службові документи

науково-технічні службові документи

текстові службові документи

службові документи з електронними носіями

А архівні документи

діловодство

У представленій словниковій статті *службові документи* поділяються на аудіовізуальні, електронні, зображальні, картографічні, науково-технічні, текстові документи та документи з електронними носіями. Асоціативно службові документи пов'язані з архівними документами та діловодством. Вимальовуються певні ієрархічні зв'язки терміна *документи* (сх. 3).

Ієрархічні зв'язки терміна

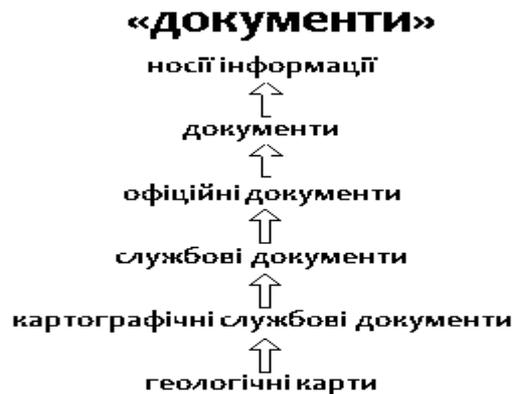

Схема 3. Ієрархічні зв'язки терміна документ

Представлена вертикаль (ієрархічні зв'язки) терміна *документи* не відокремлена від інших вертикалей, розроблених на документознавчі терміни (сх. 4). Приміром, термін *документ* пов'язаний із наукою про документи – документознавством, а також із фахівцями, котрі працюють у даній галузі – документознавцями. Три ієрархічні вертикалі на рівні терміна *документи* пов'язані між собою асоціативними зв'язками.

Три ієрархічні вертикалі (документи, документознавство, документознавці)

Схема 4. Ієрархічні вертикалі (документи, документознавство, документознавці)

На кожний термін або терміносполучення, представлені на сх. 4, розробляється словникова стаття. Приміром, словникова стаття на українських документознавців матиме такий вигляд:

<p>документознавці українські рос: <i>документоведы украинские</i> Ш документознавці Н Бездрабко Валентина Василівна (р.н.1970) Кулешов Сергій Георгійович (р.н.1950) Слободяник Михайло Семенович (р.н.1949) Швецова-Водка Галина Миколаївна (р.н.1943) А документознавство</p>
--

Для персоналій зазначається прізвище, ім'я, по батькові та роки життя.

Отже, термінологія документознавства, перебуваючи в стадії становлення, відображається не тільки в первинних документах, а й у різноманітних практичних посібниках для фахівців, які працюють над створенням пошукових образів документів з метою знаходження цих документів в інформаційно-пошукових системах. Чим більше неточностей у визначенні терміна на рівні первинного документа, тим гірше розкривається пошуковий образ документа і тим складніше знайти потрібний документ у великому пошуковому масиві. Тому потрібно прагнути уніфікованості й усталеності термінології документознавства.

Використана література

1. Вилегжаніна Т.І. Інформаційно-пошуковий тезаурус / [авт.: Т.І. Вилегжаніна, О.М. Збанацька] ; М-во культури і мистецтв України, Нац. парлам. б-ка України. – Донецьк : Альфа-Прес, 2004. – 1103 с.
2. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять [Текст] : ДСТУ 2732:2004. – [На заміну ДСТУ 2732–94 ; чинний від 2005-07-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – 35 с.
3. Кулешов С.Г. Документальні джерела наукової інформації: поняття, типологія, історія типологічної схеми [Текст] / С.Г. Кулешов ; Укр. акад. інформатики. – К. : УкрІНТЕІ, 1995. – 190, [1] с.:табл. – Бібліогр.: с. 180-190.

ТЕХНІЧНІ УМОВИ ЯК ВИД НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ ЗІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ

У статті характеризується такий вид нормативних документів зі стандартизації, як технічні умови. Висвітлюються особливості їхнього розроблення, реєстрації, бібліографічного обліку. порушено питання невизначеності статусу цих документів. Визначено проблеми, на які слід звернути увагу в процесі створення та використання технічних умов.

Ключові слова: *технічні умови, розроблення технічних умов, реєстрація технічних умов, бібліографічний облік технічних умов, статус технічних умов, електронний банк даних «Технічні умови України».*

L.P. Pasichnyk

TECHNICAL CONDITIONS AS A KIND OF NORMATIVE DOCUMENTS ON STANDARTIZATION

The article characterizes that kind of normative documents on standartization as technical conditions. The peculiarities of their development, registration, bibliographic records are examined. The question of uncertainty status of these documents is considered. The problems, that need attention in the process of creating and using technical conditions, are identified.

Keywords: *technical conditions, development of technical conditions, registration of technical conditions, bibliographic records of technical conditions, the status of technical conditions, electronic data bank «Technical conditions of Ukraine».*

Уся продукція, що виробляється в Україні, та послуги, які надаються, повинні відповідати вимогам певних нормативних документів зі стандартизації (НДС). Широкому загалу споживачів більш відомий такий вид НДС, як стандарти. Вони частіше використовуються, їхній зміст доволі часто є предметом обговорень фахівців різних галузей. Менш відомим, але не менш важливим видом НДС, порівняно зі стандартами, є технічні умови (ТУ). Фахівцям інформаційних установ важливо знати типологічні особливості цих документів, джерела бібліографічної інформації про них та можливості ознайомитися безпосередньо з їхнім змістом. Комплексне дослідження книгознавчого та бібліографічного аспектів роботи з ТУ відсутнє, що і зумовило написання даної статті.

Визначення технічних умов наведені в кількох офіційних документах: Законі України «Про стандартизацію» [14], Декреті Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» [15], ДСТУ 1.1:2001 «Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення основних понять» [4], ДСТУ 1.0:2003 «Національна стандартизація. Основні положення» [1] та ДСТУ 1.3:2004 «Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення, погодження, прийняття та позначання технічних умов» [2]. Згідно з цими документами, технічні умови – це нормативний документ, що встановлює вимоги до продукції, призначеної для самостійного постачання, до виконання процесів чи надавання послуг замовникові та регулює відносини між виробником (постачальником) і споживачем (користувачем). У технічних умовах встановлюють вимоги до якості, виконання, обсягів, сировини, складаних одиниць, безпечності, охоплюючи вимоги до торгового фірмового знака, термінології, умовних позначок, методів випробовування (вимірювання, контролювання, аналізування), пакування,

маркування та етикетування, надавання послуг, а також визначають, за потреби, способи оцінювання відповідності встановленим обов'язковим вимогам.

Технічні умови розробляють ініціативно або на замовлення, якщо:

- відсутні національні стандарти на розроблювану продукцію;
- потрібно конкретизувати, доповнити або підвищити вимоги чинних стандартів на дану продукцію, розширення асортименту (в таких ТУ повинні бути лише вимоги, відмінні від установлених цими стандартами).

Технічні умови розробляють за рішенням виробника (постачальника) або на вимогу споживача (замовника), на виконання державної програми або директивного документа. Технічні умови можуть розроблятися на один конкретний вид продукції чи кілька однорідних видів продукції (групу однорідної продукції).

Технічні умови можуть бути невід'ємною частиною комплексу конструкторської, технологічної або іншої технічної документації на продукцію, стандартом, частиною стандарту або окремим документом. Об'єктом нашого дослідження є окремо видані технічні умови.

Значення ТУ сьогодні не можна недооцінювати, адже близько 80% продукції в країні виготовляється за цими документами. Окрім того, ТУ є робочим документом при замовленні та постачанні конкретної продукції конкретного виробника. Іноді через ТУ реалізуються вимоги технічних регламентів і стандартів, споживачами здійснюється контроль продукції, що постачається.

Розроблення ТУ прямим чином пов'язане з процесом сертифікації продукції, що виготовляється конкретним підприємством. Для того, щоби ця продукція була конкурентоздатна на ринку, необхідно її сертифікувати на відповідність вимогам стандартів або ТУ, котрі прописані у виданому сертифікаті відповідності. Ще одним важливим застосуванням ТУ є використання їх при добровільній сертифікації. Це відбувається у випадку, коли продукція не підлягає обов'язковій сертифікації, а виробнику все ж необхідно отримати сертифікат відповідності. Тоді допускається зазначення у сертифікаті відповідності інформації про те, що продукція відповідає безпосередньо технічним умовам підприємства-виробника або лише окремим пунктам цього документа.

Через ТУ виробник доводить до споживача інформацію про: сферу застосування продукції (надання послуги); технічні вимоги (параметри й розміри, основні показники й характеристики, вимоги до сировини, матеріалів, комплектність, маркування, пакування); вимоги безпеки; вимоги охорони довкілля та утилізацію; правила приймання; методи контролювання (випробування, аналізу, вимірювання); умови транспортування та зберігання; вимоги до експлуатації, ремонту, настанови щодо застосування; гарантії виробника.

Звідси цілком очевидно, що від якості змісту ТУ залежить якість продукції та її безпечність для людини і навколишнього середовища.

Розробниками ТУ можуть бути:

- підприємства-виробники продукції (установи, що надають послуги);
- державне підприємство (ДП) «Укрметртестстандарт»;
- територіальні органи ДП «Укрметртестстандарт» (територіальні центри стандартизації, метрології та сертифікації (ЦСМС), яких в Україні станом на 1.11.2011 р. нараховується 28);
- приватні організації чи компанії.

Слід звернути увагу і на питання реєстрації ТУ.

Державна реєстрація ТУ здійснюється згідно з ДСТУ 1.6:2004 «Національна стандартизація. Правила реєстрації нормативних документів» [3]. Провідним органом Держспоживінспекції України з питань державної реєстрації ТУ є ДП «Укрметртестстандарт», що з 1974 р. формує фонд технічних умов України. Один із головних структурних підрозділів цього підприємства – Науково-технічний центр стандартизації, інформаційного забезпечення та підтвердження відповідності – здійснює перевірку ТУ на відповідність нормативним документам та чинному законодавству. І за її результатами – державну реєстрацію ТУ підприємств та організацій. Згідно з підрозділом 4.8 ДСТУ 1.6:2004 [3], ТУ реєструють державні підприємства (ДП), підпорядковані головному органу з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері технічного регулювання і яким чинне законодавство надало таке право, на вибір підприємства-розробника продукції чи підприємства-власника ТУ. Зміни до ТУ реєструють ДП, які зареєстрували технічні умови. Згідно з п.

2 ст. 7 Декрету Кабінету Міністрів України [15], технічні умови та зміни до них, які не пройшли державної реєстрації, вважаються недійсними. Обов'язковій державній реєстрації підлягають:

- ТУ на продукцію серійного та масового виробництва, яку постачають самостійно;
- ТУ на послуги;
- ТУ іноземних фірм, на які підприємства України отримали право використання згідно з контрактами (ліцензіями), у разі постачання продукції в Україну;
- ТУ, згідно з якими постачають продукцію для державних потреб [3].

За державну реєстрацію технічних умов і змін до них стягується реєстраційний збір, обсяг якого встановлює центральний орган виконавчої влади з питань технічного регулювання за погодженням із Міністерством економіки України [15].

ТУ та зміни до них реєструє протягом трьох робочих днів після візування особа, яка їх перевірила. Відповідний запис про реєстрування вносять у спеціальний реєстр ТУ. ДП, які виконують державну реєстрацію ТУ, ведуть в електронному вигляді базу даних зареєстрованих ТУ та змін до них [3].

Щодо терміну чинності ТУ, зазначимо: «Технічні умови треба перевіряти регулярно, але не рідше одного разу на п'ять років після надання їм чинності чи останнього перевіряння, якщо не виникає потреби перевіряти раніше, у разі прийняття нормативно-правових актів, відповідних національних (міждержавних) стандартів та інших нормативних документів, якими регламентовано інші вимоги, ніж ті, що встановлені в ТУ [2]».

Після закінчення терміну чинності ТУ виготовлення продукції за цими ТУ недопустимо [3].

Бібліографічний облік ТУ здійснюється ДП «Укрметртестстандарт» у двох виданнях: щорічному довіднику «Продукція, яку виробляють за технічними умовами України» [10] та щоквартальному бібліографічному покажчику «Технічні умови України» [17].

Довідник [10] складається з двох частин і містить інформацію про продукцію, що виготовляється за технічними умовами, зареєстрованими в Україні.

Перша частина являє собою алфавітний перелік найменувань продукції, що є об'єктом стандартизації в ТУ. В ній наводяться такі дані:

- найменування продукції в алфавітному порядку;
- позначення ТУ;
- назва, поштова адреса і телефон виробника цієї продукції або власника (розробника) ТУ (за відсутності інформації про виробника). У разі відсутності даної інформації зазначається державне підприємство, що зареєструвало ТУ.

Друга частина довідника – це нумераційний перелік ТУ. В ній зазначаються:

- позначення ТУ у нумераційному порядку їхнього зростання;
- класифікаційні коди (Державного класифікатора продукції та послуг та Українського класифікатора нормативних документів);
- кількість змін, внесених в ТУ;
- термін дії ТУ;
- код державного підприємства, яке зареєструвало ТУ;
- прикмети пошуку відповідних ТУ у першій частині довідника (наприклад: «насіння льон», «лінія хімічн.» тощо).

Наприкінці кожної з частин довідника наведені коди, поштові адреси та телефони державних підприємств, що проводять держреєстрацію ТУ.

Уже другий рік поспіль (2010-2011) ДП «Укрметртестстандарт» надає для замовників лише електронну версію цього довідника (на дисках).

Щоквартальний покажчик «Технічні умови України» виконує функції поточного бібліографічного джерела та містить такі розділи:

1. Попередження про анулювання ТУ.

У цьому розділі подано перелік ТУ (із зазначенням їхнього позначення, назви та назви підприємства-розробника (власника) ТУ), держреєстрація яких буде анульована через 2 місяці після опублікування цієї інформації в даному бібліографічному посібнику. Анулювання держреєстрації здійснюється на підставі п. 8.5.8 ДСТУ 1.6:2004 [3] у зв'язку з відсутністю підприємства-власника

ТУ за адресою, зазначеною в каталожній карті продукції, якщо підприємство-власник ТУ не надасть інформацію щодо зміни своєї адреси в державне підприємство, що зареєструвало ці ТУ.

2. Перелік зареєстрованих ТУ.

Цей перелік поданий в алфавіті назв ТУ, зареєстрованих упродовж попереднього кварталу. Окрім назв ТУ, наводяться також їхні позначення, відомості про розробника (власника) ТУ (назва підприємства, його поштова адреса і телефон), термін дії ТУ та код Українського класифікатора нормативних документів.

3. Перелік ТУ, в які внесено зміни на продовження терміну дії.

У цьому розділі в табличній формі наводиться така інформація:

– позначення ТУ (розміщені в порядку зростання кодів підприємств-власників ТУ, згідно з Єдиним державним реєстром підприємств і організацій України (ЄДРПОУ), в межах кожної установи, що зареєструвала ТУ);

– код Українського класифікатора нормативних документів;

– номер зміни;

– новий термін дії ТУ;

– код ДП, що зареєструвало ТУ.

4. Перелік відмінених або заміненних ТУ, держреєстрація яких анульована державними підприємствами, підпорядкованими Держспоживінспекції України.

Цей розділ інформує про:

– позначення ТУ (розміщені таким чином, як і в попередньому розділі);

– код Українського класифікатора нормативних документів;

– код ДП, що є власником ТУ;

– новий статус наведених ТУ (про їхню відміну, заміну іншим документом, зняття продукції з виробництва та ін.).

5. Перелік ТУ, держреєстрація яких анульована у зв'язку із закінченням терміну дії (де зазначаються: позначення ТУ; код Українського класифікатора нормативних документів; код ДП; термін закінчення дії цього документа).

6. Коди та поштові адреси державних підприємств, які підпорядковані Держспоживінспекції України та проводять держреєстрацію ТУ (де вказані: код ДП в системі Держспоживінспекції України, код ДП згідно з Єдиним державним реєстром підприємств і організацій України, назва ДП та його адреса).

Слід зазначити, що охарактеризовані бібліографічні джерела формуються та видаються на основі інформації, накопиченої в електронному банку даних «Технічні умови України», створеному в ДП «Укрметртестстандарт». Цей банк даних зібрав відомості про майже 50 тисяч найменувань продукції, що виробляється в Україні в усіх галузях народного господарства, її виробників та власників технічних умов. Для наповнення банку даних фахівці «Укрметртестстандарту» здійснюють аналітико-синтетичну обробку ТУ, що регулярно надходять з усіх регіонів України.

Бібліографічні дані про ТУ, акумульовані в банку даних та в охарактеризованих вище бібліографічних посібниках, надаються ДП «Укрметртестстандарт» та відповідними територіальними центрами на комерційній основі. Більш детальну інформацію про ТУ, на відміну від інших видів нормативних документів зі стандартизації, можна отримати тільки у власника ТУ, оскільки, згідно з чинним законодавством України, ТУ захищено від вільного розповсюдження у зв'язку з тим, що опубліковані в них відомості віднесені власниками ТУ до комерційної таємниці.

Останнім часом, особливо з розвитком малого бізнесу, ТУ широко продаються та купуються. У зв'язку з цим виникає багато питань відносно прав власності на ТУ.

Згідно зі ст. 15 Закону України «Про стандартизацію» [14], право власності на ТУ належить організаціям, установам, за кошти яких вони створені або яким воно передано в установленому Законом порядку. Відповідно, придбати оригінал ТУ або обліковану копію ТУ з правом виготовлення за цим документом відповідної продукції можна лише у власника ТУ на основі договору. При цьому необхідно звертати увагу на: наявність державної реєстрації ТУ в системі Держспоживінспекції України, про що свідчить штамп держреєстрації на титульному аркуші ТУ з

назвою ДП, що здійснило держреєстрацію, датою реєстрації та реєстраційним номером; термін чинності ТУ, зазначений на титульному аркуші.

Якщо замовникові (покупцеві) передається облікована копія ТУ, то згідно з ДСТУ 1.3:2004 «Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення, погодження, прийняття та позначання технічних умов» [2], власник ТУ повинен інформувати всіх власників облікованих копій ТУ про зареєстровані зміни до цих ТУ, але в договорі на придбання слід вказати умови надання інформації про зміни (впродовж якого терміну з дати реєстрації, безкоштовно чи платно тощо).

Ще одним важливим аспектом типологічної характеристики ТУ є статус цих документів. На жаль, цей аспект не знайшов чіткого відображення в жодному з вищеназваних законодавчих актів України. В Законі України «Про стандартизацію» [14] визначено лише статус стандартів. Зокрема, у ст. 1 Закону [14] у визначенні «стандарту» відзначається обов'язковість дотримання положень цих документів. А в ст. 11 цього самого Закону прописано: «Стандарти застосовують на добровільній основі, за винятком випадків, коли застосування цих стандартів вимагають технічні регламенти». Судячи з відсутності в Законі [14] подібної інформації про ТУ, логічним буде вважати ці документи обов'язковими для виконання чи дотримання.

Однак, незважаючи на деяку недолугість вітчизняного законодавства з цього приводу, заслуговує схвалення той факт, що ТУ в нашій країні не вилучені з числа НДС і визнаються як окрема категорія НДС (згідно зі ст. 4 Декрету Кабінету Міністрів України [15]). Дещо інша ситуація з досліджуваним видом документів у Російській Федерації, де чинний на сьогоднішній день Федеральний закон «О техническом регулировании» [7] взагалі не включає ТУ в перелік НДС. Більше того, в раніше чинному (до 1.07.2003 р.) Законі Російської Федерації «О стандартизации» [5] ТУ також не були «узаконені», а вимоги до конкретної продукції, що постачається на ринок, почали встановлюватися в стандартах підприємств (СТП), а не в ТУ. Однак, і СТП у Федеральному законі «О техническом регулировании» [7] не називаються. До числа документів у сфері стандартизації цей Закон відносить стандарти організацій (СТО), визначаючи їхній статус таким, що є практично тотожним статусу СТП у Законі РФ «О стандартизации» [5] та створюючи тим самим лише термінологічні відмінності.

Постійна критика Федерального закону «О техническом регулировании» [7] фахівцями різних сфер, безсистемний, фрагментарний характер деяких його розділів, аналіз зарубіжного досвіду державного регулювання у сфері стандартизації зумовили розроблення нового Федерального закону «О стандартизации», котрий повинен встановити взаємозв'язок стандартів і технічних регламентів, сприяти створенню сучасної системи технічного регулювання. Проект цього Закону [6] є предметом жвавих обговорень і викликав ще більш гостру критику. Стосовно ТУ відзначимо, що лише у 3-й редакції цього проекту Закону (від 17.03.2009 р.) згадали про ТУ, включили їх до переліку документів зі стандартизації і дали їхнє визначення як «документів, затверджених організацією, в яких, у тому числі за узгодженням із замовником (споживачем), встановлюються технічні вимоги, котрим повинні відповідати продукція, процеси, роботи та послуги, а також правила приймання, методи контролю [6]». Станом на 1.11.2011 р. цей проект ще не затверджений як Закон.

На основі вивчення та аналізу законодавства України і Російської Федерації щодо ТУ та їхніх типологічних особливостей, можна дійти таких висновків:

1. Безумовного вдосконалення на сьогоднішній день потребує законодавчо-правова база сфери стандартизації та технічного регулювання в тій частині, де йдеться про ТУ, зокрема про їхній статус. Чинні в Україні два Закони [14, 16] та Декрет Кабінету Міністрів України [15] не дають чіткої однозначної відповіді на це питання (в Законі [16] такий документ, як ТУ, взагалі не згадується), подекуди дублюють положення один одного. Незрозумілим залишається доцільність існування Декрету Кабінету Міністрів України [15] при двох чинних у цій сфері Законах. Вважаємо, що достатньо одного, ретельно та грамотно відпрацьованого Закону, аби врегулювати всі суперечливі та неоднозначні моменти щодо призначення, сфери застосування та статусу різних видів НДС, у тому числі ТУ. Особливо важливо вказати в цьому Законі на обов'язковість ТУ, в яких встановлюється повний комплекс вимог до конкретної продукції конкретного виробника. А характеристики на групи однорідної продукції можуть встановлюватися в національних стандартах – документах добровільного застосування. ТУ повинні мати статус обов'язкових документів (як і технічні

регламенти). ТУ можна розглядати як малий технічний регламент, що забезпечує реалізацію мети та принципів технічного регулювання.

2. Ще однією проблемою, на яку варто звернути увагу, є проблема якості змісту ТУ. Якість підготовки ТУ головним чином залежить від стану дослідницької та експериментальної бази, стану фонду нормативних документів і, що не менш важливо, кадрового забезпечення організації-розробника. Практика засвідчує, що найбільш якісні ТУ розробляються галузевими науково-дослідними інститутами, центрами стандартизації, метрології та сертифікації, котрі мають у своєму складі весь необхідний потенціал (випробувальні лабораторії, відділи технічного контролю, фахових спеціалістів тощо). Звідси неминуче виникає потреба в якійсь вишівській підготовці спеціалістів сфери стандартизації.

3. Проблема якості змістової частини ТУ порушує питання про встановлення юридичної відповідальності їхніх розробників як за зміст цих документів, так і за дотримання їхніх вимог. Цей момент із зазначенням ступеня відповідальності та міри покарання розробника за недобросовісність своєї діяльності також чітко та однозначно повинен бути прописаний у законодавстві України. З цього приводу виваженого доопрацювання та узгодження між собою потребують Закони України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [8], «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [13], «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» [9], «Про загальну безпечність нехарчової продукції» [11], «Про захист прав споживачів» [12]. Реалізація наданої пропозиції дасть змогу поліпшити якість продукції та послуг для споживачів.

4. Оскільки територіальні центри стандартизації, метрології та сертифікації (ЦСМС) є офіційними агентами Держспоживінспекції України з розроблення та реєстрації ТУ, вважаємо за доцільне розміщення цими установами на своїх сайтах переліку зареєстрованих ними ТУ (із зазначенням їхнього позначення, назви, терміну чинності та організації-власника). Це створить певні зручності для тих суб'єктів господарювання, котрі бажають використати ТУ в своїй діяльності. Станом на 1.11.2011 р. територіальні ЦСМС не подають такі переліки в електронному вигляді.

5. Оперативності та достовірності отримання споживачами бібліографічної інформації про ТУ сприятиме подання на сайті ДП «Укрметртестстандарт» електронної версії довідника [10], аналогічно тому, як подається на сайтах Держспоживінспекції України та відповідних установ (ДП «Укрметртестстандарт», ДП «Український науково-дослідний та навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості», науково-інформаційного центру «Леонорм») бібліографічна інформація про стандарти.

Використана література

1. Національна стандартизація. Основні положення : ДСТУ 1.0:2003. – [Чинний від 2003-07-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – 10 с. – (Національний стандарт України).

2. Національна стандартизація. Правила побудови, викладання, оформлення, погодження, прийняття та позначання технічних умов : ДСТУ 1.3:2004. – [Чинний від 2005-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 16 с. – (Національний стандарт України).

3. Національна стандартизація. Правила реєстрації нормативних документів : ДСТУ 1.6:2004. – [Чинний від 2004-10-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2004. – 22 с. – (Національний стандарт України).

4. Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Терміни та визначення основних понять : ДСТУ 1.1:2001. – [Чинний від 2001-07-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2001. – 38 с. – (Національний стандарт України).

5. О стандартизации : Закон Российской Федерации, 10.06.1993 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.fstec.ru/_docs/doc_1_2_007.htm (дата обращения: 1.11.2011). – Заглавие с экрана.

6. О стандартизации : проект Федерального закона, 19.03.2009 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.ugfm.ru/Page257.html> (дата обращения: 1.11.2011). – Заглавие с экрана.

7. О техническом регулировании : Федеральный закон, 27.12.2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/popular/techreg/> (дата обращения: 1.11.2011). – Заглавие с экрана.
8. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України, 23.12.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=771%2F97-%E2%F0> (дата звернення: 1.11.2011). – Назва з екрана.
9. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції : Закон України, 2.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2735-17> (дата звернення: 1.11.2011). – Назва з екрана.
10. Продукція, яку виробляють за технічними умовами України (за станом на 1.01.2009 р.) : довідник : у 2 ч. / [відповід. за видання Т. І. Любомирова]. – К. : ДП «Укрметртестстандарт», 2009.
11. Про загальну безпечність нехарчової продукції : Закон України, 2.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2736-17> (дата звернення: 1.11.2011). – Назва з екрана.
12. Про захист прав споживачів : Закон України, 12.05.1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12> (дата звернення: 1.11.2011). – Назва з екрана.
13. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України, 5.04.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення: 1.11.2011). – Назва з екрана.
14. Про стандартизацію : Закон України, 17.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2408-14> (дата звернення: 1.11.2011). – Назва з екрану.
15. Про стандартизацію і сертифікацію : Декрет Кабінету Міністрів України, 10.05.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=46-93> (дата звернення: 1.11.2011). – Назва з екрана.
16. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України, 1.12.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3164-15> (дата звернення: 1.11.2011). – Назва з екрана.
17. Технічні умови України : покажч. / ДП «Укрметртестстандарт». – К., 1992. – Виходить щоквартально.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПОШУКИ В ГАЛУЗІ ДІЛОВОДСТВА 20-30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджені термінологічні пошуки в галузі діловодства 20-30-х рр. ХХ ст., які здійснювалися у руслі раціоналізації «техніки управління», започаткованої представниками руху з наукової організації праці.

Автором проаналізовані різні підходи до визначення суті поняття «діловодство», подані в роботах науковців-раціоналізаторів та спеціалістів з наукової організації праці.

Ключові слова: наукова організація праці, діловодство, раціональна організація діловодства.

RESEARCH OF TERMS IN THE SPHERE OF PAPERWORK ON 20-30 YEARS OF XX CENTURY

In the article the terminology searches in keeping the 20-30th years of XX century, which were carried out in line with streamlining "management techniques", launched the movement with representatives of the scientific organization of labor. The author analyzes the concept definition essentially clerical scientists, innovators and experts in the scientific organization of labor.

Keywords: scientific organization of labor, office work, rational organization of record keeping.

У перші роки існування молодшої радянської держави виникла гостра необхідність удосконалення документаційного забезпечення управління, впровадження наукових методів організації праці. У цих умовах важливість теоретичного обґрунтування питань документування, вироблення норм і правил, а також організації роботи з документами відзначив В.І. Ленін, узагальнено назвавши ці напрями діяльності «нормалізацією паперової роботи [13]».

Аналіз текстів деяких нормативних актів (Проект Декрету «Об упрощении делопроизводства и переписки в советских учреждениях», Пояснювальна записка до проекту «Положения о письмоводстве и делопроизводстве» і проекту «Декрета о введении в действие этого Положения») дозволяє виявити важливий бік питання: незважаючи на брак досвіду і кваліфікованих кадрів, у перші роки радянської влади тривали пошуки нових форм документаційного забезпечення діяльності установ, закладів та підприємств.

Значні труднощі в практиці раціоналізаторської роботи створювали відсутність у 1920-х рр. загальноприйнятих визначень таких понять, як *документ*, *діловодство*, а також протиріччя у використанні цих термінів. Упорядкування термінології у галузі діловодства стало одним з найбільш дискусійних напрямків досліджень у 1920-1930-х рр. Тому варто більш детально висвітлити проблемні питання діловодної практики, у тому числі й термінологічні пошуки в дослідженнях цього періоду.

Визначення наукових передумов розвитку досліджень проблем організації управлінської праці взагалі й діловодства зокрема з'явилися ще на ранніх етапах поширення НОПівського руху (руху з наукової організації праці), пов'язаного з поширенням та вивченням тейлоризму. Управлінський напрям НОП формувався в нерозривному зв'язку з розвитком раціоналізаторської роботи органів Робітничо-селянської інспекції. У плані удосконалення держапарату перед Робітничо-селянською інспекцією було поставлене завдання використання методів НОП як головного знаряддя його удосконалення.

Дослідницька робота в цій сфері мала великий розмах і в короткий термін зумовила створення наукової бази раціоналізації управління.

У загальному напрямі НОПівських досліджень головна увага зверталася на конкретні питання управлінської праці, раціоналізації «техніки управління», й особливо – діловодства, що відповідало завданню поступового, без корінних переломів і поспішних реорганізацій удосконалення роботи держапарату [25].

Виходячи з тогочасного розуміння ролі та значення постановки роботи з документами в установах, НОПівський журнал Робітничо-селянської інспекції так визначав основну проблему діловодства: «Якщо для фабрики й заводу вирішальне значення має досконалість машин і знарядь виробництва взагалі, то для установи, що має справи переважно з паперами, таким вирішальним фактором є система діловодства [5]».

За короткий час у середовищі НОПівських працівників сформувалася група спеціалістів з техніки управління. Важливу роль у ній відігравали Е.К. Дрезен, Н.О. Вітке, К.С. Петкевич, Р.С. Майзельс-Рафімов, Ю.О. Тілічєєв та ін.

Наукова робота у сфері раціоналізації діловодства розвивалася в різних напрямках і стосувалася великої кількості різних аспектів цієї проблеми. Досліджувалися питання ролі та значення діловодства в діяльності установ, зміст діловодних функцій, правові основи документування; розроблялися рекомендації з раціоналізації діловодства певних категорій і груп установ, а також окремих етапів діловодних процесів [14; 8].

Об'єктами дослідження й раціоналізації були ті специфічні операції, які здійснюються в установах з документами, починаючи від їхнього створення (отримання) й закінчуючи зберіганням справ. Робота базувалася на глибокому розумінні ролі документа в управлінській діяльності. Вишукування в галузі діловодства 20-30-х рр. ХХ ст. мали переважно прикладний характер, теоретичні пошуки складали відносно незначну частину їхньої кількості.

Теоретичне обґрунтування поняття *діловодство* не було предметом спеціальних досліджень. Науковці-раціоналізатори та спеціалісти з НОП у роботах, присвячених раціоналізаторській діяльності та удосконаленню техніки управління, висловлювали власне розуміння поняття *діловодство* [1; 16; 11; 15; 17]. Спроби вироблення єдиного підходу до розуміння цього основоположного поняття знайшли відображення в періодичних виданнях 1920-1930-х рр. [12; 18; 30]. Приміром, один із авторів журналу «Техніка управління» М. Левінсон, досліджуючи сутність поняття *діловодство*, дійшов висновку, що в роботах його сучасників (П. Отле, В. Мейльмана, О. Добровольського та ін.) відсутнє точне визначення терміна. Головний редактор журналу «Система й організація», автор численних публікацій на діловодну тематику Р. Майзельс трактував *діловодство* як «дії, які включають всі операції з конкретного оформлення роботи в закладах, не виключаючи всі усні й символічні дії [18, 17]»; «сукупність дій щодо руху, виконання і зберігання ділових паперів [17, 42]». Головним елементом діловодства він вважав рух, від якого залежить весь темп роботи закладу. Професор О. Добровольський під діловодством розумів «закріплення на папері окремих елементів в руслі справ і листи між закладами. А також порядок і способи виробництва справ, що знаходяться в закладі, безпосередньо пов'язані із сутністю останніх (вступ справи, рух, момент розпоряджень у справі, просування справи до органу, що має право розпоряджатися щодо цієї справи и т. д. [7, 8]».

Н. Левінсон вважав, що «ніякого визначення не потрібно. Його просто треба відкинути як анархізм шкідливий, не потрібний, небезпечний, оскільки він прикриває бідність, неясність і незакінченість думки [12]». Дослідник діловодства цього періоду М. Фурман заперечував йому: «Скасувати термін діловодство тому, що його можна широко тлумачити – це несерйозно. Його треба зберегти, оскільки він не заважає теоретичній роботі над питаннями діловодства, необхідно лише встановити його межі, щоб раціоналізатори не розуміли його надто широко [30]».

Для кращого розуміння сутності поняття *діловодство* М. Фурман запропонував розглянути його як виробничий процес: «Діловодство також можна розбити на частини, як і

виробництво, розділити на операції, кожна з котрих виконує конкретний працівник. Продуктом такого виробництва будуть ділові папери або справа, а основним матеріалом – думки, що становлять зміст [30, 12]», вбачаючи у *діловодстві* «сукупність технічних дій з діловими паперами [30, 14]».

Як видно з цитати М. Фурмана та інших дослідників, у 1920-х рр. основним підходом до визначення терміна *діловодство* був виробничий підхід, що розглядався як процес «виробництва справ», матеріальне оформлення у документах діяльності закладів і посадових осіб [21]. Прихильники «виробничого підходу» до визначення терміна *діловодство* схилилися до думки, що виробничі процеси підприємства й закладу складаються з однакових елементів: сировини, засобів праці і робочої сили [20]. Сутність же *діловодства*, на думку Ю. Тілічєєва – «в сукупності простих операцій певного виду, які повинні виконуватися за аналогією до виробничих операцій у промисловості й на підприємстві [26]». З поширенням ідеї про повне «спрощення адміністративної техніки» побутувала ідея можливості здійснення діловодних процесів «будь-яким трудящим без особливої підготовки й додаткової спеціалізації [22]».

Разом з тим, прихильники «виробничого підходу» звертали увагу на можливість елементів творчості під час здійснення діловодства. Приміром, Ю. Тілічєєв пропонував виокремлювати складові процесу діловодства, визначав головну серед них – оброблення документів за змістом [26, 10].

Однак, у визначенні терміна *діловодство* «виробничий підхід» не був єдиним. У працях багатьох авторів, не згодних з вище окресленими позиціями, був зроблений акцент на соціально-трудова сутність діловодства [2; 23; 27].

Д. Покровський порівнював діловодство з «руслом роботи установ», «з мережею... дротів, по яким біжить робота закладу [19, 7]». У зв'язку з цим основне завдання діловодства в закладах полягало в тому, щоб «тримати папери в певних формах, а їхній рух – за попередньо визначеними етапами [19, 8]».

На думку інших дослідників, зокрема С. Салуцького, *діловодство* – «частина нервової системи закладу», а самі заклади – біологічні організми» [23, 122]. Діловодство, на його думку, складається з трьох взаємопов'язаних процесів – сприйняття, передавання та запам'ятовування. Для раціоналізації кожного з них необхідне розкладання на простіші операції, а операції – на елементарні дії [23, 122]. Такі ідеї привели С. Салуцького до висновку про виконання основної маси діловодних операцій рефлекторно, значною мірою механічно. Такі висновки фактично «повертають» автора до ідеї «виробничого підходу», який він формально відкидав.

Дехто зі спеціалістів звертав увагу на пряму залежність між вирішенням питань організації та ведення діловодства й статусу закладу, сфери його компетенції, тим самим висуваючи на перший план виключно документаційні проблеми. Представники цього напрямку дійшли висновку: щоб мати правильно зорганізоване діловодство, потрібно правильно побудувати всю установу. Фактично вони дослідники, що раціональна організація діловодних процесів прямо залежить від раціональної організації роботи самого закладу: правильного визначення структури установи, її компетенції та інституцій, розпорядку роботи та розподілу службових обов'язків [10; 6; 9; 4; 24; 28; 29; 31]. Спеціалісти з НОТ зрозуміли, що «немає окремого діловодства, окремої бухгалтерії, статистики», до цих об'єктів «треба зуміти підійти під кутом зору єдиного процесу управління [3]». Раціоналізатори 20-30-х рр. підкреслювали, що правильна організація діловодства не є виключно самостійним внутрішнім питанням сфери діловодства, тому «об'єкт організаційного будівництва» повинен визначатися «за кінцевою метою завдання – раціональної організації діловодства [19, 8]». Однак, серед основних поглядів домінувало вузьке трактування поняття *діловодство*.

Отже, на кінець 1920 р. – початок 1930 р. під *діловодством* розуміли таке: «Діловодство – це сукупність технічних дій, виконуваних над діловими паперами безвідносно до їхньої сутності й тексту. Саме дія над діловими паперами, а не робота з ними,

оскільки останнє може навести на думку про виконання вимог, запитів і т. п., викладених у документах, що вже виходить за межі технічної роботи над діловими паперами [30, 12]».

Використана література

1. Бызов Л.А. Справочное делопроизводство. Принципы и организация / Л.А. Бызов, Н.Н. Икономов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : НКРКИ, 1924. – 152 с.
2. Витке Н. Научная организация административной техники / Н. Витке // Вопросы организации и управления. – 1923. – № 1(4). – С. 3-15.
3. Витке Н. Первые итоги. Московская инициативная конференция по нормализации техники управления / Н. Витке // Вопросы организации и управления. – 1922. – № 2. – С. 3-7.
4. Вознесенский Н. Как мыслит свою работу отдел нормализации / Н. Вознесенский // Вопросы организации и управления. – 1922. – № 1. – С. 8-10.
5. Вопросы организации управления. – 1922. – № 1. – С. 11.
6. Голубов С.Н. Структура и документация. Общие и специальные методы рационализации : курс лекций / С.Н. Голубов. – М. : Техника управления, 1930. – 200 с.
7. Добровольский А. Система децентрализации в центральном аппарате НКПС / А. Добровольский // Техника управления. – 1927. – № 6. – С. 12.
8. Добровольский А. Делопроизводство и его элементы. (Содержание понятия) / А. Добровольский // Вопросы организации и управления. – 1923. – № 1(4). – С. 77-81.
9. Добровольский А. Понятие ответственности должностного лица / А. Добровольский // Вопросы организации и управления. – 1923. – № 1(4). – С. 22-23.
10. Дрезен Э. Системы и формы делопроизводства, соответствующие нуждам и потребностям учреждений разных типов / Э. Дрезен // Техника управления. – 1926. – № 3. – С. 17-25.
11. Еловских В.И. НОТ в делопроизводстве. Популярное наставление к ведению канцелярского дела на научных основаниях / В.И. Еловских. – Свердловск: Свердловский тип.-лит. ин-т Елинганова, 1925. – 111 с.
12. Левинсон Н. Что такое делопроизводство / Н. Левинсон // Техника управления. – 1926. – № 11. – С. 19.
13. Ленін В.І. Повне зібрання творів. У 55 томах. Т. 54. – К. : Вид-во Політична література України, 1971. – С. 278.
14. Майзельс-Рафимов Р.С. Значение делопроизводства в деятельности учреждений / Р.С. Майзельс-Рафимов // Вопросы организации и управления. – 1922. – № 1. – С. 10-12.
15. Майзельс-Рафимов Р.С. Организация делопроизводства и канцелярия. Проект положения об управлении делами, письмоводстве и делопроизводстве в гражданских учреждениях и объяснительная записка с приложением форм и инструкций Бюро «Стандартизация» / Р.С. Майзельс (Рафимов). – М. : Вся Россия, 1921. – 111 с.
16. Майзельс-Рафимов Р.С. Руководство по делопроизводству / Р.С. Майзельс. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.–Л. : Госиздат, 1925. – 199 с.
17. Майзельс-Рафимов Р.С. Структура учреждений и организация делопроизводства / Р.С. Майзельс. – М. : ВСНХ, 1924. – 192 с.
18. Майзельс-Рафимов Р. Опыт терминологии в делопроизводстве // Вопросы организации и управления делопроизводстве / Р. Майзельс-Рафимов. – 1923. – № 5. – С. 124-129.
19. Покровский Д.В. Рационализация делопроизводства (децентрализация, классификация корреспондентов. Системы: актовая, папочная, карточная и журнальная) / Д.В. Покровский. – 2-е изд., знач. перераб. и доп. – М. : НКПС: Транспечать, 1926. – 270 с.
20. Розмирович Е.Ф. Основные понятия по рационализации аппарата госуправления / Е.Ф. Розмирович // Техника управления. – 1926. – № 7. – С. 11-21.
21. Розмирович Е.Ф. Методология и практика техники управления / Е.Ф. Розмирович. – 2-е изд., испр. и доп. – М.–Л. : Техника управления, 1930. – 307 с.
22. Розмирович Е. Техника управления / Е.Ф. Розмирович // Техника управления. – 1925. – № 1. – С. 5-11.
23. Салуцкий С. Некоторые предпосылки к реформе делопроизводства / С. Салуцкий // Вопросы организации и управления. – 1922. – № 3. – С. 121-124.
24. Салуцкий С. Определение и разграничение функций управленческих учреждений / С. Салуцкий // Вопросы организации и управления. – 1922. – № 3. – С. 40-42.
25. Сольский Д.Н. НОТ и вопросы делопроизводства / Д.Н. Сольский // Сов. архивы. – 1969. – № 6. – С. 9.
26. Тиличев Ю. Производственная трактовка учреждений и делопроизводство / Ю. Тиличев // Техника управления. – 1926. – № 12. – С. 9-12.
27. Толоконников Т.И. Как быть с методом производственной трактовки учреждений? / Т.И. Толоконников // Организация управления. – 1931. – № 1. – С. 10-14.
28. Фаробин В. Номенклатура должностей служащих государственных учреждений СССР. (Основы построения и упрощения ее) / В. Фаробин // Хозяйство и управление. – 1925. – № 4. – С. 29-36.
29. Фирин М. Права и обязанности административно-технического и административно-хозяйственного персонала / М. Фирин // Система и организация. – 1928. – № 11-12. – С. 26-29.

30. Фурман М. К дискуссии по вопросу о делопроизводстве / М. Фурман // Техника управления. – 1927. – № 1. – С. 12-18.

31. Яковлев М. Общая классификация организационной деятельности и ее значение для теории организации / М. Яковлев // Вопросы организации и управления. – 1923. – № 5. – С. 58-64.

МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ АРХІВУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕЧНИХ РЕСУРСІВ

У статті аналізуються та характеризуються методи та технології архівного збереження електронних документів, які використовують бібліотеки у своїй діяльності. Проведено порівняльну характеристику узагальнених методів та технологій архівування електронних бібліотечних ресурсів: локальних та мережевих.

Ключові слова: архівування електронних документів, архівне збереження, методи, технології, електронні бібліотечні ресурси.

N.O. Strilets

METHODS AND TECHNOLOGY OF ARCHIVING OF THE DIGITAL LIBRARY RESOURCES

There are analyzed and characterized methods and technologies of archival preservation of electronic documents that are using in the library activities at the article. A comparative description of generalized methods and technologies of archiving of the digital library resources: local and network is conducted.

Keywords: archiving of electronic documents, archival preservation, methods, technologies, digital library resources.

Сучасний стан бібліотечної справи нерозривно пов'язаний з інформаційно-комунікаційними технологіями та документознавством і є результатом історичного розвитку документів, як засобів збереження інформації. Збереження документів доволі часто розглядалися у поєднанні бібліотекознавства та інформаційних технологій. Про це свідчать численні конференції та публікації у фаховій пресі. Збереження документів у бібліотеках покликане забезпечити архівне збереження документів у всьому їхньому різноманітті, що визначає актуальність даної теми.

Збереження бібліотечних документів завжди було актуальним для бібліотек. Багато фахівців вивчали питання збереження як традиційних, так і електронних документів. Збереження традиційних документів вивчали С. Шульженко, В.В. Лукін. Вони аналізували можливості використання мікрофільмування та альтернативних носіїв для збереження культурного надбання людства. Питаннями збереження електронних документів займалися Н.І. Шостко, Н.В. Браккер, Л.А. Куйбишев, Т.С. Мігунова, О.В. Баркова, які вивчали шлях онлайнового документа у бібліотеці, збереження електронних локальних документів, архівування мережевих ресурсів.

Пробудження потреби у широких верств населення в інформації, переоцінка досягнень вітчизняної історичної науки на початку 1990-х рр. та тотальне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери життя суспільства поставили перед бібліотеками комплекс серйозних професійних завдань. Серед них – розробка методів забезпечення схоронності не тільки документів на традиційних (паперових) носіях, а й електронних, експертизи цінності документів, що знаходяться у фонді бібліотек для оперативнішого та

повнішого обслуговування користувачів, а також ведення в науковий обіг нових джерел, зміна структури управління документами та впровадження комплексних рішень автоматизації для покращення роботи бібліотеки та обслуговування користувачів.

Щоб краще задовольняти потреби користувачів, необхідно враховувати їхні потреби, завдання бібліотеки, можливості використання електронних документів та стан традиційних документів. Багатоаспектна проблема збереження документів у будь-якій бібліотеці складається з заходів, що слугують виконанню основного завдання – оперативне забезпечення користувачів необхідною інформацією.

На думку фахівців, в галузі зберігання інформації бібліотеки мають такий досвід: 500 років – загальний досвід; 60 років – зберігання інформації в мікрофільмах; 20-30 років – зберігання інформації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [6].

Виділяють такі напрями збереження бібліотечних документів, як: класичний (або реставраційні роботи); консерваційні способи обробки документів; сучасний (мікрофільмування, поцифрування) [6].

Для збереження документальних ресурсів бібліотек застосовують методи консервації, стабілізації та реставрації. Відповідно до міждержавного ГОСТУ 7.48-2002, «консервація документів – це забезпечення зберігання документів на різних носіях за допомогою дотримання відповідного режиму зберігання, стабілізації і реставрації і виготовлення копії», «реставрація (від латинського – *restauratio* – відновлення) означає відновлення експлуатаційних властивостей, а також форми і зовнішнього вигляду документа [3]».

У практиці збереження бібліотечних документів вживаються такі поняття, як *превентивна консервація* та *фазова консервація*. У останні десятиліття пріоритети віддаються формам превентивної консервації, яка дозволяє максимально підвищити збереження якомога більшої кількості документів з мінімальним втручанням в структуру самих документів, і, відповідно, досягти найбільш економічної форми роботи. Термін *превентивна консервація* є багатозначним, але в основному використовується в сенсі профілактики. Превентивна консервація – це система заходів, що забезпечує комплексний захист документів, направлений на уповільнення процесів старіння шляхом створення і підтримки нормативних умов зберігання і використання фазової консервації.

Одним із напрямків роботи зі збереження документних ресурсів є створення страхових фондів шляхом мікрофільмування, запису на оптичні диски, носії тощо. Страховий фонд створюється з метою виключення з процесу обслуговування користувачів оригіналів документів особливого історико-культурного значення, захисту пам'яток друку і писемності, документів, що користуються підвищеним попитом, а також груп документів, фізичний стан яких є незадовільним.

Для виконання технічної частини створення страхового фонду прийнятна технологія гібридного мікрофільмування, тобто мікрофільмування у поєднанні з комп'ютерними системами обробки документів і забезпечення доступу до них, що дозволяє легко сканувати мікрофільми при реалізації так званого гібридного підходу, сенс якого полягає у мікрофільмуванні оригіналу документа з метою його збереження і у виготовленні цифрової копії з мікрофільму для забезпечення доступності інформації, що відображена в оригіналі документа. Мікрофільм залишається доступним для подальшого перенесення на електронні носії у будь-який час, що дає йому повне право на життя в електронну еру [12].

Постійно тривають дискусії щодо доцільності застосування мікрофільмування. Ще на початку XXI ст. говорили про те, що цифрування через кілька років повністю витіснить мікрофільмування. Але бурхливий розвиток інформаційних технологій, не зважаючи на всі переваги, які вони надають, не дозволяє використовувати їх для довготривалого зберігання документів, адже життєвий цикл програмних продуктів 5-7 років, і існує вірогідність, що через певний час буде неможливо відтворити документи, що означатиме втрату культурного надбання людства [5].

Мікрофільмування застосовується в бібліотеках, архівах, інформаційних центрах та інших організаціях, де доводиться часто мати справу з великими масивами документів.

Використання мікрофільмуваннями дозволяє скоротити площі книгосховищ на 80-90% та забезпечити доступність рідкісних видань, тих, які мають історичну та культурну цінність, та сприяє збереженню оригіналів документів. Мікрофільмування використовується в бібліотеках і архівах світу для створення страхового фонду особливо цінних документів та документів з недовговічною матеріальною основою, у першу чергу – газет.

Як метод збереження документів, мікрофотографія була запропонована 1851 р. астрономом Джеймсом Глайшером, який стверджував, що її використання допоможе зберегти документи. У Росії в розвитку мікрофільмування відіграв Е.Ф. Буринський – один із основоположників наукової та судової фотографії. Науково-технічний прогрес, що викликав різке збільшення обсягу науково-технічної інформації, зумовив використання мікрофільмування в багатьох сферах виробничої та наукової діяльності. На потребу користувачів, мікроформи можуть бути роздруковані [5].

Бібліотеки розпочали використовувати мікрофільми в середині ХХ ст., як стратегічний напрямок збереження газетних колекцій. Ті книги та газети, що були визнані в небезпеці, можуть зберігатися на плівці, а отже – доступ користувачів до них може бути збільшений без загрози для фізичного стану оригіналу.

Мікрофільмування здійснюється з метою можливості багаторазового використання однієї копії, її компактність і довговічність, можливості одночасного доступу кількох осіб до матеріалу, що зберігається на копії, зниження вартості виробництва копії, обмеження доступу до оригіналів і продовження в такий спосіб терміну довговічності документів; створення копій особливо цінних документів, газет, генеральних каталогів та документів архівного (довічного) зберігання для захисту від втрат в екстремальних ситуаціях (техногенні та екологічні катастрофи, соціальні потрясіння, акти вандалізму тощо); забезпечення загальнодоступності інформації через користування робочими копіями мікрофільмів (мікрофішами); оперативний обмін інформацією між бібліотеками та архівами, заповнення лакун у колекціях та газетних зібраннях тощо; заощадження площ зберігання документних матеріалів завдяки великій інформаційній ємності мікроносіїв; упровадження механізації та автоматизації процесів зберігання, пошуку, розміщення та розповсюдження інформаційних ресурсів [4].

Мікроформи займають належне місце в питанні збереження документів. Адже завдяки їхній довговічності (дослідники вважають, що термін зберігання досягає 500 років), їх можна використовувати для тривалого зберігання документів [10].

Для архівування даних та документів на тривалий час, забезпечення до них доступу для нащадків існують проблеми при зберіганні таких документів у цифровому форматі через високу вартість, нестабільність та технологічну залежність. Одним із варіантів вирішення цього питання є «автономне» зберігання. Використання мікрофільмів має низку переваг, серед яких відсутність необхідності частої міграції та емуляції, збереження даних у вигляді мікрофільмів робить можливим доступ для майбутніх поколінь шляхом сканування мікрофільмів у будь-яку систему і застосування оптичного розпізнавання символів та повторного цифрування та декодування даних. При зберіганні мікрофільмів немає необхідності використовувати додаткові програмні засоби для відтворення, потрібні лише пристрої для перегляду. Отже, зникає необхідність проводити міграцію кожні 5-7 років, що економить фінанси, та виключається можливість втрати документів через несумісність форматів [9].

Питання зберігання інформації, що знаходиться в глобальних комп'ютерних мережах, нині залишаються недостатньо вирішеними. Хоча його вирішення не можна відкладати, адже з кожним роком збільшується обсяг електронних ресурсів, і якщо не виробити методи зберігання електронних документів, можна назавжди втратити їх для наступних поколінь. Бібліотеки, які впродовж тисячоліть акумулювали, обробляли, зберігали та розповсюджували документовані знання, повинні розширювати свої функції у нових умовах інформатизації, щоб бути конкурентоздатними у задоволенні потреб користувачів, та повинні доповнювати

всі свої традиційні функції новими, серед яких – архівування та використання мережевих ресурсів [4].

Саме сьогодні необхідний аналіз проблем схоронності документів як специфічної складової бібліотечної системи, та переоцінку уявлень про самоцінність соціально-культурного значення бібліотеки, як цілісної системи збереження документів, що органічно пов'язані з людською діяльністю. Також потрібно не забувати про змістовне наповнення динамічного процесу зміни її місця і ролі в комплексі гуманітарних наук, а також про взаємообумовленість використання документів із загальним станом державного й культурного будівництва в Україні.

Можливим рішенням цієї проблеми є створення електронного архіву в бібліотеці, який має бути призначений для роботи з електронними документами, що включає процес обробки, архівного зберігання та експертизи цінності документів. Також, він повинен бути сумісним з уже використовуваними в бібліотеці програмами автоматизації.

Технології архівного зберігання електронних документів охоплюють використання інформаційно-комунікаційних технологій (комп'ютерних та Інтернет-технологій) у складі автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (БІС), функціонування яких залежить від відповідного програмного забезпечення.

У зв'язку з тим, що бібліотеки знаходяться на перехідному етапі впровадження інформаційних технологій у практичну діяльність, саме зараз важливо розробляти концепції зберігання документів, застосовувати сучасні технології реставрації та консервації видань на традиційних носіях і впроваджувати перспективні технології зберігання й використання електронних документів.

При вирішенні питань технології архівного зберігання електронних документів перш за все необхідно враховувати строки зберігання документів. Практичний світовий досвід зберігання електронних документів свідчить про те, що вибір документів, які необхідно зберігати, вибір формату, час передачі їх на постійне зберігання необхідно приймати в момент створення документа, а не в останній момент при передачі документів уже безпосередньо до архіву [8].

У даний час нормативно-правової бази недостатньо, щоб говорити про якісне проведення експертизи цінності електронних документів. Нажаль, відсутній механізм виявлення цінної електронної документації на різних етапах їх оперативного використання. Основними проблемами експертизи цінності електронних документів є їхнє виявлення та визначення культурної цінності для необхідності їх зберігання. Практична реалізація цієї проблеми ускладнена відсутністю будь яких нормативів, що зобов'язують включення електронних документів в номенклатуру справ організацій або будь який інший спосіб їхньої реєстрації та обліку.

Необхідно зазначити, що методологія організації архівного збереження електронних документів тільки починає створюватися. Необхідно враховувати досвід усіх зацікавлених сторін: архівістів, спеціалістів з діловодства, ІТ-спеціалістів, управлінців, менеджерів, істориків та користувачів. Адже від цього залежить, що станеться з інформаційними ресурсами, що накопичилися та з яким інтелектуальним багажем ми опинимося у бурхливому морі інформаційного суспільства.

У першу чергу в електронну форму переводяться рідкісні, регіональні видання, та видання підвищеного читачького попиту. В Інтернеті найкраще представлені стародруки, словники, тобто видання, на які не розповсюджується авторське право. Дещо менше наукових та технічних видань, але є доступ на CD-ROM'ах до колекцій деяких науково-технічних та медичних журналів. Нині в Інтернеті представлено багато повнотекстових ресурсів, які розміщують як інститути, так і приватні користувачі. 2002 р. була вкладена угода про добровільну поставку Інтернет-публікацій з метою їхнього включення до бібліографічних списків та архівування. Ця угода регулює питання про прийом, зберігання та доступ до публікацій. Також необхідно знайти критерії відбору для документів, що не підлягають архівації, адже зрозуміло, що всі електронні документи зберігати неможливо.

Виділяють два типи електронних документів: ті, що мають друкований аналог, та Інтернет-сайт. За допомогою спеціальної пошукової програми Інтернет-сайти після інтелектуальної експертизи визнаються гідними архівування, тому що немає необхідності зберігати всі публікації, що є в Інтернеті.

З усього потоку електронних документів, які вже надходять до книгозбірень як на окремих фізичних носіях (компакт-диски, магнітні стрічки, гнучкі диски), так і через комп'ютерні мережі, слід виокремити ті документи, використання яких має бути забезпечене організацією онлайн-доступу (онлайн-документи). Особливістю фонду онлайн-документів є те, що він може бути побудований лише на базі комп'ютерного обладнання, автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем та мережових інформаційних технологій [1].

Формування фонду електронних, зокрема онлайн-документів, стає невід'ємною складовою процесу формування загального фонду книгозбірень. Однак, якщо формування фондів бібліотек традиційними документами забезпечується відповідною законодавчою базою держави, то комплектування бібліотек електронними документами потребує законодавчої підтримки та відповідної нормативно-методичної бази.

Таким чином, до основної матеріально-технічної бази традиційних фондів книгозбірень додається обов'язкове для організації фондосховищ електронних документів програмно-апаратне комп'ютерне та мережне обладнання, спеціалізоване обладнання для захисту електронної інформації й збереження електронних документів на різних носіях, автоматизовані програмно-апаратні комплекси та мережові системи для обслуговування користувачів електронними документами.

Досвід довготривалого зберігання документів накопичений у нашій країні переважно в архівах. Водночас питання архівного зберігання бібліотечних ресурсів (фондів) та створення концепцій з довготривалого зберігання електронних документів у бібліотеках ще недостатньо розроблені як у методичному, так і в організаційному аспекті. Тому доцільно звернутися до досвіду закордонних архівів та бібліотек.

На думку фахівців, рішення щодо архівного зберігання електронних документів далекі від остаточних і можна лише вивчати досвід провідних країн та намагатися долучитися до європейських країн, які намагаються ефективно впроваджувати інформаційні технології у практичну діяльність. І чим складнішими стають інформаційні системи, тим більше виникають нових проблем на всіх етапах роботи з електронними документами в архіві. Також виникають правові проблеми, захист від несанкціонованого доступу, розмежування доступу [1].

В Україні, як і в Росії, досвід накопичення електронних документів значно менший, ніж у закордонних колег, і як правило – обмежений оперативним використанням електронних документів та БД. Деякі організації вели свої архіви та БД ще з радянських часів, але більшість із них була втрачена через зміну технологічних платформ [7].

Серед технологій забезпечення довготривалого зберігання електронних матеріалів бібліотек, які мають особливе значення для збереження інформації, виділяють такі:

- зберігання електронних документів у вигляді друкованих копій;
- перезапис, тобто перенесення електронних ресурсів на сучасні носії, що дає змогу повністю зберегти первинну інформацію;
- міграція – процес конверсії електронних ресурсів, за якого формат даного електронного документа не зберігається для наступного відновлення інформації, а перетворюється в інший формат для забезпечення читання документа на новій платформі за допомогою нового програмного забезпечення. У цьому випадку формат документа підлягає зміні, а інформація залишається незмінною. Під час організації довготривалого зберігання електронних документів бажана їхня попередня міграція у «відкриті» або «архівні» формати (txt, rtf, pdf, tiff, jpg), що дасть змогу в майбутньому з меншими затратами конвертувати документи у формати поточних інформаційних систем. Застосування міграції актуальне під час конверсії баз даних і електронних документів, які знаходяться в постійному оперативному використанні бібліотекою. Але її використання ускладнене у бібліотеках зі

значним фондом, адже проведення міграції буде дуже тривалим, може виявитися, що коли закінчиться міграція фонду, перші документи потрібно буде вже знову актуалізувати;

– емуляція – розроблення програм, які дають можливість імітувати старе програмно-апаратне забезпечення на нових платформах, що дозволяє читати електронні документи в тому форматі, в якому вони були створені. Приміром, в операційних системах MS Windows 95/ 98/ NT/ 2000/ XP підтримується емулятор операційної системи MS DOS, що є важливо для перших баз даних, які було створено за часів використання операційної системи MS DOS.

– інкапсуляція – включення електронних документів до складу файлів міжплатформених форматів, наприклад XML. XML – дає можливість зберігати дані в незалежному від апаратного та програмного забезпечення форматі, і саме в цьому його значні переваги над іншими форматами збереження даних. До цього необхідно додати, покращення можливостей пошуку даних, оскільки XML визначає логічну структуру документа. Застосування XML дозволяє досягти повного відокремлення змісту документа від його подання, що дає можливість використовувати один і той само документ багаторазово, не змінюючи його, а тільки використовуючи інші правила відображення [11].

Головна роль у збереженні та можливості доступу на тривалий час покладена на архіви, бібліотеки, музеї. Швидке старіння програм та комп'ютерної техніки призводить до того, що нині тривають пошуки ефективних методів збереження та надання доступу до інформації. У контексті довготривалого архівування багаторазове збереження електронних документів бажане в інтересах цілісності та аутентифікації допоможе не втратити весь інформаційний фонд.

Щодо архівування мережевих електронних документів, то для їхнього збору та збереження використовуються особливі методи та технології.

На думку фахівців, збереження цифрової інформації необхідно розділяти на:

– оперативне, тобто збереження цифрової інформації в процесі її створення та використання (у вихідних форматах);

– довгострокове, тобто перехід на нові єдині формати і технологічні платформи зі збереженням всіх можливостей пошуку і доступу.

До методів збереження цифрових об'єктів відносяться такі:

– оновлення: копіювання на такий само носій;

– реплікація: створення однієї або кількох повних копій (клонів) цифрових матеріалів;

– емуляція: створення образу вихідного матеріалу на іншому носії зі збереженням усіх функціональних характеристик;

– інкапсуляція: методика угруповання, приміщення в «капсулу», цифрового об'єкта разом з усім тим, що необхідно для забезпечення доступу до об'єкта;

– міграція, тобто перенесення вихідного цифрового матеріалу в нове технологічне оточення;

– веб-архівування, тобто архівування певного сегмента мережі за допомогою програм-роботів [2].

Таблиця 1

Порівняльна характеристика технологій та методів архівування електронних бібліотечних ресурсів: локальних та мережевих

<i>Технології архівування електронних бібліотечних ресурсів (локальних) [11]</i>	<i>Методи та технології архівування електронних бібліотечних ресурсів (мережевих) [2]</i>
зберігання електронних документів у вигляді друкованих копій	оновлення: копіювання на такий само носій;
перезапис: перенесення електронних ресурсів на сучасні носії	реплікація: створення однієї або кількох повних копій (клонів) цифрових матеріалів
емуляція	емуляція
інкапсуляція	інкапсуляція
міграція	міграція
	веб-архівування

Збір ресурсів Інтернету для цілей довгострокового зберігання та надання доступу до них може здійснюватися автоматично за допомогою програм-роботів або шляхом вибіркового відбору, глибокого збору та архівування сайтів. Результатом автоматичного збору мережевих ресурсів, або веб-харвестінга (Web-harvesting), є всі матеріали певного сегмента мережі в момент збору даних. Веб-харвестінг здійснюють програми-роботи, або веб-кроулери (Web-crawler), засновані на тих само принципах, що і пошукові машини. На початку процесу виконується ручне налаштування параметрів збору інформації, при якій визначається, з яких доменів збираються матеріали для зберігання (наприклад, національний домен або матеріали з певної тематики). Після закінчення роботи кроулерів необхідні верифікація та архівування зібраної інформації, що потребує деякої участі людини [2].

Даний метод досить ефективний для збору та збереження таких інтернет-ресурсів, як: газети, потокові відео- та аудіоресурси, результати роботи веб-камер, інтерактивні документи, цифрові матеріали різних типів, що зберігаються в базах даних. Особливого підходу потребують інтернет-ресурси з коротким життєвим циклом.

Необхідний вибірково-тематичний відбір з глибоким (багаторівневим) збором та архівуванням таких матеріалів, який реалізується на основі закону про обов'язків примірник або на основі договорів з видавцями і дає більш якісний результат на невеликому сегменті мережі. Співпраця з видавцями дає можливість каталогізувати зібрані ресурси. Зазвичай використовується поєднання обох методів – повний автоматичний збір мережевих матеріалів деяких сегментів мережі через певні проміжки часу і глибоке вибірково-тематичне архівування найцінніших ресурсів Інтернету [2].

Узагальнюючи вітчизняний та зарубіжний досвід із питань напрямів, методів та технологій архівного збереження електронних документів у бібліотеках, можна відзначити таке. Збереження інтелектуального надбання країни шляхом перенесення його на інші носії інформації стає все актуальнішим питанням для сучасних бібліотек. Дискутуються та розглядаються можливості використання альтернативних носіїв інформації з питань довготривалого збереження документів у бібліотеках, серед яких: мікрофільмування та поцифрування документів.

Питання архівного збереження електронних документів у бібліотеках є актуальним у період інтенсивної інформатизації всіх сторін соціального буття. Інноваційні процеси, що відбуваються у сфері культури та бібліотечній галузі на міжнародному рівні під впливом інформаційно-комунікаційних технологій, перетворюють бібліотеки на потужні профілюючі центри культури та комунікацій. Бібліотеки, які впродовж тисячоліть акумулювали, обробляли, зберігали та розповсюджували документовані знання, в умовах інформатизації повинні розширювати свої функції, доповнювати всі свої традиційні функції новими, серед яких – архівування електронних та мережевих документальних ресурсів.

Можливим рішенням проблеми архівного збереження електронних бібліотечних ресурсів є створення електронного архіву в бібліотеці, який має бути призначений для роботи з електронними документами, що включає процеси обробки, архівного зберігання та експертизи цінності документів. Він повинен бути сумісним з уже використовуваною в бібліотеці автоматизованою бібліотечно-інформаційною системою.

Питання зберігання електронної інформації, що знаходиться в глобальних комп'ютерних мережах, нині залишаються недостатньо вирішеними. Водночас фахівці підкреслюють актуальність цього питання, адже з кожним роком збільшується обсяг електронних ресурсів Інтернету, і якщо не виробити методи та технології зберігання електронних документів, можна назавжди їх втратити для наступних поколінь.

Українським бібліотекам слід вивчати та враховувати у своїй діяльності з архівування веб-ресурсів досвід національних бібліотек багатьох країн світу, які понад десять років займаються проблемами архівування мережевих ресурсів, розробляючи для цього методи, технології, стандарти, схеми метаданих та відкрите програмне забезпечення для довготривалого збереження мережевої інформації.

Використана література

1. Баркова О.В. Путь онлайн-документа в библиотечном технологическом процессе / О.В. Баркова / Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития. – К. : НБУВ, 2003. – Вып. 2. – С. 209-216.
2. Браккер Н.В. Сбор и архивирование сетевых ресурсов. Опыт национальных библиотек зарубежных стран: Доклад на XIII ежегодной международной конференции «EVA 2011 Москва» 28 – 30 ноября 2011 г., Рос. гос. б-ка / Н.В. Браккер, Л.А. Куйбышев / [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа : www.minervaplus.ru/.../Harvesting_Preservation_Net_Resources.doc. – Заголовок з екрана.
3. Консервация документов. Термины и определения: ГОСТ 7.48-2002. Введен 01.01.2003 // Стандарты по библиотечно-информационной деятельности. – СПб. : Профессия, 2003. – 574 с.
4. Копанєва В. Архівування науково-інформаційних ресурсів Інтернет : основні концептуальні положення / В. Копанєва // Бібл. вісн. – 2005. – № 2. – С. 14-19.
5. Лукін В.В. Мікрофільмування, його сьогодення і майбутнє / В.В. Лукін // США. Економіка, політика, ідеологія. – 1973. – № 4.
6. Мігунова Т.С. Збереження надбання людства: Міф чи реальність? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.nuos.edu.ua/files/Migunova.pdf>. – Заголовок з екрана.
7. Моисеенко Т. Изучение аграрной истории России последних десятилетий: перспективы «компьютерного источниковедения» / Т. Моисеенко, М. Свищев // История и компьютер: Новые информационные технологии в исторических исследованиях и образовании. St. Katharinen. – 1993. – С.152.
8. Обеспечение сохранности аутентичных электронных документов в электронных системах. [Электронный ресурс]. – October 31, 2001. – Режим доступа : www.interpares.org. – Заглавие с экрана.
9. Хахалева Н.І Мікрографії: Як зберегти наші дані «від електронного розкладання» [Електронний ресурс] // Делопресс. – 2011. – № 4. – Режим доступа : <http://old.delo-press.ru/magazines/documents/sections/152/>. – Заголовок з екрана.
10. Черепанова Л. Опыт страхового микрофильмирования в Российской государственной библиотеке / Л. Черепанова // Бібл. вісн. – 2008. – № 5. – С. 24-29
11. Шостко Н.І. Збереження краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек: проблеми та перспективи / Н.І. Шостко // Збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів України: нова політика і нові технології : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (20–22 листоп. 2006 р.) / Харк. держ. наук. б-ка ім. В.Г. Короленка; Уклад.: В.В. Мірошникова, О.П.Куніч. – Х., 2007. – С. 135-142.
12. Шульженко С. Перенесення на альтернативні носії інформації як засіб збереження бібліотечних фондів / С. Шульженко // Вісн. кн. палати. – 2007. – № 10. – С. 28-29.

РОЛЬ ТОВАРИСТВА «РІДНА ШКОЛА» У СТАНОВЛЕННІ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ (ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті висвітлено історіографічний аспект наукових досліджень діяльності Українського педагогічного товариства «Рідна школа» щодо організації та функціонування бібліотек та їхньої ролі в книжковому русі Галичини 1881-1939 рр.

Ключові слова: Галичина, «Рідна школа», Українське педагогічне товариство, національне виховання, національна свідомість, бібліотека, бібліотечна справа.

О. Plytus

HISTORIOGRAPHY OF THE ROLE'S RESEARCH OF THE SOCIETY "NATIVE SCHOOL" "IN A LIBRARY BUSINESS FORMATION IN GALICIA OF THE END 19TH-FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY"

The article throws light upon the historiographic aspect of scientific researches of activity of the Ukrainian Pedagogical Association "Native school" for the organization and operation of libraries and their role in the book motion in Galicia 1881-1939s.

Keywords: Galychyna, «Native school», Ukrainian pedagogical society, national education, national consciousness, library, librarianship.

Після здобуття Україною незалежності значно посилилася зацікавленість науковців у дослідженні діяльності просвітницьких товариств Галичини, які чисельно почали виникати на території краю наприкінці ХІХ ст. Одним із найбільших стало Українське педагогічне товариство «Рідна школа», засноване 1881 р. Проте, роль товариства «Рідна школа» у книжковому русі Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. є малодослідженою.

Метою даної статті є розкриття історіографічного аспекту досліджень цієї проблеми, зокрема напрацювань товариства в галузі бібліотечної справи краю. Проте, розглядати історіографічний аспект ролі товариства у створенні та організації роботи бібліотек краю неможливо, не звернувшись до праць, в яких висвітлювалася діяльність «Рідної школи» в цілому.

Першим найбільш ґрунтовним дослідником діяльності товариства «Рідна школа» був Лев Ясінчук. Народний учитель у Галичині та Буковині (1905-1914 рр.), визначний діяч товариства «Рідна школа» (1923-1939 рр.), Лев Ясінчук, як ніхто інший, міг проаналізувати й охарактеризувати, так би мовити, «зсередини» діяльність цієї педагогічної інституції. В 30-х рр. ХХ ст. з'являється низка праць цього автора, присвячених історії та організації діяльності товариства [23-27]. Майже в кожній із них приділяється увага організації роботи бібліотек та їхній ролі у національно-громадянському вихованні молодих галичан.

Найбільш ґрунтовною працею, в якій об'єктом дослідження стала власне діяльність Українського педагогічного товариства, стала робота Льва Ясінчука «50 літ «Рідної Школи», 1881-1931» [25], в якій автор робить детальний аналіз діяльності товариства з дня його створення 1881 р. і до ювілейного 1931 р. Аналізуючи основні етапи розвитку товариства, Лев Ясінчук приділяє увагу і функціонуванню видавництва, книгарні та бібліотек «Рідної школи». Особливу цінність для дослідників діяльності товариства в галузі бібліотечної справи становлять дані, відображені автором у таблиці «Діяльність Філій Руського, а від 1912 Українського Педагогічного Т-ва в 1907-1914 рр. включно» [25, 104-107], в яких у контексті аналізу роботи філій окремою графою виділено інформацію про наявність бібліотеки, а в окремих випадках і про кількість книг у фондах тієї чи тієї філії. На жаль, такі дані за наступні 1914-1931 рр. – відсутні.

Велике значення для дослідження організації бібліотечної справи товариством має робота Льва Ясінчука «Рідна Школа в ідеї й житті» [27]. У розділі «Освітні справи» автор детально зупиняється на організації роботи бібліотек Українського педагогічного товариства. «Оснуванням бібліотеки причиниться Кружок Р.Ш. не тільки до поширення освіти, знання, світогляду читачів, але й добуде від громадян не одну цінну книжку, яка десь там лежала безужиточно у скрині, чи за сволюком, причиниться до спорожнювання книжних магазинів, піддержить українських видавців, книгарів і письменників. Дитяча бібліотека охоронить українську дитвору перед **поворотною неграмотністю** [27, 110-111]». Детальна інструкція і зразки документів бібліотечного діловодства давали можливість налагодити ефективну роботу бібліотеки кружка «Рідної школи» вже з перших днів її заснування. Проте, якихось узагальнених даних щодо кількості бібліотек товариства та характеристики їхніх фондів автор не подає.

Що стосується сучасних досліджень поставленої проблеми, то певної уваги заслуговує стаття Л.І. Шологон «Джерела до вивчення діяльності українських педагогічних товариств Галичини 80-х рокув. ХІХ – початку ХХ століття» [22], з якої можна почерпнути інформацію, до яких саме архівних фондів та періодичних видань необхідно звернутися науковцям, які займаються вирішенням цього питання.

І тільки у 90-х рр. ХХ ст., після здобуття Україною незалежності, дослідники отримали можливість дати об'єктивну оцінку суспільним явищам, що відбувалися в Галичині в період боротьби за національну школу (Б. Ступарик, В. Моцюк, С. Макарчук, І. Целенда та ін.). Певним підсумком дослідженням власне діяльності товариства «Рідна школа» стала дисертація кандидата педагогічних наук Г.В. Білавич «Українське педагогічне товариство «Рідна школа» і розвиток національного шкільництва в Галичині (1881-1939)» [1]. Але в даній праці акцентується увага на основних напрямках педагогічної роботи товариства, а не на його діяльності щодо книговидання та книгорозповсюдження.

Першою окремою працею, яка всебічно висвітлила місце товариства «Рідна школа» у розвитку українського шкільництва, в контексті суспільно-політичного життя Галичини кінця ХІХ – першої третина ХХ ст., стала колективна робота Галини Білавич та Бориса Савчука «Товариство «Рідна школа» (1881-1939 рр.)» [2], яка побачила світ 1999 р. Проте, цілісної картини ролі цієї громадської інституції саме в книжковому русі Галичини досліджуваного періоду в даній праці немає. Зокрема, майже повністю відсутня інформація про діяльність бібліотек товариства, про бібліографічне інформування щодо літератури, як виданої самим товариством, так й іншими видавництвами Галичини, наявної в книгарнях та бібліотеках краю та ін.

2001 р. до 120-ої річниці з дня заснування товариства «Рідна школа» у Львові було видано науковий альманах «Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність» [19]. Весь матеріал згруповано в сім розділів, які стосуються питань історії товариства, його навчальних закладів, визначних історичних заходів, видатних діячів товариства, а також розбудови національної школи і діяльності товариства на сучасному етапі та ін. Що стосується ролі товариства «Рідна школа» у книжковому русі Галичини, то в даному альманасі увага приділяється лише педагогічним часописам Українського педагогічного товариства в статті С. Цюра [21] та бібліографічному огляду його видань, який подає М. Вальо [3]. Проте, жодних досліджень щодо бібліотечної діяльності не подається.

Важливою ланкою роботи товариства з популяризації та поширення літератури було створення бібліотек. Дослідження становища бібліотек в цілому та їхньої ролі в діяльності товариства «Рідна школа» зокрема, почалися ще на початку ХХ ст. Першою працею у цій сфері стала брошура Зенона Кузелі «Як закладати і провадити народні бібліотеки по селах» [6]. І, хоча в даній книжечці йшлося більше про бібліотеки товариства «Просвіта», певна увага також приділялася взаємодії між читальнею (бібліотекою) і школою. «Читальня і школа доповнюють взаємно і тому мусять бути загальнодоступні без огляду на вік, стан і походження. До чого дала школа підставу, те розвиває читальня: без неї стратила б школа багато вартості, так як з другого боку небагато буде варта читальня в такому селі, де нема школи і де люди не знають читати [6, 7]». Також автор робить спробу класифікувати бібліотеки на наукові, шкільні та народні. З. Кузеля звертає увагу на те, що «Педагогічне товариство друкує всілякі книжки для малих і дорослих дітей» і рекомендує закуповувати їх для сільських бібліотек. Практичні рекомендації щодо ор-

ганізації роботи народної бібліотеки на селі могли стати в пригоді як діячам «Просвіти», так і представникам товариства «Рідна школа».

Наступною працею, яка стосувалася безпосередньо бібліотек «Рідної школи», стала видана 1913 р. накладом Українського педагогічного товариства брошура Михайла Коця «Про оснуванє і веденє прилюдних бібліотек У.П.Т.» [5], в якій автор дає методичні рекомендації, «...щоби бібліотекар зрозумів докладно свої функції і пізнав способи, якими досягнути цілі бібліотеки [5, 1]». Ця книжечка стала, по суті, одним із перших «порадників для бібліотекарів», в якій було розглянуто найбільш важливі для працівника бібліотеки питання (яким чином поповнювати бібліотечні фонди, упорядковувати зібрані книжки, працювати з читачами), уміщено взірці інвентарних книг, заяв читачів, їхніх карточок, «щоденників руху книжок» та іншу документацію. Таким чином, брошура М. Коця стала першою спробою систематизувати знання з бібліотечної справи та донести їх до бібліотекарів Українського педагогічного товариства. Варто зазначити, що нею активно послуговувалися і працівники книгозбірень не тільки цього товариства, але й бібліотек інших громадських інституцій досліджуваного періоду.

1924 р. з'явилася більш ґрунтовна праця С. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства» [15], видана за сприяння товариства «Просвіта». Саме цю книгу можна вважати найбільш повним дослідженням у галузі бібліотекознавства Галичини першої третини ХХ ст. Хоча ця книжечка була видана товариством «Просвіта», вона відіграла певну роль і у дослідженні бібліотечної діяльності Українського педагогічного товариства «Рідна школа», особливо в питаннях взаємодії цих громадських інституцій щодо організації співпраці бібліотек краю.

Значно активізувалося вивчення ролі бібліотек Українського педагогічного товариства з початком виходу часопису «Рідна школа» 1927 р. Уже в другому числі цього часопису Лев Ясінчук друкує статтю «Діточі бібліотеки», в якій наголошує на тому, що «...кожний культурний нарід уже давно оцінив як слід значіння книжки не тільки для розвитку людської одиниці, але й для розвитку нації й для розвитку культури. У нас, а зокрема в Галичині, ще, на жаль, дещо не так. У нас книжка все ще в більшій часті тільки привілей деякого інтелігента... [28]».

Велику увагу створенню і роботі українських дитячих бібліотек у Галичині приділяла Константина Малицька – народна вчителька у Галичині та на Буковині, почесний член товариств «Просвіта», «Рідна школа» та ін., письменниця, видатна громадська та просвітницька діячка краю. Виступаючи на сторінка часопису «Рідна школа» 1927 р., вона вносить пропозицію проводити щорічно в жовтні по всіх школах краю свято книжки [7].

Після відновлення 1932 р. видання часопису «Рідна школа» питання організації роботи дитячих бібліотек неодноразово висвітлювалися такими діячами передової педагогічної думки в Галичині, як: С. Сірополко [16], Я. Татомир [18], О. Тарнович, Л. Ясінчук, П. Сиротюк [13, 14], М. Нижанківська [8] та ін. 1938 р. став особливо «урожайним» на опубліковані у часописі статті, що розкривали стан розвитку бібліотечної справи товариства «Рідна школа». Зокрема, в статті «Справа поширення бібліотек та видань Р.Ш.» автор, який підписався криптонімом «П. С.», вказує, що «для «Рідної Школи» бібліотечна справа представляє зовсім осібний, спеціальний характер [9]». У наступному номері журналу цей само автор публікує роботу «За доцільне поставлення бібліотечної справи в Рідній Школі» [10].

Питання організації роботи бібліотек та підготовки бібліотечних працівників на сторінках часопису порушували також Д-р Осип Когут [4] та Павло Сиротюк [14]. Зокрема, О. Когут, аналізуючи становище бібліотечної справи в Галичині, закликає до впорядкування і створення певної мережі бібліотек краю, на чолі якої має стати один керівний орган – «центральный крайовий бібліотекарський провід», який має складатися «з фахових представників усіх культурно-освітніх установ». І саме цей керівний орган повинен займатися організацією і координацією роботи бібліотек. Далі він рекомендує «злучити фрагменти бібліотек різних установ в одну раціонально збудовану бібліотеку, на яку давали би фонди всі установи і з яких користали би вільно члени всіх установ [4, 159]».

У статті «Добрі бібліотекарі в наших бібліотеках» Павло Сиротюк порушує проблему забезпечення книгозбірень товариства працівниками. Автор констатує, що «...далеко ще «Рідній Школі» до досягнення такого ідеального стану Кружків РШ, де були б добре зорганізовані і добре функціонуючі дитячі й молодечі бібліотеки [14, 262]».

Проте, незважаючи на досить активне обговорення питань організації бібліотечної справи товариства на сторінках часопису «Рідна школа», стосувалися ці дослідження лише окремих аспектів роботи бібліотек цієї громадської інституції.

Наукові праці, які б давали загальну картину становлення та розвитку бібліотек товариства «Рідна школа» 1881-1939 рр. на даний час відсутні. Серед сучасних досліджень, які певним чином торкаються поставленої проблеми, можна назвати дисертації П.І. Рогової «Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.)» [12] та І.А. Скоморовської «Педагогічні засади роботи бібліотек з учнівською молоддю в Західній Україні (1919-1939 рр.)» [17]. Проте, П.І. Рогова, аналізуючи діяльність педагогічних бібліотек України, основну увагу зосереджує на бібліотеках іншого педагогічного товариства – «Взаємної помочі українського вчителства», а книгозбірні товариства «Рідна школа» залишилися поза увагою дослідниці. Що стосується дослідження І.А. Скоморовської, то вона, виходячи з мети роботи – «виокремити педагогічні засади бібліотечної роботи з учнівською молоддю на західноукраїнських землях 1919-1939 років задля їхнього творчого використання у сучасній освітньо-виховній діяльності [12, 7]», характеризує педагогічні аспекти бібліотечної справи, а не історичну роль Українського педагогічного товариства «Рідна школа» у становленні та розвитку бібліотечної справи.

Ще однією працею, яка безпосередньо стосується діяльності бібліотек Українського педагогічного товариства, є стаття Валентини Підгірної «Діяльність бібліотек товариства «Рідна школа» (за матеріалами часопису «Рідна школа» (1927-1939))» [11], в якій автор підкреслює, що «система бібліотек була однією з важливих складових частин товариства, фундаментом для національної освіти, культурно-просвітницької та громадсько-політичної роботи [11, 319]». Проте, аналіз публікацій, надрукованих на шпальтах часопису «Рідна школа» 1927-1939 рр., які стосувалися висвітлення діяльності бібліотек Українського педагогічного товариства, є лише маленькою частинкою наукового вивчення досвіду цього об'єднання у сфері організації бібліотечної справи на території Галичини кінця XIX – першої третини XX ст.

Якщо аналізувати праці науковців, які тим чи іншим чином займалися дослідженнями різних аспектів бібліотечної діяльності товариства «Рідна школа», то потрібно відзначити таке: автором не виявлено жодної праці, в якій би комплексно висвітлювався саме цей напрям роботи Українського педагогічного товариства.

Отже, наведений вище короткий історіографічний огляд свідчить про те, що проблема діяльності товариства «Рідна школа» є лише частково дослідженою. Дослідники приділяли увагу різним аспектам діяльності цієї інституції – роль у суспільно-політичному житті, внесок у розвиток шкільництва Галичини, частково книговидавничій та бібліотекознавчій роботі. Проте, в українській історіографії відсутнє окреме наукове дослідження, яке показало би роль товариства «Рідна школа» у книжковому русі Галичини кінця XIX – першої третини XX ст., в тому числі і бібліотечної справи як важливої складової поширення друкованого слова серед галицьких українців.

Використана література

1. Білавич Г.В. Українське педагогічне товариство «Рідна школа» і розвиток національного шкільництва в Галичині (1881-1939) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Г.В. Білавич ; АПН України. – К., 1996. – 155 арк. – [на правах рукопису].

2. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881-1939 рр.) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 208 с.

3. Вальо М. Книговидавнича діяльність Українського педагогічного товариства «Рідна школа» (бібліографічний огляд) / М. Вальо ; упор. і наук. ред. Д. Герцюк, С. Ярема // Товариство «Рідна школа» : історія і сучасність : Ч.1. – Л. : Вид-во Львів. край т-ва «Рідна школа», 2001. – С. 110-118.

4. Когут О. Бібліотечна справа / О. Когут // Рідна школа. – 1938. – Ч. 10. – С. 159.

5. Коць М. Про оснуване і ведене прилюдних бібліотек У.П.Т. / М. Коць. – Л. : Накладом Українського Педагогічного Товариства, 1913. – 16 с.

6. Кузеля З. Як закладати і провадити народні бібліотеки по селах / З. Кузеля // Просвітні листки. – Ч. 31. – Л. : Накладом товариства «Просвіта», 1910. – 32 с.

7. Малицька К. Свято книжки / К. Малицька // Рідна школа. – 1927. – Ч. 3. – С. 7.

8. Нижанківська М. Дитячі бібліотеки / М. Нижанківська // Рідна школа. – 1935. – Ч. 12. – 15 черв. – С. 192.
9. П. С. справа поширення бібліотек та видань Р.Ш. / П. С. // Рідна школа. – 1938. – Ч. 5. – С. 78-79.
10. П. С. За доцільне поставлення бібліотечної справи в Рідній Школі / П. С. // Рідна школа. – 1938. – Ч. 6. – С. 94.
11. Підгірна В. Діяльність бібліотек товариства «Рідна школа» (за матеріалами часопису «Рідна школа» (1927-1939) / В. Підгірна // Українська періодика: Історія і сучасність: доп. та повідом. дев'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. – Л., 2005. – С. 313-319.
12. Рогова П.І. Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.) : дис... канд. іст. наук : 07.00.08 / П.І. Рогова ; НАН України ; Національна бібл. України ім. В.І. Вернадського. – К., 2004. – 266 арк. – [на правах рукопису].
13. Сиротюк П. Що читати? / П. Сиротюк // Рідна школа. – 1935. – Ч.4. – 15 лютого. – С. 56.
14. Сиротюк П. Добрі бібліотекарі в наших бібліотеках / П. Сиротюк // Рідна школа. – 1938. – Ч. 17. – С. 262.
15. Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства : історія, теорія та практика бібліотечної справи / С. Сірополко. – Л. : Накладом фонду «Учітеся, брати мої», 1924. – 120 с.
16. Сірополко С. Доповняюча лектура у всел. Школах Р.Ш. / С. Сірополко // Рідна школа. – 1936. – Ч. 4. – С. 52.
17. Скоморовська І.А. Педагогічні засади роботи бібліотек з учнівською молоддю в Західній Україні (1919-1939 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / І.А. Скоморовська ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2009. – 280 арк. – [на правах рукопису].
18. Татомир Я. Діточа бібліотека на селі як форма національно-громадянського виховання дівчор / Я. Татомир // Рідна школа. – 1934. – Ч. 1. – С. 19-20.
19. Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність : науковий альманах. Ч. 1 / упоряд. і наук. ред. : Д. Герцюк, С. Ярема. – Л. : Вид-во Львів. край. т-ва «Рідна школа», 2001. – 216 с.
20. Целевич В. Віднова майна і відбудова просвітних товариств / В. Целевич. –Л., 1918. – 38 с.
21. Цюра С. Педагогічні часописи Товариства / С. Цюра // Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність : наук. альм. Ч. 1 / упоряд. і наук. ред.: Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів : Вид-во Львів. край. тов-ва «Рідна школа», 2001. – С. 90-109.
22. Шологон Л.І. Джерела до вивчення діяльності українських педагогічних товариств Галичини 80-х рр. XIX – початку XX ст. / Л.І. Шологон // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2002. – С. 100-113.
23. Ясінчук Л. Азбука нації. Рідна Школа та її вага / Лев Ясінчук. – Л. : Накладом «Рідної Школи», 1931. – 32 с.
24. Ясінчук Л. Рідна школа в ювілейному році / Л. Ясінчук. – Львів : Накладом «Рідної Школи», 1931. – 24 с.
25. Ясінчук Л. 50 літ «Рідної Школи», 1881-1931 / Л. Ясінчук. – Л. : Накладом «Рідної Школи», 1931. – 256 с.
26. Ясінчук Л. Для рідного краю. Відгомін ювілейних свят в Америці у честь Рідної Школи / Л. Ясінчук. – Л. : Накладом автора, 1933. – 99 с.
27. Ясінчук Л. Рідна Школа в ідеї й житті : підручник для рідношкільних організацій і діячів / Л. Ясінчук. – Л. : Накладом «Рідної Школи», 1934. – 208 с.
28. Ясінчук Л. Діточі бібліотеки / Л. Ясінчук // Рідна школа. – 1927. – Ч. 2. – С. 9-10.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ В США

Визначаються основні тенденції реформування вищої освіти в США у контексті світових тенденцій в освітньому процесі. Досліджуються особливості організації вищої інформаційно-бібліотечної освіти в США.

Ключові слова: *інформаційно-бібліотечна освіта, освітня система, вища освіта, інформатизація, інформаційні технології.*

O.V. Oliynyk

FEATURES OF ORGANIZATION OF HIGHER INFORMATION LIBRARY SCIENCE IN THE USA

The main trends of redesigning of the USA higher education in the context of world tendencies in the educational process have been defined. The features of the organization of the USA information library science higher education have been researched.

Keywords: *information library science education, educational system, higher education, informatization, information technologies.*

Проаналізувати і виявити особливості організації вищої інформаційно-бібліотечної освіти в США можна, на нашу думку, в тому разі, якщо розглянути сформульоване питання в контексті основних тенденцій реформування вищої освіти в США, з одного боку, і з урахуванням світових тенденцій в освітньому процесі – з другого.

Проблеми визначення пріоритетних організаційних та технологічних принципів організації вищої освіти в США взагалі, та вищої інформаційно-бібліотечної освіти зокрема, розглянуто в працях Е.Р. Сукиасяна і Я.Л. Шрайберга, М.С. Слободяника, Л.Я. Филиппової, Т.В. Даниличевої, Б.А. Литтла, А. Букштайна та ін.

Мета статті – застосовуючи результати досліджень еволюції вищої освіти в США, визначити головні ознаки розвитку американської інформаційно-бібліотечної освіти.

Прискорене оновлення професійних і освітніх стандартів зумовлене загальним процесом (у глобальному і державному аспектах) наростання динамізму змін у суспільно-економічному і політичному житті. Цей процес, його причини і спрямованість детально охарактеризували автори робочого документа ЮНЕСКО (Париж, липень 1998 р.). Відзначаючи стрімкий характер змін, вони говорять про тенденції їхнього прискорення. Зміни стосуються окремої країни, Європи, світу, охоплюють усі сфери, умови діяльності й життя людини і суспільства [14].

Глобальні тенденції розвитку вищої освіти реалізуються разом з іншими в такому напрямі: виникнення нового навчального середовища, зумовленого технологіями, новими видами освітнього обслуговування. У ст. 12 Всесвітньої декларації про вищу освіту для ХХІ ст. «Можливості і проблеми, пов'язані з технологією», зазначено: «Вищі навчальні заклади, спираючись на переваги і можливості, надані новими інформаційними і комунікаційними технологіями ... повинні відігравати провідну роль, забезпечувати якість, суворі норми практики і результатів освіти через створення нових форм навчального середовища, починаючи від засобів дистанційної освіти й аж до повноцінних «віртуальних» вищих навчальних закладів і систем, здатних ... розробляти високоякісні системи освіти...

при цьому, однак, необхідно забезпечити умови, щоб діяльність цих віртуальних освітніх комплектів ... здійснювалася на основі поваги до культурної і суспільної самобутності [3]».

Характеризуючи систему вищої освіти США, слід зазначити, що в її складі перебувають кілька груп навчальних закладів, які відрізняються обсягом проведених наукових досліджень, рівнем навчання і профілем підготовки фахівців. На вершині вищівської піраміди – університети, що присуджують докторські ступені. Класифікація університетів за профілем діяльності розроблена в США Комісією Карнегі.

Відповідно до цієї класифікації, університети країни поділяються на кілька категорій. До вищої категорії належать науково-дослідні університети першого і науково-дослідні університети другого розряду. Далі йдуть університети, що, у свою чергу, поділяються на дві категорії: першого розряду і другого розрядів. Потім коледжі першого розряду, загальні університети і коледжі другого розряду.

Другою за престижністю групою вишів є багатогалузеві університети і коледжі. Вони належать до групи загальних університетів і коледжів. При цьому перший розряд – це виші, що здійснюють підготовку за програмами бакалавра, мають магістратуру; більше половини присуджуваних ступенів повинні бути в галузі двох чи більше наукових програм. Чисельність студентів – не менше 2,5 тис. осіб. До другого розряду належать виші, які відповідають тим само вимогам, що й загальні університети і коледжі першого розряду, однак чисельність студентів у них може бути 1,5-2,5 тис. осіб [9].

Третя група вишів – коледжі гуманітарних і природничих наук, що традиційно називаються в США коледжами вільних мистецтв. Ця група також поділяється на перший і другий розряди. Перший – коледжі, що перебувають у складі 200 вишів, випускники яких одержали докторські ступені в 40 провідних вишах, котрі надають докторські ступені, за останні 50 років. Виші такої категорії є невеликими і мають усталені традиції викладання гуманітарних і природничих наук. Усі інші загальноосвітні коледжі належать до другого розряду. Вищі школи в галузі інформаційно-бібліотечних наук входять зазвичай до складу однієї з вищеназваних груп (другої чи третьої).

Навчання у вишах США здійснюється за багаторівневою структурою з різним змістом і призначенням окремих, здебільшого логічно послідовних, рівнів (табл. 1.).

Таблиця 1

Структура багаторівневої освіти в США

Академічні ступені					
Термін навчання (роки)	2-3	Доктор Doctor of Philosophy (Ph.D.)		Вища університетська освіта	Рівні освіти
	2	Магістр Master Degree			
	4 (5-6)	Бакалавр наук Bachelor of Science	Бакалавр за спеціальністю		
	2	Асоціант мистецтв Associate of Arts	Асоціант наук Associate of Science, Associate of Applied Science	Вища неуніверситетська освіта	

Усього академічних ступенів, що присуджуються американськими вишами, чотири. Найнижчий із них присуджується зазвичай після закінчення дворічного коледжу. У багатьох випадках це еквівалент закінченню перших двох років чотирирічного коледжу чи університету. Навчання на цьому етапі не належить до першого рівня вищої освіти (першого академічного). Така освіта називається етапом асоційованої підготовки. Після закінчення цього етапу присуджується ступінь *асоціанта*. Існують два види таких ступенів – асоціант

мистецтв (Associate of Arts) і асоціант наук (Associate of Science, Associate of Applied Science).

Ступінь асоціанта мистецтв присуджується випускникові коледжу після дворічного навчання за програмою, яка готує до вступу на III курс університету за обраним напрямом. В індивідуальному плані підготовки асоціанта передбачаються відповідні дисципліни (на вибір). Ступінь асоціанта наук присуджується випускникові коледжу після дворічного навчання за програмою, мета якої – надати необхідні знання, досвід і навички для успішної діяльності на ринку праці. На відміну від асоціанта мистецтв, програма асоціанта наук до вступу на будь-який курс університету не готує. Однак, і це одна з суттєвих характеристик американської освітньої системи, завдяки індивідуальному виборі відповідних навчальних дисциплін її можна змінювати й мати можливість набути необхідні професійні навички, готуючись водночас до вступу в університет.

Перший академічний ступінь вищої освіти (ступінь бакалавра) також має два різновиди – бакалавр наук (Bachelor of Science) і бакалавр за фахом.

Навчання на другому рівні (ступінь магістра (Master Degree)) відбувається за програмою, орієнтованою на спеціалізовану практичну діяльність у певній галузі. Як виняток існують і такі магістерські програми, після закінчення яких присуджується непрофесійний, або науково-дослідницький, магістерський ступінь. Особи зі ступенем бакалавра для одержання ступеня магістра повинні навчатися зазвичай два роки і підготувати кваліфікаційну роботу – магістерську дисертацію.

Вищим рівнем навчання і вищим академічним ступенем у США є докторантура. Ступінь доктора філософії (Doctor of Philosophy, Ph.D.) присуджується за умови навчання і проведення наукових досліджень протягом двох або трьох років (після магістратури) і підготовки докторської дисертації.

Магістерські програми характеризуються різноманітністю та варіативністю. Кількість галузей, в яких присуджується магістерський ступінь, також є варіативною. Але більшість магістерських ступенів належить до категорії магістра гуманітарних наук, магістра природничих наук або ж є професійними ступенями. Для одержання цього ступеня необхідно два роки навчатися після одержання ступеня бакалавра і подати до захисту дисертацію.

Порівнюючи вищу освіту США із системами вищої освіти інших розвинених країн, відразу ж привертають увагу деякі важливі особливості американської системи. Університети і коледжі США дійсно є неповторними, їхні особливості зумовлені специфікою глибоко вкорінених в історії суспільних інститутів, що сформували в них здатність реагувати на непередбачувані обставини.

Ринкові й зумовлені ринком сили всебічно впливають на все, що призводить до надзвичайної структурної розмаїтості навчальних установ стосовно їхнього обсягу, функцій, навчальних планів, джерел фінансування, форм управління і навчальних норм. Ця розмаїтість відбивається у віковій структурі студентства: його цілях і мотивах, класовому, етнічному, расовому походженні студентів та ін.

Розбіжності навчальних стандартів і цілей багатьох профільних американських університетів та великих державних коледжів забезпечують їхню суттєву гнучкість, що дозволяє реагувати на запити ринку, а також фінансування наукових досліджень. Ці внутрішні відмінності доповнюють структурну розмаїтість коледжів та університетів.

Навчальні плани американських університетів і коледжів, методи викладання і принципи оцінювання мають певні особливості. Важливу роль відіграє загальна освіта як компонент практично всіх перших університетських курсів, існує значна свобода вибору студентами досліджуваних дисциплін і сформована практика одержання залікових одиниць. Усе це об'єднує в одну систему всі (3400) навчальні заклади США [9].

Система управління коледжами й університетами в США не має аналогів. Ради попечителів з підзвітними їм президентами, наділеними значними повноваженнями, спрямовують діяльність численних адміністративних органів, що функціонують усередині

навчальних закладів, а не в міністерстві чи урядовій установі, дозволяють переміщати ресурси між факультетами, реагувати на зміни в прийомі абітурієнтів і попит на випускників.

Уражають цифри, що свідчать про конкуренцію між вишами США. У період між революцією та Громадянською війною було створено і пізніше закрито близько 700 коледжів. Безпрецедентний процес створення і закриття численних навчальних закладів триває. З 1974 по 1986 рр. було відкрито приблизно 500 нових коледжів, як державних, так і приватних, а близько 100 інших коледжів закрито. Подібний феномен характерний виключно для Сполучених Штатів і нагадує модель злету і банкрутства дрібного приватного підприємництва в сучасній капіталістичній економіці. Це явище різко контрастує з повільним, ретельно продуманим процесом відкриття вищих навчальних закладів та інститутів підвищення кваліфікації і їхнім ще більш нерішучим закриттям у більшості промислово розвинених країн. Цей факт свідчить про надзвичайно міцний зв'язок вищої освіти в США з ринковим механізмом [9].

Численність і розмаїтість навчальних закладів, що суперничають за студентів, ресурси викладачів, привнесення ринкового механізму у функціонування вишів – усе це було зумовлено відсутністю стримуючої центральної влади чи органу. Окремі штати країни не могли стати такою стримуючою силою. Конкуруючи протягом усієї історії країни, вони прагнули створювати установи і програми такої якості й такої чисельності, щоб не відстати від своїх сусідів. Надзвичайно важливою виявилася тривала відсутність федерального міністерства освіти, яке створили лише 1979 р., але так і не надали повноважень регулювати процес заснування нових навчальних закладів.

Таким чином, американська освітня система сформувалася під впливом могутніх еволюційних процесів, що за короткий історичний термін перетворили вищу школу США на могутню освітню імперію.

Історія бібліотечної освіти в США починається з 1887 р., коли М. Дьюї відкрив першу бібліотечну школу в Колумбійському університеті в Нью-Йорку. Бібліотечна освіта в США має глибоке коріння і традиції. Перша офіційна програма бібліотечної освіти в Північній Америці, створена М. Дьюї в Колумбійському університеті 1887 р., пізніше і в Алабамі, була пронизана ідеєю: бібліотекознавство – це «механічне мистецтво», основне місце в системі освіти повинно належати практичним питанням. Погляди М. Дьюї на бібліотечне навчання превалювали з 1887 р. до 1920-х рр.

1919 р. Фонд Карнегі профінансував наукові проекти вивчення стану бібліотечної освіти, що здійснив Ч. Вільямсон. У результаті 1921 р. надруковано «Доповідь Вільямсона», який пропонував практично цілком змінити всю систему: перевести бібліотечну освіту в університети; зосередити увагу на «професійній», а не технічній підготовці; здійснити акредитацію шкіл. «Доповідь Вільямсона» позитивно сприйняли, вона багато в чому визначила майбутню форму і зміст бібліотечної освіти в США. 1928 р. Чиказький університет відкрив свою Graduate Library School, що орієнтувалася на підготовку докторів наук і позитивно вплинула на бібліотечну освіту і практику.

Відтоді до кінця 1960-х рр. бібліотечна освіта в Америці розвивалася повільно. До 1985 р. у країні було 56 акредитованих програм; у цей час почався тривалий спад, що супроводжувався зниженням фінансування бібліотек. Значна кількість бібліотечних шкіл була закрита. А ті, що залишилися, розпочали впровадження нового навчального плану, який базувався на нових інформаційних технологіях і досвіді їхнього використання в бібліотеках країни. Ці тенденції свідчили про реалії бібліотечної практики. Більшість бібліотекарів стали активно застосовувати нові інформаційні технології, водночас постійно пам'ятаючи про надзвичайну роль бібліотек у збереженні культурної спадщини понад 3000-річної людської історії.

Бібліотека сприймається як соціальний інститут, органічно вплетений у сучасне культурне життя суспільства; структурні та функціональні характеристики обмежуються визначенням її як інституту, покликаного збирати, зберігати, передавати і відтворювати історію цивілізації на будь-яких носіях інформації.

Американські фахівці виділяють чотири періоди в розвитку бібліотечної освіти США. Перший – 1887-1926 рр. – характеризується становленням бібліотечної освіти та створенням мережі бібліотечних шкіл. Поворотним пунктом в історії навчання бібліотечної справи вважається доповідь Ч. Вільямсона (видана 1921 р.) який пояснив значення бібліотечної професії, описав її можливості, указав шляхи вдосконалення й окреслив можливі напрями подальшого розвитку.

Другий період – 1927-1947 рр. – характеризується створенням спеціалізованих програм навчання для одержання ступеня магістра й уведенням перших національних стандартів бібліотечної освіти. У цей період важливу роль відіграли великі наукові дослідження, проведені в 1936-1946 рр., у галузі перспектив бібліотечної освіти й удосконалення навчальних програм, форм і методів навчання.

Третій період – 1947-1960 рр. – характерний прийняттям нової концепції бібліотечної освіти, відповідно до якої ступінь магістра стає першим професійним ступенем у бібліотечній сфері. У цей період бібліотечна освіта набуває статус університетської. У 1951 р. у США вводяться нові стандарти акредитації бібліотечних навчальних закладів [5].

З 60-х рр. розпочався четвертий період, який триває понині і характеризується новими функціями бібліотек в умовах інформатизації американського суспільства. Інформатизація зумовила необхідність автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів, у результаті чого професійні функції бібліотекарів стосовно пошуку, організації і надання інформації розширилися. Усе це сприяло створенню спільних програм навчання бібліотечних та інформаційних працівників, уведенню навчальних програм для одержання ступеня доктора у сфері бібліотечної й інформаційної науки і підвищенню статусу бібліотечної освіти. Додамо, що початок 80-х рр. характеризувався винаходом міні- і мікрокомп'ютерів, що зумовило революційні зміни у сфері автоматизації бібліотек.

У *табл. 2*, наведено офіційні відомості Американської Бібліотечної Асоціації щодо наявності й акредитації бібліотечних навчальних програм в університетах США з 1934 по 2005 рр., а в *табл. 3*, проаналізовано тривалість дії окремих програм, тенденції створення нових та анулювання тих, що позбавлені акредитації. Найбільша кількість існуючих нині програм виникла в період з 1961 по 1980 рр. [23].

Для сучасного періоду підготовки бібліотечних кадрів у США характерним є інтенсивне застосування в навчальному процесі технічних засобів навчання. У США у 2000 р. акредитовано програми дистанційного навчання в 33 вищих школах і філіях університетів у галузі бібліотекознавства й інформатики, причому їхня загальна чисельність дорівнювала 49, інші не пропонували програми з дистанційним компонентом [23].

Серед головних причин широкого використання дистанційного навчання можна назвати вплив технологічних змін в американському суспільстві на освітній процес в університетах; широке використання телекомунікаційних каналів для передачі будь-якої інформації; активне розповсюдження документів в електронній формі та вільний доступ до них через мережу Інтернет; підвищення ролі електронних бібліотек в інформаційному середовищі. Слід додати, що фахівці бібліотечної сфери за своїми професійними якостями виявилися найпідготовленішими для участі в системі дистанційного навчання.

У всьому світі американську освітню систему вважають передовою й інші країни орієнтуються на досвід Сполучених Штатів. Однак, відомий американський соціолог Мартін Троу, говорячи про те, що в багатьох європейських країнах заздять американській системі освіти і прагнуть наслідувати, додає, що наслідування майже завжди виявляється безуспішним: лише частина освітньої системи США пов'язана безпосередньо з нею, іншу слід шукати в самій сутності американського суспільства. Цими словами виражена думка про те, що створена завдяки еволюції система найкраще адаптована до середовища, яке її породило, і перенесення цієї системи в незмінній формі в нові умови не дасть очікуваних результатів. Необхідно або рекультивувати навколишнє середовище, або адаптувати до неї освітню систему.

Таким чином, особливості організації вищої інформаційно-бібліотечної освіти в США

зумовлені специфікою американської освітньої системи: її структурою, організацією, системою управління; традиціями професійної бібліотечної освіти; комп'ютеризацією бібліотечної сфери, інтеграцією з інформаційною діяльністю.

Головними ознаками розвитку американської інформаційно-бібліотечної освіти можна вважати:

- реформування та інформатизацію вищої освіти США як зовнішній чинник розвитку галузевої освіти (інформаційно-бібліотечної);
- модернізацію навчального процесу у вищих бібліотечних школах (навчальних планів, форм та засобів навчання);
- динамічні процеси навчання засобами інформаційних технологій; створення нового навчального середовища, що ґрунтується на нових інформаційних і телекомунікаційних технологіях, нових видах освітнього обслуговування;
- підвищення статусу бібліотечної освіти завдяки зростанню ролі бібліотеки в умовах інформатизації американського суспільства;
- широке й ефективне впровадження у вищих бібліотечних школах інформаційних технологій дистанційного навчання на базі Інтернету, що забезпечує доступність, індивідуалізацію та варіативність навчання студентів.

Таблиця 2.

Офіційні відомості Американської Бібліотечної Асоціації (ALA) щодо наявності й акредитації бібліотечних навчальних програм в університетах США з 1934 по 2011 рр.

Навчальний заклад	Період акредитації
Університет Алабами	1972/73 до цього часу
Сільськогосподарський і механічний університет Алабами	1973/74 до серпня 1982
Університет Альберти	1968/69 до цього часу
Університет Аризони	1972/73 до цього часу
Університет Бол Стейта	1978/79 до лютого 1987
Університет Брайхам Янг	1968/69 до лютого 1995
Університет Британської Колумбії	1961/62 до цього часу
Каліфорнійський університет Берклі	1924/25 до травня 1994
Каліфорнійський університет Лос-Анджелеса	1960/61 до цього часу
Технологічний університет Карнегі	1924/25 до 1962
Бібліотека Карнегі в Атланті (перетворено на Університет Ерморі в 1930)	1924/25 до 1930
Університет Кейс Вестерн Ресерв	1924/25 до грудня 1987
Католицький університет Америки	1946/47 до цього часу
Чиказький університет	1932/33 до грудня 1991
Кларіонський університет Пенсільванії	1974/75 до цього часу
Кларк- Атлантичний університет	1941/42 до травня 2005
Колумбійський університет	1925/26 до грудня 1993
Далхоїстський університет	1970/71 до цього часу
Денверський університет	1932/33 до лютого 1987; 2003/04 до цього часу
Домініканський університет (раніше Розмарі коледж)	1936/37 до лютого 1957; 1960/61 до цього часу
Дрексельський університет	1924/25 до цього часу

Університет Ермори	1928/29 до лютого 1990
Етпрогіа державний університет	1930/31 до лютого 1958; 1964/65 до цього часу
Державний університет Флориди	1951/52 до цього часу
Інститут Хемптона	1926/27 до 1940
Гавайський університет	1965/66 до цього часу
Іллінойський університет	1924/25 до цього часу
Університет Індіани	1951/52 до цього часу
Університет Айови	1969/70 до цього часу
Кент державний університет	1961/62 до цього часу
Університет Кентуккі	1940/41 до цього часу
Університет Лонг Айленда	1969/70 до цього часу
Громадська бібліотека Лос-Анджелеса	1924/25 до 1933
Державний університет Луїзіани	1932/33 до цього часу
Університет Мак Джілла	1927/28 до цього часу
Університет шт. Меріленд	1965/66 до цього часу
Коледж Мерівуда	1944/45 до січня 1956
Університет шт. Мічиган	1926/27 до цього часу
Університет шт. Мінесота	1933/34 до грудня 1986
Університет шт. Міссісіпі	літо 1979 до червня 1986
Університет Міссурі-Колумбія	1967/68 до цього часу
Університет Монреаля	1967/68 до цього часу
Жіночий коледж Нью-Джерсі	1927/28 до 1953
Державний університет Нью-Йорка в Алабамі	1930/31 до лютого 1959; 1965/66 до цього часу
Державний університет Нью-Йорка в Буффало	1970/71 до цього часу
Державний університет Нью-Йорка в Дженесіо	1944/45 до лютого 1959; 1966/67 до лютого 1985
Громадська бібліотека Нью-Йорка (об'єднана з Державною вищою бібліотечною школою Нью-Йорка і переведена в Колумбійський університет 1926)	1924/25 до 1926
Університет Північної Кароліни в Чейпел Хіллі	1932/33 до цього часу
Жіночий коледж у Північній Кароліні (до 1933)	1929/30 до 1934
Університет Північної Кароліни в Грінсборо	1980/81 до цього часу
Центральний університет Північної Кароліни	1973/74 до цього часу
Університет Північного Техасу	1965/66 до цього часу
Університет Північного Іллінойсу (до травня 1994)	1967/68 до травня 1994
Оклахомський університет	1930/31 до цього часу
Орегонський університет (до серпня 1978)	1966/67 до січня 1980
Коледж Our Lady of the Lake	1941/42 до січня 1957
Педагогічний коледж Пібоді в Джорджії (об'єднаний у 1979 з Вандербільтським університетом; програму припинено 1988)	1930/31 до січня 1990
Піттсбурзький університет	1962/63 до цього часу
Інститут Пратта	1924/25 до цього часу

Пуерто-Риканський університет	1988/89 до цього часу
Коледж Квінз, міський університет Нью-Йорка	1968/69 до цього часу
Університет Род-Айленда	1969/70 до цього часу
Університет Рутгерс	1954/55 до цього часу
Коледж Св. Катерини	1929/30 до лютого 1959
Університет Сент-Джон	1974/75 до цього часу
Бібліотечний коледж Сент-Луїс (до 1932)	1924/25 до 1933
Державний університет Сан-Хосе	1967/68 до цього часу
Коледж Сімонс	1924/25 до цього часу
Університет Південної Кароліни	1972/73 до цього часу
Університет Південної Флориди	1973/74 до цього часу
Університет Південної Каліфорнії (до 1986)	1936/37 до грудня 1987
Державний університет Південного Коннектикуту	1970/71 до цього часу
Університет Південної Міссісіпі	1978/79 до цього часу
Сіракузький університет	1928/29 до цього часу
Університет Теннессі	1972/73 до цього часу
Техаський університет в Аустині	1951/52 до цього часу
Техаський жіночий університет	1936/37 до цього часу
Університет Торонто	1935/36 до цього часу
Вандербільтський університет (див. Пібоді; до августа 1988)	1974/75 до лютого 1990
Університет Вашингтона	1924/25 до цього часу
Державний університет Вейна	1965/66 до цього часу
Університет Західного Мічигану (до 1983)	1946/47 до грудня 1984
Університет Західного Онтаріо	1967/68 до цього часу
Коледж Вільяма і Мері (до 1948)	1936/37 до 1949
Університет Вісконсін-Медісон	1924/25 до цього часу
Університет Вісконсін-Мілуокі	1974/75 до цього часу

Таблиця 3.

Порівняльна характеристика наявності бібліотечних навчальних програм в університетах США з 1934 по 2011 рр. залежно від часу їх акредитації

Період	Акредитовані і працюють понині	Позбавлені акредитації	Загальна кількість
1925 - 1945	15	26	41
1945 - 1960	5	1	6
1961 - 1980	33	8	41
1981 – понині	3	-	3

Використана література

1. Бабич, В. С. Еволюція бібліотечно-інформаційної освіти [Текст] / В.С. Бабич. – К. : КДІК, 1997. – 64 с.
2. Вища освіта у США: специфіка та процес вступу = Higher Education in the US: Specifics and the Application Process [Текст] : довідкове вид. для студ. і дослідників / Educational Testing Service (ETS) ; Відділ преси, освіти та культури Посольства США в Україні ; Інформаційний центр освіти США ; Американські ради з міжнародної освіти: ASTR/ACCELS / О.В. Даневич (ред.) Оксана Майдан (упоряд.), Оксана Майдан (пер. з англ.), Наталія Іванів (пер. з англ.). – К. : Видав. дім «КМ Академія», 2004. – С. 7-23.
3. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.kbsu.ru/>
4. Гусева, Э.П. Библиотечно-информационное образование в американских университетах [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://libedu.narod.ru/lis-au.htm>
5. Даниличева, Т.В. Современное состояние и тенденции развития библиотечного образования в США [Текст] ; автореф. дис. ... канд. пед. наук : 05.25.03 / Т.В. Даниличева ; Московский гос. ун-т культуры. – М., 1995. – 16 с.
6. Литтл Брюс А. Высшее образование в США [Текст] / А. Брюс Литтл; Елена Воронцова (пер.с англ.). – Симферополь, 1997. – 31 с.
7. Олійник О.В. Университетское библиотечное образование в США: дистанционные и традиционные формы обучения [Текст] / О.В. Олійник // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів 11 Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17-18 травня 2005 р. – К., 2005. – С. 180-183.
8. Системы высшего образования стран Запада [Текст]. – М. : РУДН, 1991. – 192 с.
9. Слободяник М.С. Высшее библиотечное образование: теоретико-методологические аспекты развития [Текст] / М.С. Слободяник // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : 8-я Междунар. конф. «Крым-2001» ; матер. конф. – М., 2001. – Т. 1 – С. 453-456.
10. Сукнасян Э.Р. Библиотечное образование в США. Ч. 1. Учебные заведения: сеть, структура, организация работы [Текст] / Э.Р. Сукнасян // Библиотековед. и библиогр. за рубежом : сб. – М., 1993. – Вып. 132. – С. 3-31.
11. Филиппова Л.Я. Опыт дистанционного обучения библиотечных специалистов в университетах США [Текст] / Л.Я. Филиппова // Непрерывное библиотечное образование : бюллетень / Центр прикладн. гуманит. технологий. – М., 2002. – № 7-8. – С. 45-51
12. Шрайберг Я.Л. Первое десятилетие информационного века: влияние информационно-электронной среды на роль и позицию библиотек в развивающемся обществе. Ежегодный доклад конференции «Крым». Год 2010 / Я.Л. Шрайберг. – М. : издательско-репрографический центр ГПНТБ России, 2010. – 77 с.
13. Analytical survey Distance Education for the Information Society: Policies, Pedagogy and Professional Development [Text] / UNESCO Institute for Information Technologies in Education. – Moscow, 2000 – 86 PP. UNESCO Institute for Information Technologies in Education, PP. 30-39. – Режим доступа: <http://www.cisbaltic-odl.org/glossary/theories/>
14. Barnett, E.A. Validation experiences and persistence among community college students. / E.A. Barnett // The Review of Higher Education. – Vol. 34(2). – 2011. – P. 193-230.
15. Bookstein A. Library Education in the university setting [Text] / A. Bookstein // Library Quarterly. – Vol. 56 (4). – 1986. – P. 360-369.
16. Edwards B. Libraries and learning resource centres (2nd ed.) / B. Edwards // Oxford: Architectural Press. – 2009. – 58 p.
17. Harper S.R. Race-conscious student engagement practices and the equitable distribution of enriching educational experiences. / S.R. Harper // Liberal Education. – Vol. 95(4). – 2009. – P. 38-45.
18. Harper S.R. Access and equity for African American students in higher education: A critical race historical analysis of policy efforts. / S.R. Harper, L.D. Patton, O.S. Wooden // Journal of Higher Education. – Vol. 80(4). – 2009. – P.389-414.
19. Niegaard H. Library Space and Digital Challenges. / H. Niegaard // Library Trends. – Volume 60, Number 1. – 2011. – P. 174-189.
20. Higher Education Research Institute (HERI). Diverse learning environments: Assessing and creating conditions for student success [Electronic Resource]. – 2009. – Режим доступу: <http://www.heri.ucla.edu/dleoverview.php>
21. Latimer K. Redefining the library: Current trends in library design / K. Latimer // Art Libraries Journal. – Vol. 35(1). – 2010. – P. 28-34.
22. Library&Information Studies: Directory of Institutions offering Accredited Master's Programs /American Library Association. – Chicago: ALA, 2000. – 33 p.
23. Museus S. D. Toward an intercultural perspective of racial and ethnic minority college student persistence / S.D. Museus, S.J. Quaye // Review of Higher Education. – Vol. 33(1). – 2009. – P. 67-94.
24. Porter S. Do college surveys have any validity? / S. Porter // Review of Higher Education. – Vol. 35(1). – 2011. – P. 45-76.

СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ В ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЯХ

Розглянемо трансформаційні процеси словниково-термінологічного забезпечення в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань, обґрунтовано доцільність використання у бібліотечно-інформаційній діяльності елементів ринкових відносин. Сектор інформаційних послуг проаналізовано з точки зору розширення послуг, отримання доступу до національних та світових інформаційних електронних ресурсів. Наголошено на потребі впровадження в бібліотечній справі передових надбань сучасного менеджменту.

Ключові слова: інформаційне суспільство, суспільство знань, екстракції нових знань, достовірність інформації, автоматичне зчитування каталогів, аудіокниги, інтегрований технологічний цикл, соціокультурна компетентність.

І.М. Vinichuk

SOCIAL-COMMUNICATIVE ASPECTS IN INFORMATION TECHNOLOGIES

Events in society, which result in important changes in activity of libraries in transition from industrial society to society of knowledges, are probed, specified on the necessity of the use in the libraries of economic management for the improvement of the informative providing. Informative services are analysed from point of increase of their variety and efficiency of cooperating with informative portals. Specified on the necessity of the use of new models of modern management for libraries.

Keywords: *informative society, society of knowledge, extraction of new knowledge, authenticity of information, self-scan of catalogues, audio books, інтегрований technological cycle, social and cultural competence.*

У сучасному світі інтенсивно розвиваються процеси глобалізації, які фактично охопили і сферу культури та мистецтва. Значно розширюються межі міжнародного співробітництва, втрачаються традиційні культурно-мистецькі та наукові зв'язки народів, розмежовуються етнічні групи людей відповідно до стандартів їхнього розуміння національно-територіальної та мовної цілісності, культурної ідентичності та самоідентифікації в термінах культури.

На думку професора В. Чернеця, становлення інформаційного суспільства, динамічний розвиток інноваційної соціально-виробничої структури неможливий без людини творчої, ініціативної, здатної самостійно формулювати достойну мету і знаходити адекватні шляхи її досягнення [12]. Тому в систему освіти активно впроваджують новітні інформаційні технології навчання. Вони ґрунтуються на фундаментальних соціально-культурних принципах і значною мірою змінюють характер і спосіб входження людини у світ освіти і культури. Це додатково стимулює інтерес до проблеми самоорганізації та динаміки розвитку в сфері сучасної культури, її словниково-термінологічного забезпечення.

З'ясування ролі документа як засобу комунікації, забезпечення систем та системних зв'язків між терміноелементами терміносистеми програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації, що функціонують за єдиними та узгодженими стандартами, протоколами і технологіями в усьому соціальному секторі, досвіду формування нормативної бази України в галузі інформаційних технологій в умовах інформаційно-комунікативної сфери сучасного суспільства, до цього часу не були предметом спеціального дослідження, а тому їхній цілісний науковий аналіз є актуальним завданням науки в галузі документознавства.

Сьогодні Україна входить у всесвітній інформаційний простір, не маючи достатньо виробленої мови комп'ютерної сфери, проте, вирішення основних проблем міждержавної комунікації без комп'ютеризації та оволодіння сучасними інформаційними технологіями, а значить, і без їхньої мовної реалізації, – неможливе. Нині дуже актуальне формування національної українськомовної мережі з подальшим її впровадженням у глобальну світову

мережу, а також створення досконалої системи комп'ютерних термінів українською мовою [15].

Щоб розробити термінологічну систему в певній предметній галузі, треба добре знати ту предметну галузь і мову, в середовищі якої має виконувати свої функції терміносистема. Інтенсивне оновлювання понятійно-термінологічного апарату документознавства зумовлює необхідність «дидактичної трансляції» в навчальний процес підготовки документознавців спеціальним чином упорядкованих і систематизованих у навчальних словниках фундаментальних та новоутворених термінів документознавчої науки. Створення навчального словника на теоретично обґрунтованих дидактичних засадах – системності, науковості, доступності – позитивно вплине на якість знань студентів (глибину, системність, усвідомленість), а також сприятиме розвитку їхньої пізнавальної активності та самостійності.

Сучасний стан стандартизованості науково-технічної термінології потребує переходу на нову технологію створювання, експертизи та оброблення стандартів різного типу (на терміни та визначення понять, продукцію, послуги, технічні умови тощо), а також опрацювання текстів законів та нормативних документів різних рівнів та галузей знань. Усі ці документи потребують контролювання термінів щодо їхньої уніфікованості, стандартизованості, гармонізації з іншими національними та міжнародними стандартами, оновлювання та внесення змін до стандартів, законів та нормативних документів тощо. Така технологія передбачає наявність повнотекстової бази національних термінологічних стандартів та стандартизованих термінів. Національний банк із повнотекстовою базою українських термінологічних стандартів було створено в УкрНДІСІ на замовлення Держспоживстандарту. Він містить близько 60 тис. термінослів науково-технічних термінів практично з усіх галузей науково-виробничої діяльності. До складу кожної термінослівної статті належать: український термін, визначення поняття, англійський, німецький, російський та французький відповідники. Цей банк корисний для розв'язування багатьох задач, зокрема: розбудова гармонізованої одно- та багатомовної термінології на національному та міжнародному рівнях; постійного оновлювання та переглядання великого обсягу термінологічної інформації; шукання термінологічних даних за різними критеріями чи їхніми комбінаціями (особливо інформації про наявність у банку терміна та дефініції відповідного йому поняття; подавання даних у різних формах відповідно до специфікації користувача; створювання серійних спеціалізованих словників (перекладних та тлумачних) тощо. На жаль, уже створений банк усталеної термінології ще не використовують належним чином. Причиною цього є низька активність упровадження банку у виробничий, науково-дослідницький та навчальний процеси з боку розробника і відсутність зацікавленості з боку споживача, що здебільшого виправдовують відсутністю коштів на впровадження комп'ютерних технологій.

Аналізування термінологічної бази щодо повторності термінів (наявності однакових термінів у різних стандартах) показав, що дублювання термінів у термінологічних стандартах становить близько 13%. Причому трапляється воно частіше в новітніх галузях знань і значно менше – в традиційно усталених. Наявність повторних термінів у кількох стандартах – явище небажане, але часом – потрібне через те, що іноді виникає потреба долучити вже стандартизований термін до іншої стандартизованої терміносистеми для устаткування її цілісності, яку виявляють у процесі логіко-лінгвістичної експертизи термінологічного стандарту. Термінологічна база потребує доопрацювання в плані: усунення зайвого (необґрунтованого) дублювання термінів та визначень понять як у термінологічних стандартах, так і в базі стандартизованих термінів; уніфікація мовних засобів для позначання найзагальніших понять; гармонізування термінів та визначень понять у середовищі української мови та багатомовному просторі; відображення сучасного стану фахових знань терміносистемами стандартів. Першочерговим завданням щодо вдосконалення створеного національного банку стандартизованої термінології є внутрішньомовне узгодження (гармонізування) української науково-технічної термінології (уніфікація мовних засобів для позначання найзагальніших понять, однозначна відповідність між терміном та поняттям) на засадах ДСТУ 3966-2000.

Гармонізування (узгодження) термінів у широкому розумінні – це процес встановлювання відношення еквівалентності між двома чи більшою кількістю термінів у рамках одної або кількох мов. Гармонізування термінів можна розглядати у двох аспектах: коли їхня уніфікація відбувається у середовищі одної мови (української, російської, англійської, будь-якої, але одної), та у середовищі кількох мов. У першому випадку досліджують поняття будь-якої предметної галузі на їхню збіжність або подібність у системі понять предметної галузі. Наявність таких понять спонукає до досліджування термінів, якими ці поняття позначено. Якщо поняття збігаються або дуже подібні, то й терміни, якими їх позначено, мають збігатися за своєю зовнішньою та внутрішньою формою. Це є пряма робота лінгвіста-термінолога – віднайти (або вибрати) той термін для подібних понять, який відповідав би нормам цієї мови та семантичним ознакам поняття.

Уніфікація термінів у середовищі одної мови можна звести до двох операцій:

- ✓ порівнювання визначень поняття;
- ✓ вибирання терміна для позначення однакових чи подібних понять.

У другому випадку, оскільки здебільшого термінологію будь-якої галузі знання розробляють паралельно кількома мовами, то системи понять встановлюються та визначаються незалежно одна від одної. Це є одна з головних умов створення банку гармонізованої термінології: наявність терміносистем одної предметної галузі різними мовами. Ця умова принципово важлива в тому сенсі, що методи творення термінологічних стандартів не можуть опиратися на переклад термінів як основний засіб розроблення термінологічних стандартів. Гармонізування термінів базується на аналізуванні змісту відповідних їм визначень понять. Відношення еквівалентності між двома або кількома термінами встановлюється в разі змістової відповідності визначень, позначених цими термінами понять. Якщо зміст визначення поняття у мові-джерелі відповідає змісту визначення поняття в цільовій мові, то між такими термінами є відношення еквівалентності, тобто ці два або більше термінів вступають у відношення відповідності, що і надає їм право слугувати відповідниками у цих мовах. Якщо ці терміни стандартизували національні або міжнародні органи, то про них можна сказати, що це є гармонізовані стандартизовані терміни національного чи міжнародного рівня.

Гармонізації термінів найкраще можна досягнути між окремими парами мов, де в кожній парі одна й та сама мова (наприклад, українська в українських термінологічних стандартах). Тоді еквівалентні зв'язки встановлюються між українськими термінами та англійськими; українськими та німецькими; українськими та французькими; українськими та російськими тощо. Користувачів банку термінів треба попередити, що еквівалентність між англійськими та німецькими термінами, або між німецькими та французькими не перевірено. Процес гармонізування термінології базується на таких чинниках: незалежності укладання терміносистем різними мовами; змістовому аналізуванні визначень понять, щоб виявити відповідність (або невідповідність) змісту визначень; методі порівнювання у мовних парах, де одна мова щоразу та сама; гармонізування термінології не передбачає перекладання терміна з одної мови на іншу [7].

У випадку, коли поняття не має еквівалента в іншій мові, вводять переклад цього терміна, який позначає поняття іншою мовою або залишають визначення поняття без терміна. Проте, такий переклад у надрукованому словнику цієї мови не може бути терміном. Тому всі перекладені терміни повинні мати особливу позначку в базі даних.

Для досягнення належного рівня прилучення українського оновлення понятійно-термінологічного апарату документознавства та науково-технічної термінології до світової, процес гармонізування за наведеною технологією треба здійснювати постійно і синхронно як з розвитком української, так і з розвитком зарубіжної термінології. Найефективніше це можна здійснити, поєднуючи наявний банк стандартизованих термінів з іншомовними терміносистемами за допомогою програм підтримування технології гармонізування. Основною ідеєю такого програмного статку є багатоступенева процедура пошуку та вибирання терміна; формування та зберігання двох систем термінів, які аналізуватиме експерт. Термінологічні стандарти сьогодні треба сприймати не як видумані якимись чиновниками накази згори, а як

документи про домовленість фахівців якоїсь предметної галузі щодо назв певних фахових понять для кращого і однозначного взаєморозуміння. Держстандарт у цій справі виступає в ролі координатора.

Нинішній соціум означають як «телепатичний» або телевізійний, бо, власне, на медіа-основі формується сучасна картина світу та Інтернет-освоєння дійсності особистістю. «В новому суспільстві, – зазначає український вчений А. Чухно, – на перше місце виходить якісно новий виробничий продукт – інформація і знання. Перетворення знань та інформації на головний виробничий ресурс зумовило появу таких якісно нових понять, як: інтелектуальний продукт, інтелектуальна праця, інтелектуальна власність, інтелектуальний капітал [14]. У глобальному розумінні, виділені інституалізовані засоби масової комунікації на всіх етапах і за всіх типів культурних змін можуть виступати фактором нерівноваги щодо неінституалізованого потоку інформації. Каналізуючи простір альтернатив, формальні канали комунікації створюють напруження, під впливом якого частина потоків «сукупної» інформації спрямовується в ієрархічний «низ» системи, а інша, близька до легітимної, – «нагору» ієрархії. У такий спосіб відбувається упорядкування структури інформації: хаотично випадковий обіг інформації структурується, завдяки чому забезпечується взаємодія «офіційних» і «неофіційних» потоків інформації. Низхідний потік знімає напруження системи, виводячи енергію неаккультурованого індивіда або групи у зовнішнє середовище і позбавляючи вищі ієрархічні рівні від надлишку енергії. Висхідний потік спрямовує різномірну інформацію на структурування квазіментальної інформаційної реальності, усуваючи можливість спонтанних змін. Потенційна енергія хаосу спрямовується на конституювання і підтримку вищих ієрархічних рівнів системи.

Саме тому, на думку професора В. Чернеця, є необхідним вивчення специфіки соціальної взаємодії у нових умовах, ґрунтовне, філософське та культурологічне вивчення процесу циркуляції соціокультурної інформації та комунікації [13]. Сьогодні слід говорити про появу нового типу людини сучасної, яку варто означати вже не як *homo sapiens*, а як *homo virtualis* (людину віртуальну, спрямовану на потенціальне, імовірнісне, можливе), яка створює власні віртуалістські стереотипи поведінки, виконуючи важливі соціальні та культуротворчі функції. Фундамент культурології був закладений у наукових працях В. Віндельбанда, М. Вебера, А. Доброхотова, Г. Зіммеля, Р. Кронера, О. Шпенглера, К. Яспера, Г. Айзенк, А. Леонтьєва, А. Урсул, Н. Віннер, В. Борева та ін.

Застосування соціально-комунікативної інформації в освіті й науці на теренах інформаційного суспільства з погляду сучасної соціальної філософії, її трансформація на рівні знання, духовно-ціннісного досвіду людства, нації, особистості розглядаються як новітній етап їхнього розвитку в працях В. Андрущенка, З. Батмана, Л. Губернського, Н. Гендиної, М. Кастельса, А. Козира, В. Кременя, М. Михайличенка, В. Межуєва, А. Найчука, В. Чернеця та ін.). Функціонування, трансформація, управління пізнавальною соціально-комунікативною інформацією в змісті й організації освіти розглядаються на теренах філософії освіти, методології освіти, дидактики (О. Анісімов, В. Бітаєв, Є. Бистрицький, Р. Бетрахмадов, Э. Баллер, І. Зязюн, Р. Зимовець, Р. Кобець, М. Каган, Л. Мацько, С. Ойзерман, Т. Пролеєв, О. Румянцев, О. Сидоренко, А. Спіркін, С. Шевчук, В. Шульга, С. Гончаренко, В. Чернець, В. Сичова та ін.).

В умовах переходу до інформаційного суспільства загострюється суперечність між невпинно зростаючими обсягами знань, що створюються суспільством і підлягають поширенню в часі та просторі обмеженими можливостями системи документальних комунікацій «ери Гутенберга», що ґрунтується на друкованих носіях. Необхідність розв'язання згаданої суперечності потребує кардинальної активізації робіт зі створення та впровадження в практику діяльності бібліотек новітніх комп'ютерних технологій. Вони мають забезпечити перехід до корпоративних технологій обробки документних потоків і формування єдиного науково-інформаційного простору, а також розроблення інтелектуальних технологій аналітико-синтетичної переробки інформації та екстракції знань.

Вирішення такої складної проблеми, як трансформація бібліотек від пасивних сховищ документної інформації на паперових носіях до активних розповсюджувачів знань засобами

електронних комунікацій, потребує використання методології системного аналізу. Остання передбачає дослідження бібліотечної сфери не лише як самостійної структури, а й як складової значно більшої системи. Для бібліотечно-інформаційної сфери структурою вищого рівня є суспільна сфера. Тому для визначення стратегічного напрямку трансформації бібліотек потрібно, насамперед, окреслити тенденції її розвитку. Сучасне суспільство, зазвичай, тлумачиться як «інформаційне», котре здійснює перші кроки на шляху переходу до «суспільства знань». При цьому останнє розглядається як вища стадія інформаційного суспільства. Очевидно, науковці, дослідження яких привели до появи терміна «суспільство знань», вкладали в нього дещо інший зміст.

Так професор Гарвардського університету Даніел Белл 1959 р. під час виступу на міжнародному соціологічному семінарі в Зальцбургу (Австрія) вперше вжив термін *постіндустріальне суспільство*. Ним визначався соціум, де індустріальний сектор втрачає провідну роль, а головною рушійною силою стають наука та високі технології. Це визначення і сьогодні повністю відповідає реаліям – його можна вважати класичним. Префікс *пост* допускає неоднозначність при тлумаченні основної характеристики суспільства. Конкретизуючи ідею цієї сутності, Пітер Друкер, основоположник менеджменту, професор низки американських університетів і консультант найбільших фірм США, 1966 р. увів у науковий обіг термін *суспільство знань (knowledge society)*, який означає тип економіки, де знання відіграють вирішальну роль, а їхнє виробництво стає джерелом розвитку [1; 9]. У вищевказаному контексті цей термін використовувався фахівцями до 80-х рр. ХХ ст., адекватно описуючи розвиток суспільства: у 30-х рр. з'явилася така наукомістка галузь виробництва як радіотехніка, у 40-х – ядерні технології, у 50-х – комп'ютерне виробництво, у 60-х – космічні технології. У 70-х успіхи в сфері мікроелектроніки спричинилися до появи у 80-х персональних комп'ютерів, а у 90-х – Інтернету. Якщо раніше наукомісткі технології сприяли зародженню в суспільстві «острівків знань», то персональні комп'ютери разом з Інтернетом обумовили лавиноподібне поширення глобальних інформаційно-комунікаційних технологій. Успіхи в даній сфері виявилися настільки разючими, що в засобах масової інформації сучасне суспільство почали називати інформаційним. Цей термін перейшов і в лексикон політиків, про що свідчить, наприклад, такий програмний документ, як «Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства», котру схвалили лідери країн «великої вісімки» 2000 р. З вищевикладеного однозначно випливає мета та сутність трансформаційних процесів у бібліотеках в умовах переходу від індустріального суспільства до суспільства знань – забезпечення розроблення, створення та впровадження наукомістких (насамперед, інтелектуальних) інформаційних технологій.

Потрібно наголосити, що орієнтація на такі технології в бібліотеках існувала завжди. Взяти хоча би процес створення бібліографічної інформації. Детальне теоретичне осмислення, чітке визначення об'єкта та предмета бібліографознавства, методології та базових бібліографічних категорій і понад тисячолітня практика каталогізації привели до того, що бібліографічна діяльність стала вважатися рутинною. Але як процес наукового оброблення документів, який полягає в аналітико-синтетичній переробленні первинної документної інформації в бібліографічну, і тому його потрібно вважати першим етапом наукомістких технологій екстракції нових знань.

Магістральним напрямом формування єдиного науково-інформаційного простору держави виступає творення системи галузевих та регіональних науково-інформаційних порталів. До першочергових завдань формування такого простору належить створення науково-інформаційного веб-порталу із системами пошуку та архівації розміщеної в глобальних інформаційних мережах інформації про державу, а також наукової та суспільно значущої інформації. Актуальним для формування єдиного науково-інформаційного простору є також організація наповнення корпоративних баз, банків даних як засобу інтеграції інформаційних ресурсів бібліотек та інших центрів документних комунікацій, створення інтегрованої довідково-пошукової системи розкриття змісту сукупних фондів наукових бібліотек. Формуванню єдиного науково-інформаційного простору сприятиме й організація поточної

підготовки та розповсюдження на компакт-дисках галузевих серій наукових електронних видань «Бібліотека – суспільству», що створюватимуться шляхом обробки новітніх вітчизняних і світових потоків електронної інформації. До принципово нових завдань, пов'язаних із трансформацією сайту бібліотеки у науково-інформаційний портал, потрібно віднести і розробку комп'ютерних технологій інтелектуальної аналітико-синтетичної переробки інформації та екстракції знань. Ці технології мають забезпечити проведення бібліометричних, інформометричних та наукометричних досліджень і створення нових інформаційних продуктів. Для цього бібліотека має забезпечити створення та розвиток програмних засобів нового покоління для інтелектуальної обробки інформації [4].

Інтегровані інформаційні ресурси наукової електронної бібліотеки – це трьохкомпонентна структура, яка включає бібліографічні, реферативні та повнотекстові бази даних. Їхнє формування здійснюється з використанням конвеєрної ресурсозберігаючої технології, що передбачає доповнення бібліографічних записів електронного каталогу рефератами наукових публікацій та повнотекстове розширення реферативної бази даних гіпертекстовими посиланнями на поточні комп'ютерні версії публікацій. Пошуковий апарат наукової електронної бібліотеки України дає змогу виявляти документи за будь-яким елементом бібліографічного опису. Його особливістю є використання як одного з ключових елементів лінгвістичного забезпечення ключової реферативної бази даних. Виявлення потрібних користувачам документів за термінами з рефератів дозволяє досягти «золотої середини» між обмеженими можливостями бібліографічного пошуку і навігацією в повних текстах документів, яка супроводжується появою значної кількості нерелевантних матеріалів (у значного обсягових книгах зустрічаються практично всі загальноживані слова природної мови). Основною технологією інформаційного обслуговування користувачів наукової електронної бібліотеки є онлайн-доступ до її ресурсів. Досвід формування інформаційних ресурсів наукової електронної бібліотеки свідчить, що вирішення форматних, лінгвістичних, технологічних, програмно-технічних і телекомунікаційних питань не викликає особливих ускладнень і потребує відповідного фінансування. Головною завадою на шляху її розвитку є авторське право, точніше – відсутність у міжнародному та національному законодавстві чіткого визначення прав бібліотек щодо зберігання та використання електронних публікацій.

Великою мірою подолання цієї завади в Україні фахівці пов'язують із набуттям чинності «Положення про електронні наукові фахові видання», розробленого за участі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Згадані вище електронні видання мають доповнити існуючу систему наукових комунікацій і в перспективі стати однією з її основних складових. Необхідність переходу до таких видань зумовлена потребою вирішення суперечності між стрімко зростаючими обсягами нових знань, які мають акумулюватися і поширюватися в часі та просторі, і обмеженими можливостями традиційної системи розповсюдження публікацій на паперових носіях. Положення передбачає врахування електронних публікацій, виконаних із дотриманням певних вимог при захисті дисертаційних робіт. До таких видань належатимуть періодичні продовжувані видання, інформація в яких представлена у формі електронних даних, а також ті, що пройшли редакційно-видавниче опрацювання, призначені для поширення в незмінному вигляді включені до затверджених ВАК України переліків наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук і на які можна посилатися у наукових статтях і дисертаціях. Обов'язкові безплатні примірники таких видань виготовляються на компакт-дисках, які зберігаються в Книжковій палаті України, Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського і Національній парламентській бібліотеці України. Крім того, бібліотеки зобов'язані представляти згадані видання на своїх сайтах і забезпечувати безкоштовний доступ до них. Додаткових витрат на створення електронних наукових фахових видань практично не передбачається, оскільки сьогодні всі публікації первісно створюються з використанням комп'ютерних технологій. Натомість, їхнє упровадження дасть змогу вишам і науково-освітнім установам суттєво зменшити витрати на науково-видавничу діяльність.

Бібліотеки світу дедалі активніше долучаються до процесу створення реферативної інформації. Її формування здійснюється, як правило, у спеціальних інформаційних центрах. Така ситуація виникла внаслідок недооцінки бібліотеками ролі наукомістких технологій. Більш економічним вбачається проведення реферування як продовження процесу каталогізації в аспекті поглиблення аналітико-синтетичного оброблення документної інформації. Головними концептуальними засадами побудови системи реферування української наукової літератури є поєднання принципів розподіленого аналітико-синтетичного опрацювання публікацій кооперативними зусиллями суб'єктів системи документних комунікацій (бібліотеками, інформаційними центрами, науковими установами, навчальними закладами, видавництвами тощо) та централізованої кумуляції кооперативно створених масивів реферативної інформації з формуванням загальнодержавної реферативної бази даних. Реферативні ресурси оперативно ознайомлять різні категорії споживачів інформації з літературою, яка видається, сприяють ретроспективному пошуку публікацій, зменшують негативний вплив пов'язаного з диференціацією наук розсіяння публікацій, інформують про досягнення в суміжних науках, про інтеграцію наукових напрямів і дисциплін тощо. Слід відзначити також, що реферативні бази даних і журнали, окрім подання інформації про книжкові видання, розкривають зміст статей із періодичних та продовжуваних видань, збірників наукових праць, матеріалів конференцій тощо. А цей масив документів становить майже дві третини наукової інформації, не відображеної в каталогах бібліотек. Звісно, реферативні ресурси передбачають проведення бібліометричних, інформометричних і наукометричних досліджень, які дають змогу бібліотекам здійснювати інформаційно-аналітичне забезпечення науки. Важливим є також використання реферативних ресурсів для виявлення пріоритетних напрямів розвитку науки шляхом аналізу публікацій у реферативній базі даних [6; 8].

Якщо реферування вважати другим етапом наукового оброблення документів, то підготовка оглядово-аналітичних і прогностичних матеріалів, насамперед, для органів державної влади й органів місцевого самоврядування, є третім етапом цього процесу. Найбільших успіхів у реалізації таких завдань досягнуто Бібліотекою Конгресу США, яка первісно орієнтувалася на інформаційну підтримку діяльності вищого законодавчого органу держави. Певні здобутки у цих напрямках є і в українських бібліотек. У Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського, наприклад, створено Службу інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських структур, більшість обласних універсальних наукових бібліотек мають підрозділи з підготовки відповідних матеріалів для обласних і міських держадміністрацій. Спочатку діяльність цих підрозділів розгорталася на базі традиційних форм та методів інформаційного обслуговування і включала пріоритетне довідково-бібліографічне обслуговування, поточне інформування про надходження документів, зміст яких міг би сприяти оптимізації управлінських рішень, електронну доставку документів тощо.

Сьогодні активно створюються нові, геоінформаційні технології, які інтегрують роботи з базами даних, процедури математичного аналізу та методи наочно-просторового наведення результатів щодо завдань накопичення, обробки і надання користувачам геопросторової інформації. Створення геоінформаційних технологій зумовлене переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів на підкріплення тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей людини з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем. Динамічний розвиток геоінформаційних технологій потребує координації зусиль бібліотек державного рівня та обласних універсальних наукових бібліотек, діяльність яких має регіональну спрямованість, для узгодженого формування та багатоаспектного використання комплексу розподілених баз даних з інформацією про економічну, екологічну, демографічну ситуацію в областях, наявні та природні ресурси тощо. Інтеграція робіт у цьому напрямі сприятиме перетворенню «бібліотечного» джерела інформаційної підтримки прийняття рішень в одне з провідних у системі інформування управлінських ланок, оскільки бібліотеки України

мають достатнє представництво в регіонах, належний кадровий потенціал, і значний досвід інформаційної діяльності.

Наступний, четвертий, етап інтелектуального оброблення документів тісно пов'язаний із комп'ютерними технологіями, оскільки його реалізація потребує електронних інформаційних ресурсів та значних обчислювальних потужностей. Ідеться про проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень у сховищах даних. У процесі цих досліджень можуть здійснюватися такі інтелектуальні операції, як класифікація (виявлення ознак, що характеризують групу, до якої належить той чи той документ, за допомогою аналізу вже класифікованих публікацій і формулювання деякого набору правил), кластеризація (відокремлення компактних скупчень документів, що мають подібні, заздалегідь не задані ознаки) тощо. Робота в цьому напрямі дедалі більше інтенсифікується. Можна говорити вже про певні досягнення, хоча в повсякденній практиці згадані інтелектуальні технології поки що освітянськими бібліотеками не використовуються.

Інтегрований технологічний цикл, що передбачає бібліографування, реферування, підготовку інформаційно-аналітичних і прогностичних матеріалів, проведення бібліо-, інформо- та наукометричних досліджень, є передумовою, необхідною для досягнення головного кінцевого результату – екстракції зі сховищ даних нових знань, які в явному вигляді в них не містяться. Цей, п'ятий, етап наукового оброблення документів сьогодні не реалізовується, проводяться лише дослідження та експерименти. Однак, саме діяльність такого рівня, на наше переконання, забезпечить входження бібліотек до суспільства знань як системоутворюючої ланки інформаційної сфери суспільства, сприятиме їхній трансформації з відносно автономних елементів інфраструктури, що сьогодні вважаються допоміжними, в інформаційні серцевини виробничих, наукових, освітянських і культурологічних структур. На перший погляд, це набуття бібліотеками якісно нового статусу і ролі в суспільстві, якого вони не мали ніколи. Однак, історія свідчить, що така трансформація є, насправді, відродженням притаманних бібліотекам сутнісних функцій наукової установи, інформаційно-аналітичного центру, культурологічної інституції, навчального закладу тощо. Були часи, коли книгозберігачі існували як структури, де поряд з формуванням фондів проводилися фундаментальні дослідження, отримувалися вагомі теоретичні результати світового рівня, створювалися шедеври мистецтва, здійснювалася підготовка кадрів вищої кваліфікації.

І, нарешті, нині значно більшої уваги потребує проблема лінгвістичного забезпечення національної системи реферування як у теоретичному, так і практичному аспектах. До її розв'язання вкрай важливо залучати мовознавців, бібліотеко- і бібліографознавців та спеціалістів у галузі інформатики. Їхні спільні зусилля мають бути спрямовані на вирішення питання інваріантності системи індексування документів у конкретній установі. Один із підходів до практичної реалізації цього принципу потребує створення і включення до складу лінгвістичних засобів комплексу баз даних з інформацією про класифікаційні схеми, що використовуються в бібліотеках та інформаційних центрах. Формат записів у цих базах даних повинен мати структуру «класифікаційний індекс – словесне визначення – супутні терміни», а програмне забезпечення бази даних підтримувати навігацію за ієрархією індексів. Певною мірою цей напрям фахівцями вже реалізується: пошуковий інтерфейс бази даних дає змогу проводити навігацію за трьома рівнями рубрикатора Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Другий напрям передбачає створення удосконалених засобів морфологічного аналізу та граматичної нормалізації української лексики, які дають змогу формулювати пошукові запити мовою, наближеною до природної, тобто в його основу має бути покладено принцип інтелектуалізації засобів комп'ютерної лінгвістики.

Основним програмним забезпеченням національної системи реферування обрано ліцензійний безкоштовний пакет прикладних програм (ППП) CDS/ISIS, орієнтований на створення великих документних баз даних (до 16 млн записів) і пошуку інформації в них. Систему CDS/ISIS створено в ЮНЕСКО у відділі розроблення та використання програмного забезпечення для автоматизації її бібліотечних, архівних і документаційних служб. Вона також поширюється серед організацій і установ держав-членів ЮНЕСКО. Сьогодні існують версії

CDS/ISIS для комп'ютерів з операційною системою UNIX, Windows і MS/DOS з можливістю роботи в локальних і глобальних інформаційних мережах. Система CDS/ISIS вже набула значного поширення в світі: кількість лише офіційно зареєстрованих установ перевищує 20 тис. Серед них більше тисячі наукових установ, кілька десятків національних бібліотек, міжнародні культурні, громадські та релігійні організації, бібліотеки й архіви в країнах Європи, Азії, Латинської Америки. Приміром, систему CDS/ISIS активно використовують ЮНЕСКО, Міжнародне агентство з атомної енергетики (МАГАТЕ), Лондонська Tute Gallery, низка міжнародних і державних програм (TERMNET POSTSEA та ін.), програми Європейської економічної спілки (ERASMUS, TEMPUS, COMMET). В Україні зареєстровано більше 100 користувачів цієї системи, серед яких: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Центральна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН, Українська академія державного управління при Президенті України, Київський національний економічний університет, Національний аграрний університет, Український мовно-інформаційний фонд, Інститут програмних систем НАН України тощо. У CDS/ISIS є власна мова програмування високого рівня (CDS/ISIS Pascal), але користувач може написати необхідний йому програмний модуль будь-якою мовою програмування і з урахуванням певних правил включити його до складу системи. Остання є відкритою, вона побудована як інструментарій, котрий дає змогу легко адаптувати її до особливостей конкретної бібліотеки чи установи. Засобами CDS/ISIS без будь-яких доопрацювань реалізується клавіатурне й пакетне введення даних, їхній формально-логічний і семантичний контроль, редагування, пошук інформації та видача її в потрібній користувачеві формі, вибіркоче розповсюдження інформації, експорт/імпорт файлів у стандартному форматі. До позитивних якостей системи належить її повна відповідність міжнародним стандартам (підтримка MARC-сумісних стандартів, ISO-стандартів і протоколів передачі даних у локальних і глобальних комп'ютерних мережах).

Ставлення до бібліотечно-інформаційної діяльності як до товару, перехід до ринкових відносин у цій галузі значно полегшує вирішення питання соціально-культурологічної, економічної цінності функціонування бібліотеки. Образно кажучи – ця цінність отримує підтвердження споживачькими грошима (держава як утримувач бібліотек теж є споживачем). Менеджмент у сфері інформаційних послуг – це цілеспрямований вплив на діяльність усіх працівників організації для успішного досягнення встановлених ними цілей у досить крихкому середовищі шляхом продуктивного використання наявних ресурсів для більш ефективного виконання управлінських заходів. Бібліотечні установи ці функції виконували завжди, але вони визначали лише їхні соціальні та культурно-просвітницькі цінності й не були спрямовані на економічну ефективність. Бібліотечна діяльність і раніше належала до сфери послуг, які надавалися громадянам у розрізі соціальних пільг, гарантованих державою, і тому не потребували комерційного менеджменту та маркетингу. Нині держава утримує бібліотеки лише частково. Тому на порядок денний постають питання самофінансування для підтримки ефективної діяльності. Тактика маркетингу саме і полягає у визначенні та формуванні виробничої діяльності з урахуванням поточної ринкової ситуації для забезпечення стійкого прибутку та активної поведінки споживача і зводиться до цілеспрямованого і свідомого регулювання процесу обміну інформацією [5].

Найлаконічніше та найвиразніше, головну функцію бібліотеки, на сучасному етапі, сформулював японський фахівець Катогі (Catogi M.): «це створення системи, яка, на наш погляд, дає змогу будь-якій особі отримати в будь-який час у будь-якому місці вітчизняні та зарубіжні документи і бібліографічну інформацію про них». Саме цим окреслюються параметри її виробничої діяльності – це збирання друкованих та інших вербальних матеріалів з наступним бібліотечним опрацюванням, збереженням їх у каталогах, картотеках, бібліографічних посібниках та пов'язані з цим сервісні послуги. А її функція – задоволення потреб читачів (користувачів) через специфічний, опосередкований збут інтелектуальної продукції інших виробників, а точніше – закладених у ній знань, відомостей, інформацій, почуттів тощо, які, потрапивши до бібліотеки, стають її товаром і «продаються» споживачеві специфічними бібліотечними прийомами і методами.

Згідно з економічною теорією, бібліотека як виробнича структура належить до посередницько-збутового підприємства, а точніше – до посередницько-збутової установи. Як і всі посередницько-збутові підприємства, книгарня має складське господарство (книгосховища), виконує складські функції з накопичення та зберігання товарних запасів, формує торговельний асортимент (комплектування), готує товари для продажу (бібліотечне опрацювання та каталогізація), комплектує партії товарів (систематизація, розставлення фондів), рекламує їх (інформаційно-бібліографічна, виставкова діяльність, культурно-масові заходи) і «продає» (налає в оренду) їхнім споживачам. Крім того, частина бібліотечної діяльності є суто виробничою, що поєднує в собі матеріальне виробництво з духовним. Результати цієї діяльності характеризуються цільовим характером і мають свої чітко виражені особливості та властиві лише їм закономірності порівняно з класичним товарним виробництвом і класичною посередницько-збутовою діяльністю – побутово-сервісне обслуговування, рекламна діяльність тощо. Виробником тут виступає бібліотекар, який, використовуючи специфічні засоби виробництва (книги та іншу інтелектуальну продукцію) та праці (людський мозок, та технічні засоби), виробляє своєрідну інтелектуальну продукцію (бібліотечні каталоги і картотеки, бібліографічні покажчики, аналітико-оглядові й довідкові видання) для допомоги споживачам у задоволенні їхніх освітніх, науково-пізнавальних, соціальних та естетичних потреб. Ця продукція часто виступає і товаром, і послугою одночасно. Наприклад, бібліографічний посібник є товаром як друковане видання, і – послугою як упорядкований перелік літератури на замовлення. Предметом праці бібліотекаря виступає читацька діяльність користувача, бібліографа – бібліотечні фонди на різних матеріальних носіях, комплектувальника – потік вербальної продукції. Продуктом праці є інформація та знання, отримані споживачами через орендні та бібліотечно-інформаційні послуги, спрямовані на просування до споживачів продукції інших виробників. Знаряддям є слово, мова (як усна, так і збережена на різних носіях). Результатом праці – соціокультурна компетентність особистості як комплекс знань і уявлень, вмій і навичок, традицій і ціннісних орієнтацій, отриманих через самоосвіту та особистий духовно-інтелектуальний розвиток шляхом споживання інтелектуальної продукції, тобто її соціалізація [11; 16].

Останнім часом інформаційні послуги поповнилися послугами з комп'ютерного оброблення даних; професійні послуги, пов'язані з обслуговуванням інформаційних мереж; послуги й інформації, які надаються через комп'ютерні мережі. Весь цей спектр послуг різною мірою надається закладами освіти, культури та мистецтва, зокрема, інформаційними відділами вишів, бібліотеками всіх систем і відомств, музеїв тощо.

Аналіз сучасних інформаційних послуг дає змогу виявити деякі тенденції їхнього розвитку:

- ✓ кількість підприємств, зайнятих інформаційним бізнесом, зростає як за рахунок створення самостійних фірм, так і інформаційних служб великих комерційних структур у вигляді відділів або самостійних суб'єктів підприємницької діяльності;

- ✓ зростає зацікавленість провідних зарубіжних фірм у сфері інформаційних послуг, що веде до заповнення інформаційного вакууму, який склався в Україні. Про це свідчить, зокрема, відкриття представництв таких компаній, як Dun & Breadstreet, KPMG, Price Waterhouse, PeopleNet та ін.;

- ✓ розширюється спектр послуг, які надаються інформаційними підприємствами.

Підвідомчі інформаційні центри і служби, довідково-бібліографічні відділи через брак фінансування змушені або згорнути свою діяльність, або шукати шляхи продажу своєї інформаційної продукції, тобто вступати в бізнесові відносини зі споживачами. Не знаючи основ маркетингу ціноутворення, багато інформаційних підрозділів галузі культури, мистецтва й освіти зупинилися на роздоріжжі у своєму поступі, вилучивши з обігу найбільш трудомісткі та фінансово витратні послуги і продукцію, законсервувавши свої інформаційні ресурси «до кращих часів». Ці «кращі часи» можуть настати лише за умови, коли ці підрозділи вважатимуть себе не додатком управлінського процесу, а бізнесовим, діловим партнером галузевих управлінських структур і споживацької аудиторії, шукатимуть і знаходитимуть споживачів

своїх інформаційних продуктів і послуг. Така позиція допоможе зміцнити свою матеріально-виробничу базу, залучити до інформаційної роботи науковців і гідно оплачувати їхню працю. Це відразу ж відіб'ється на якості, а відтак – і на товарній цінності інформаційної продукції.

Особливо це стосується бібліотек, які споконвічно виконували інформаційну функцію. Підвищення ролі бібліотек, їхніх довідково-інформаційних служб у процесі інформатизації суспільства є закономірною необхідністю. Маючи величезні інформаційні ресурси у вигляді різних фондів, каталогів та картотек і по суті являючись банками знань, маючи кваліфікованих спеціалістів, які вміють створювати інформаційні банки і бази, можуть зібрати цілісну інформацію з фрагментів і створити нову, організувавши її так, щоб споживачеві було зручно з нею працювати, бібліотеки просто зобов'язані очолити інформаційний бізнес для широких верств населення і спеціалістів різних галузей науки і практики. На заваді цьому стає лише їхня некомпетентність у питаннях організації і ведення малого бізнесу, маркетингу інформаційної продукції і відсутність умінь виживати в умовах жорсткої конкуренції. Для зміни ситуації потрібно зовсім небагато – переглянути традиційну роль бібліотеки як некомерційної установи і шукати шляхи просування її інформаційних продуктів та послуг до тих, хто їх конче потребує і згоден за них платити.

Упровадження в Україні передових надбань сучасного менеджменту інформаційних послуг дасть змогу забезпечити позитивні зміни в життєдіяльності кожної людини і суспільства загалом, а саме:

- ✓ розширити можливості людини отримувати доступ до національних та світових інформаційних електронних ресурсів;

- ✓ створити нові робочі місця, поліпшити умови життя і праці людини;

- ✓ чітко окреслити нормативно-правові засади формування інформаційного суспільства, значно прискорити динаміку цього процесу.

- ✓ піднести рівень захисту прав і свобод людини та її добробуту, активізувати участь громадян в управлінні державою, сприяти розвитку демократії;

- ✓ підвищити конкурентоспроможність України, ефективність державного управління, продуктивність праці в усіх сферах економіки, рівень інформаційної безпеки людини, суспільства, держави, ступінь розвитку інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури, зокрема українського сегмента Інтернету [17; 18; 19].

Виконання цих умов забезпечить перехід від індустріальної економіки до моделі науково-технічного та інноваційного розвитку, збільшить частку наукомісткої продукції, сприятиме якості та доступності послуг освіти, науки, культури, охорони здоров'я за рахунок упровадження інформаційно-комунікативних технологій.

Використана література

1. Гиляревский Р.С. Электронные издания в библиотеке: Проблемы и пути их решения // Библиотечное дело и проблемы информатизации общества: Тез. докл. междунар. научн. конф.; Москва 27-28 апреля 1999 г. – М., 1999. – С. 17-19.

2. Державна програма розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського на 2005-2010 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1085 // Офіційний вісн. України. – 2004. – № 34. – С.29. – Ст. 2253.

3. Ухвалений Радою Міністрів Закон про утворення Фонду «Національної Бібліотеки Української Держави» // Держ. Вісн. – 1918. – № 32. – С.2.

4. Омельчук В.Ю. Національна бібліографія України: тенденції розвитку, проблеми розробки / В.Ю. Омельчук // Бібл. вісн. – 1995. – № 5. – С. 1-13.

5. Каратигін С.В. Бази даних: найпростіші засоби опрацювання інформації; системи управління базами даних / С.В. Каратигін. – М. : АВФ, 1995.

6. Коннолли Т. Базы данных: проектирование, реализация и сопровождение / Т. Коннолли, К. Бегг, А. Страчан. – М. : «Вильямс», 2001. – 1112 с.

7. Кузьміна Т.О. Міжнародна система стандартизації та сертифікації : навч. посіб. / Т.О. Кузьміна. – К. : Кондор, 2011. – 450 с.

8. Лебедівський В.А. Виступ на Парламентських слуханнях з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні 21 вересня 2005 р. / В.А. Лебедівський // Матеріали Парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні. – К. : Секретаріат Верховної Ради України. – 2005. – С. 40-42.

9. Макаренко Є.А. Інформаційне суспільство, політика, право в програмній діяльності ЮНЕСКО : монографія / Є.А. Макаренко. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 384 с.
10. Щедролосьєв Д.Е. Использование слабоструктурированной модели данных при построении открытых информационных систем / Д.Е. Щедролосьєв // Вісник Херсонського державного технічного університету, 2001. – № 3 (12). – С. 327.
11. Чепуренко Я.О. Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України: етапи розвитку / Я.О. Чепуренко ; Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського. – К., 1998. – 69 с.
12. Чернець В.Г. Культура як засіб соціалізації особистості / В.Г. Чернець. – К., 1995. – С. 73-77.
13. Чернець В. Українська культура у контексті світової цивілізації / В.Г. Чернець. – К. : КДІК Мінкультури України, 1993. – 7 с.
14. Чухно А. Трансформаційні процеси у світі та ЗМІ / А. Чухно // Журналістська педагогіка в контексті Болонського процесу. – К., 2007. – С. 245.
15. Фоміна Л. Специфіка семантичних зв'язків між терміноелементами терміносистеми програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації / Л. Фоміна, А. Ніколаєва // Українська термінологія і сучасність. – К., 2005. – С. 230-234.
16. Хоц А. Информационная революция и этнические аспекты культуры современного общества : автореф. дис. ... канд. филос. наук / А. Хоц. – Симферополь, 2010. – С. 7.
17. <http://src.nsu.ru/conf/nit/>
18. http://magazine.stankin.ru/arch/n_15/02/index.htm
19. <http://msdn.microsoft.com>.

СУЧАСНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ

Ю.П. Якимюк

Проведено дослідження практичного застосування сучасних технологій комунікаційної системи документаційного забезпечення управління вищим навчальним закладом. Визначені основні напрями подальшого її розвитку та використання на практиці, показано взаємозв'язок з ефективністю управління вишом, особливості функціонування в умовах формування нового освітнього простору України.

Ключові слова: комунікаційні технології, комунікаційна системи управління, документаційна система, електронна комунікація, документально-інформаційний фонд.

MODERN COMMUNICATIONS TECHNOLOGY OF DOCUMENTATION QUALITY SECURITY OF HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT MANAGEMENT

Y.P. Yakymyuk

There has been conducted research of practical implementation of modern technology of communication system of documentary provision of higher educational institution management. There have been determined principal directions of its further development and practical usage, there has been show the interrelation with the effectiveness of higher educational institution management and the peculiarity of functioning in the condition of establishing the educational area in Ukraine.

Keywords: communication technology, communication system of management, documentary system, electronic communications, documentary and informational fund.

Постановка проблеми. В умовах зростання конкуренції на освітньому просторі та підсилення вимог до вищої школи щодо якості підготовки фахівців, які впливають із чинного та проекту нового Закону України «Про вищу освіту», важливого значення набуває втілення сучасних комунікаційних технологій документаційного забезпечення управління вишем. Вони мають подолати відомі вади функціонально-ієрархічної моделі управління, а саме: багаторівневу вертикальну структуру управління, слабкі горизонтальні зв'язки структурних підрозділів, розірваність процесів на функції окремих підрозділів, наявність «мертвих» некоординованих зон на стиках підрозділів у нештатних ситуаціях, «замкнутість» працівників у межах своїх обов'язків у фрагментах процесів, їхню нездатність коригувати діяльність для потреб всього процесу та впливати на процес в цілому, прийняття некомпетентних управлінських рішень, бюрократичну процедуру погодження рішень тощо. Запровадження новітніх технологій у документаційній системі супроводжується реінженірингом освітніх процесів у виші, виділенням та специфікацією (детальним описом) всіх процесів, зменшенням вертикальних рівнів управління за рахунок передачі управлінських прав на рівень робочих процесів, тобто на рівень професіоналів, підсилення горизонтальних зв'язків завдяки розподілу ролей у процесах між задіяними фахівцями, незалежно від їхньої приналежності до різних підрозділів. Цим обумовлена практична значимість дослідження.

Метою дослідження є аналіз практичного досвіду вишів України з питань втілення сучасних технологій організації їхньої комунікаційної системи документаційного забезпечення управління. Спираючись на низку загальнодержавних нормативних актів та практику втілення електронних комунікацій у документаційній системі вишу, визначити основні напрями подальшого її розвитку в умовах формування нового освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема формування комунікаційної системи документаційного забезпечення управління установою є

центральною у дослідженні соціальних комунікацій. Безпосередньо технічним та інституціональним проблемам функціонування електронних комунікацій присвячені праці Г. Асєєва [3], І. Золотарьова [14], Я. Степанової [24] та ін., основні наукові ідеї яких враховано у статті. Теоретико-методологічну основу дослідження склали наукові розробки вчених В. Бебика [5], Є. Горошко [9], Г. Почепцова [22], О. Соколова [23], Ф. Шаркова [26] та ін., які досліджують комунікаційну систему як цілісну в її загальних і специфічних проявах. Окремі елементи інформаційно-документального забезпечення діяльності вишу були центром уваги О. Виноградової [8], А. Наливайка [18] С. Наєнко [17], Г. Пономарьова [21], В. Александрова [1] та ін. Їхні напрацювання дали можливість більшою мірою розкрити внутрішньоорганізаційну комунікаційну взаємодію та їхній вплив на рівень організації управління вишем.

Результати дослідження. Сучасний виш, незалежно від його форми власності, – це складний «організм», від взаємодії кожної складової якого залежить кінцевий успіх – висока якість освіти на основі задоволення особистісних та групових комунікаційних потреб. Комунікаційна система документаційного забезпечення управління (далі – КСДЗУ) вишу – це технологія формування його повноцінного документаційного ресурсу, створення умов зберігання і використання документованої інформації на основі документної та електронної комунікацій для досягнення ефективного забезпечення процесу управлінських рішень та інформаційного забезпечення надання високоякісних освітніх послуг [28, 86]. Тому успішна КСДЗУ вишу ґрунтується на інформації про об'єкти, які становлять основу прийняття будь-якого рішення на всіх структурних рівнях складових єдиної установи або її об'єднання. Це свого роду інноваційна «технологія управління», яка забезпечує повноцінне виконання вишем своїх функцій та реалізації системної інтеграції Болонських реформ [4].

Вивчення технологій сучасних документаційних систем вишів України свідчить, що задоволення комунікаційних потреб набуває нових тенденцій розвитку. Сучасні документаційні технології забезпечують перехід від аналізу потреб установи у документальній інформації до надання вільного вибору необхідних даних з документаційного фонду і вільний доступ до нього за допомогою використання всіма структурними підрозділами вишу електронної комунікації. Вони не тільки сприяють підвищенню ефективності організації управління, а й можуть бути активно використаними через інтерактивні навчальні Web-матеріали для об'єднання навчальних ресурсів організації високоякісних освітніх послуг для студентів заочної та дистанційної форм навчання [19].

Використання електронних комунікацій, відмічає Г.Г. Асєєв, сприяло частковому переходу від вертикальної спрямованості системи діловодства, яка склалася в радянський період, до горизонтальної схеми, яка характерна для західного діловодства [3]. Нині від 3 до 5% документів направляється адресату (підрозділу), обходячи керівника, що, на думку А. Наливайка, «дає можливість застосування міжфакультетських та міжкафедральних узгоджень навчальних планів та змісту дисциплін для недопущення дублювання [18, 89]».

Проведений нами аналіз документопотоків вишу свідчить, що найшвидшими темпами зростає кількість його внутрішньої документації. Типову схему потоків документальної інформації вишу подано на *рис. 1*.

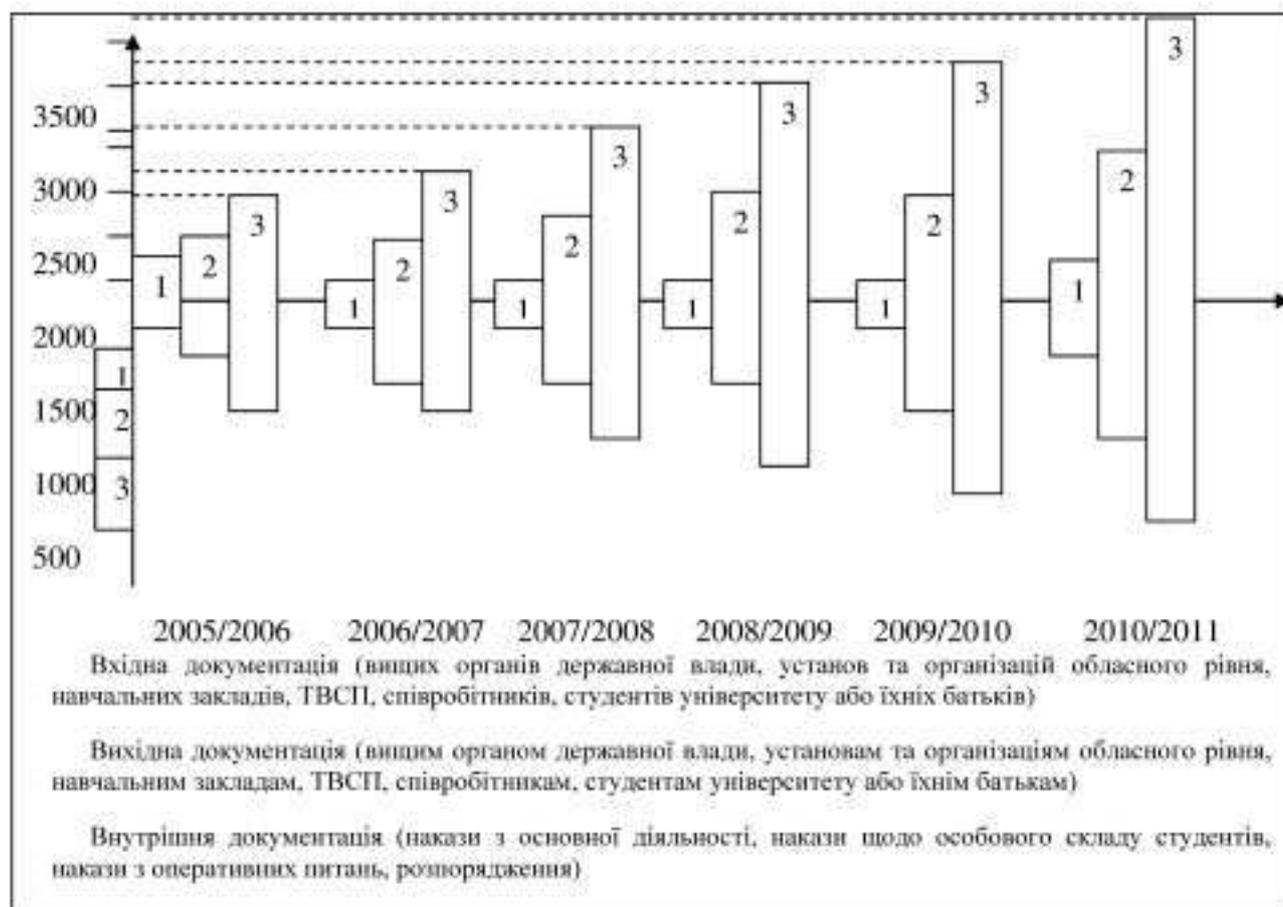

Рис. 1. Поток документальної інформації Університету «Україна»

Джерело: складене автором на основі даних документообігу Університету «Україна».

Технологічне забезпечення руху зростаючого потоку внутрішніх документів створює необхідні умови організації оперативного контролю виконання управлінських рішень у виші, що сприяє подоланню принципових відмінностей у системах управління документацією в навчальній установі України і Заходу, наближенню до єдиної системи освіти та її стандартизації.

Вона має замикатися на інформаційному центрі, канцелярії чи діловоді установи, які завжди мають знати, у кого знаходиться документ та коли він буде виконаний.

У світі існує багато інноваційних документальних систем автоматизації офісної діяльності, які створені різноманітними фірмами. Українські дослідники до найважливіших її досягнень відносять елегантні рішення в частині організації потоків праць (work flow), потоків документів (document flow), асинхронічних повідомлень і розсилок, автоматизації прав доступу до документів, а також мультимедіа – середовище збереження документів, підтримку багатьох протоколів обміну із зовнішнім середовищем та багато іншого [27].

Звісно, що ці технології у вишах України мають бути адаптовані до документальної системи національного діловодства, їхні програми повинні будуватися з урахуванням вітчизняних стандартів, які регулюють діловодну сферу, до того ж, такі системи мають бути адаптовані до специфічної, власне української освітянської термінології, понять, функцій, які відсутні у моделях, на основі яких створені документально-інформаційні системи провідних західних фірм-виробників. Досвід адаптації CASE-інструментів системи, які ґрунтуються на потужній реляційній системі управління базою даних (СУБД), існує в Росії, міг би бути використаним і в Україні [16, 12-18].

Вивчення досвіду низки вишів України щодо впровадження новітніх технологій документального забезпечення управління свідчить, що значна їхня частина дотримується

усталеної десятиріччями власної специфічної технології ведення діловодства – КСДЗУ втілена тільки в деяких структурних підрозділах або лише на деяких рівнях (кафедра, деканат). Це є основною причиною відсутності повноцінної документаційної системи забезпечення управління вишем і розуміння того, що метою створення КСДЗУ вишу є не тільки викоринення паперових документів, а й технологічне створення ефективного середовища управління і функціонування установи. Вона забезпечує високоефективну взаємодію установи та її підрозділів із зовнішнім світом, що є важливим фактором реалізації ідеї «сучасної вищої школи [12, 81]».

Окремі виші України намагаються втілювати ці новітні технології діловодства у практику. Така технологія вишів, за нашими дослідженнями, цілком відповідає основним критеріям технологічності: системності, керованості, ефективності, відтворюваності. Важливість керованості цими процесами у вишах викликана не тільки зростаючими потоками документальної інформації, а й змінами технології навчання, яка характеризується системним експериментуванням, апробацією та застосуванням інновацій в освітньому процесі вишів. Ці процеси вимагають належного технічного забезпечення контролю за їхньою ефективністю. Вони мають бути керованими, щоб «відповідали та слугували нинішнім змінам розвитку соціуму», – відмічає І. Девтеров [10, 91].

Наявність у КСДЗУ людської та технічної субстанції зумовлює високу невизначеність як іманентних зв'язків, так і ймовірності віддачі. Цим вона істотно відрізняється від управлінських процесів і технологій. Як і в управлінні – подібно до його механізму, система може мати структурне, операційне, функціональне, статичне або динамічне втілення, наголошує російський дослідник Ю.М. Осипов [20, 4].

Потрібно зазначити, що документознавство і дотепер не має чіткого теоретичного обґрунтування щодо того, яку з технологій документаційних систем слід відносити до класу інноваційних.

Для кращого осмислення цієї категорії автор пропонує таку класифікація ознак інноваційної КСДЗУ у виші, яка враховує три групи факторів: рівень системності інновацій, інноваційний потенціал, функціональне призначення інноваційних документаційних систем.

За ступенем системності технологічної інновації КСДЗУ вишу можна поділити на комплексні (вищий рівень), системні й атрибутивні (найвищий рівень), утворюючи інтегративні основи системності. Ці інновації належать до одного класу технологічних систем, тому їх можна вважати однорідними, що дає змогу подати їх у вигляді закінченої атрибутивної КСДЗУ за ієрархічними рівнями (*схема 1*).

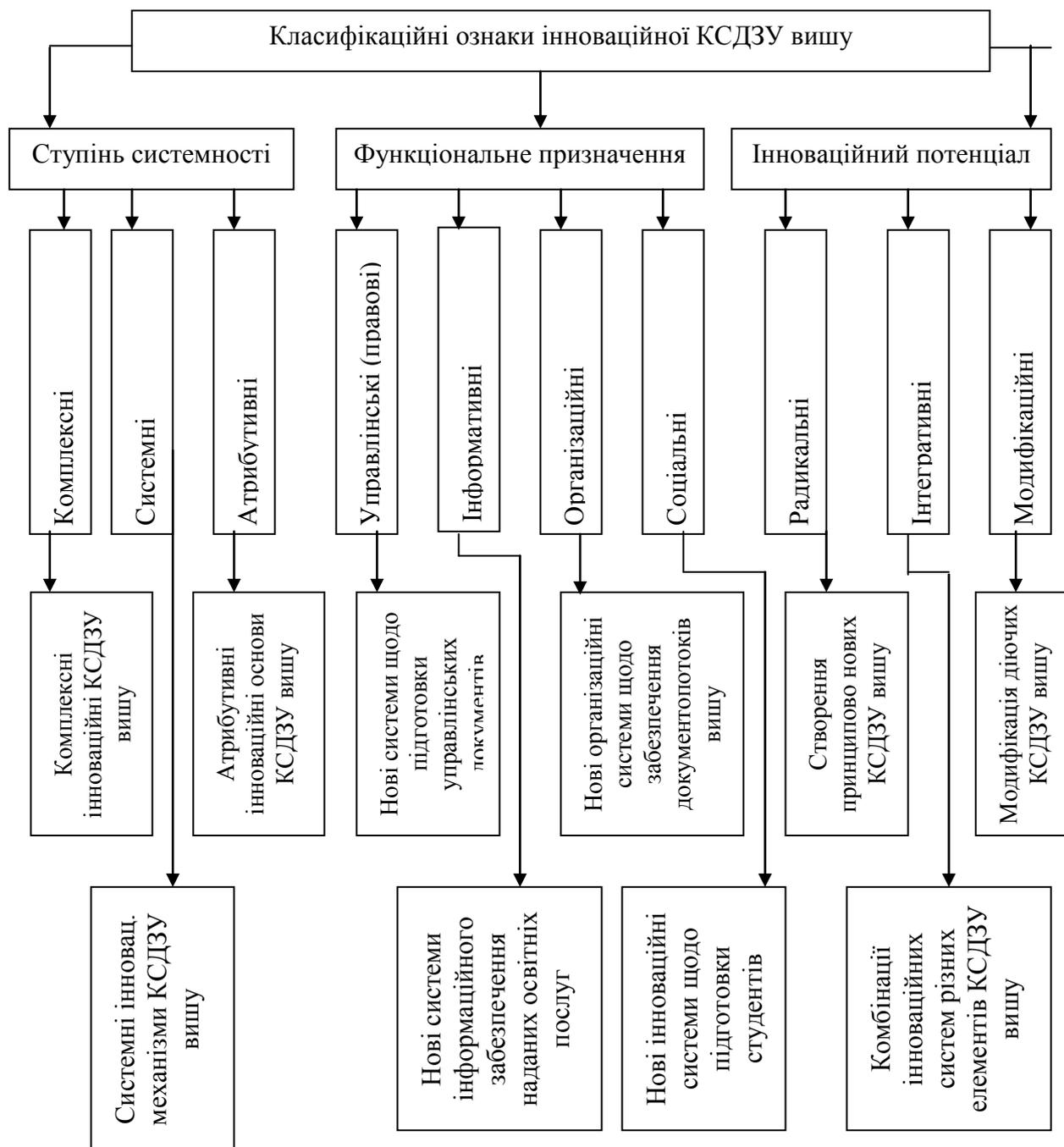

Схема 1. Класифікаційні ознаки інноваційних КСДЗУ вишів

Джерело: запропоновано автором.

Упровадження нових технологій документаційних систем не тільки забезпечує кожного співробітника документально-інформаційними ресурсами, а й створює умови прозорості здійснення визначених функцій відповідно до посади, яку він обіймає в даному виші. Електронні комунікації надають можливість керівнику контролювати процес формування планів роботи всіх рівнів, залучати до їхнього обговорення та формування широке коло працівників відповідного підрозділу, що значно підвищує якість і показники роботи як окремого співробітника, так і окремого підрозділу, а в підсумку – вишу загалом. У кінцевому результаті це важливий технологічний фактор утримання конкурентоспроможності вишу [17], його авторитету та результативності.

Слід відмітити, що технологія ефективного функціонування КСДЗУ, як важливого інформаційного середовища управління, потребує законодавчого закріплення єдиного порядку роботи з документами, розпочинаючи з їхнього створення і закінчуючи здачею їх в архів або знищенням, використання підготовлених відповідних форм або шаблонів у подачі інформації. Звіти про роботу на цій основі автоматизовано систематизуються і перетворюються в єдиний документаційний фонд, який дає чітке уявлення про роботу кожного підрозділу і загалом вишу. У вишах України активно використовуються відповідні шаблони документів, які розроблені МОНМтаС України та їхніми спеціалістами документознавцями. Але значна частина їх розробляється на рівні підрозділів вишів, що технологічно зменшує ефективність опрацювання всієї інформації, оскільки технологія КСДЗУ вишу – це технологія управління установою [16, 12], яка є центральною ланкою і в системі управління.

Використання сучасних технологій документаційного забезпечення управління вишу, як свідчить світова практика, може бути застосоване і для кореляції рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу (далі – ПВС) щодо вимог і запитів установи і її студентів [13, 42-51]. Ця практика набуває поширення і в українських вишах [25, 147-148]. Запровадження КСДЗУ у практику вишу забезпечує умови для розширення мобільності навчальних установ, впровадження внутрішніх систем забезпечення і вдосконалення якості освіти вишів України відповідно до вимог введеної в дію на території України з 2001 р. під назвою ДСТУ ISO 900:2001 «Системи управління якістю. Вимоги.» [15, 89] з урахуваннями національних особливостей розвитку вітчизняної освіти, які розкривають у своєму дослідженні Л.І. Васильєв і А.Н. Мамцев [7].

Сучасні технології документаційної системи у вишах України сприяють зростанню продуктивності праці викладачів. За даними дослідження О.О. Мартиненка, у вишах високорозвинених країн, завдяки високій технологічній оснащеності документообігу, штатний коефіцієнт, як правило, дорівнює приблизно 1/30 і коливається залежно від спеціальностей і напрямів підготовки (для гуманітарних спеціальностей він може досягти 1/50) [16, 14.]. За проведеними нами дослідженнями, у вишах України цей коефіцієнт коливається від 1/18 до 1/22. Відповідний аналіз цієї проблеми засвідчив, що ключ до вирішення цього питання у вишах України лежить у галузі електронних комунікацій документаційного забезпечення процесу. Введення нових технологій дає змогу, з одного боку, ефективно управляти навчальним процесом і його оптимізацією, з другого – запроваджувати сучасні технології навчання і викладання, що надає можливість викладачу за один і той самий час надавати якісні освітні послуги більшому числу студентів і тим самим забезпечити зростання своєї заробітної плати.

В окремих вишах України важливою складовою КСДЗУ є автоматизована інформаційна система управління навчальним навантаженням (АІСУНН) [11, 42]. За допомогою даної системи у вишах України можна оптимізувати організацію навчального процесу з урахуванням системи зовнішніх і внутрішніх впливів, які пов'язані з формуванням числових параметрів навчального навантаження. Ці впливи можна зобразити як «чотирикутник нормативних обмежень навчального процесу» (рис. 1.).

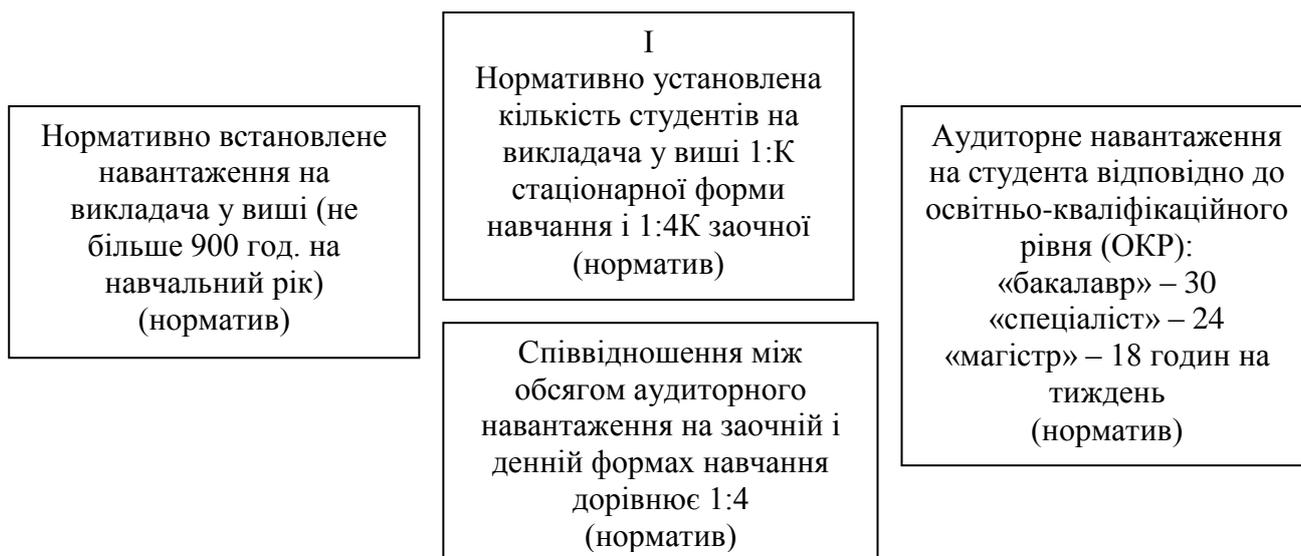

Рис. 1. Нормативні обмеження на формування навантаження у вишах України
Джерело: складене автором на основі нормативної бази навантаження викладача.

Подібні підсистеми, які ґрунтуються на створенні власних інформаційних ресурсів, можуть бути використані для перепроєктування навчального процесу, відповідно до вимог компетентнісного підходу до навчання і його результатів.

На підставі проведеного теоретичного аналізу та узагальнення практики КСДЗУ в низці вишів України, можна дійти таких **висновків**:

1) сьогодні актуальним для корпоративних об'єднань вишів України стає вже не розв'язання суперечності в рамках підсистеми «документ – споживач інформації», а більш загальна проблема включення всього інтелектуального потенціалу суспільства в систему документальних комунікацій і забезпечення його подальшого ефективного використання через електронні комунікації. Магістральний напрям вирішення цієї проблеми – застосування сучасних документальних технологій;

2) упровадження зведених електронних таблиць показників оцінювання професійної діяльності ПВС сприятиме самооцінці та плануванню розвитку викладачів, більш об'єктивним рішенням у системі управління персоналом вишу. Ефективна КСДЗУ вишу є дієвим контролем і засобом виявлення не тільки недоліків, а й досягнень його працівників. Вона є основою дотримання ключових умов, що забезпечують ефективність контролю – це оперативність, плановість, систематичність, об'єктивність діяльності підрозділів установи, викладачів тощо.

Використана література

1. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості / В. Александров // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9, № 1. – С. 156-164.
2. Асеев Г.Г. Методологія електронного документообігу: підсистеми автоматизації діловодства і статичні архіви документів / Г.Г. Асеев // Вісник книжкової палати. – 2005. – № 3. – С. 24-27.
3. Асеев Г. Концептуальні підходи до проблем управління документацією / Г. Асеев // Вісник книжкової палати. – 2006. – № 11. – С. 25-26.
4. Бабкіна О. Проблеми підвищення якості вищої освіти в Україні у контексті Болонських реформ / О.Бабкіна // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 1. – С. 91-94.
5. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві : психологія, технологія, техніка публік рилейшиз : монографія / В.М. Бебик. – К. : МАУП, 2005. – 440 с.
6. Бондаренко М. Інтеграція в європейську систему вищої освіти в ІТ – галузі шляхом участі в міжнародних освітніх програмах, проектах та конкурсах. – Вища школа. – 2011. – № 2. – С. 7-5.

7. Васильев Л.И. Компетентностный подход при модульной технологии обучения в вузе / Л.И. Васильев, А.Н. Мамцев // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 12. – С. 40–43.
8. Виноградова О. Інформаційно-документне забезпечення діяльності вищих навчальних закладів – об'єктивна необхідність / О. Виноградова // Вісник книжкової палати. – 2002. – № 5. – С. 34-36.
9. Горошко Е.И. К определению понятия «компьютерно-опосредованная коммуникация» / Е. И. Горошко // Соціальні комунікації сучасного світу : мат. першої міжнар. конф. 19-20 лют. 2009 р. м. Запоріжжя ; наук.-теор. зб. – Запоріжжя, 2009. – С. 168-173.
10. Девтеров І. Інтермент як нова особистість / І. Девтеров. – Вища школа. – 2011. – № 9. – С. 83-91.
11. Дослідження нормативів та управління розрахунками навчального навантаження у вищому закладі освіти / В. Поліщук, Ю. Тесля, Ю. Триус, К. Левківський // Вища школа. – 2006. – № 1. – С. 35-52.
12. Жорнова О. Сучасна вища школа : to be or not to be? / О. Жорнова, Ол. Жорнова. – Вища школа. – 2011. – № 7–8. – С.74-83.
13. Зварич І. Впровадження стандартів оцінювання педагогічної компетентності викладачів у вищих навчальних закладах США. – Вища школа. – 2012. – № 2. – С.42-51.
14. Золотарьова І.О. Автоматизація документообігу : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.О. Золотарьова, Р.К. Бутова. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2008. – 156 с.
15. Корнеева Л. Якість освітніх послуг з позицій міжнародних стандартів серії ISO 9000:2000 / Л. Корнеева, М. Сіницький // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 1. – С. 87-90.
16. Мартыненко О.О. Инновационное проектирование учебного процесса / О.О. Мартыненко // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 2. – С. 12-18.
17. Наєнко С. Удосконалення організаційної структури управління державним вищим навчальним закладом / С. Наєнко // Освіта і управління. – 2007. – Т. 10. – С. 61-67.
18. Наливайко А. Стратегічні аспекти управління факультетом в умовах турбулентного середовища / А. Наливайко. – Вища школа. – 2012. - № 1. – С. 86-92.
19. Об'єднання навчальних ресурсів університетів для створення дистанційних лабораторних практикумів / Ю. Жарких, С. Лисоченко, Б. Сусь, О. Третяк. – Вища школа. – 2011. – № 10. – С. 71-81.
20. Осипов Ю. М. Теория хозяйства / Осипов Ю. М. – М. : Изд-во Московского ун-та, Теис, 1995. – Т. 1 : Общие основания. – 467 с.
21. Пономарьова Г. Демократизація управління і контролю за вищим навчальним закладом / Г. Пономарьова. // Вища школа. – 2006. – № 5–6. – С. 3-9.
22. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации : монография / Г.Г. Почепцов. – М. : Рефл.-бук., К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
23. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации : учеб.-метод. пособ. [для студ. высш. учеб. завед.] / А.В. Соколов. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2001. – 460 с.
24. Степанова Я.М. Основы электронного документообігу : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Я.М. Степанова, В.Я. Рассмакін ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2004. – 156 с.
25. Хотомлянський О. Методичні питання оцінювання результатів професійної діяльності професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу / О. Хотомлянський, Т. Дерев'янку // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – №3–4. – С. 144-151.
26. Шарков Ф.И. Основы теории коммуникаций : учеб. [для студ. высш. учеб. завед.] / Ф.И. Шарков. – М. : Изд. Дом «Соц. отношения», изд-во «Перспектива», 2003. – 248 с.
27. Шеннон Р. Имитационное моделирование систем – искусство и наука / Р. Шеннон ; пер. с англ. ; под ред. Е.К. Масловского. – М. : Мир, 1978. – 418 с.
28. Якимюк Ю.П. Комунікаційна система документального забезпечення управління вищим навчальним закладом : монографія / Ю.П. Якимюк. – К. : Університет «Україна», 2011. – 191 с.
29. Электронные документы в корпоративных сетях : второе пришествие Гуттенберга / С.В. Клименко, И.В. Крохин, В.М. Куш, Ю.Л. Лагутин. – М. : Анкей-Эктрендз, 1999. – 271 с.

БІБЛІОТЕЧНО-АРХІВНА КОЛЕКЦІЯ «ФОНД ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ» ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ДОКУМЕНТНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Дослідження функціональних аспектів бібліотечно-архівної колекції «Фонд Президентів України» з метою її наукового осмислення як інформаційного джерела в системі документних комунікацій сучасного соціокультурного простору.

Ключові слова: бібліотечно-архівна-колекція, Фонд Президентів України, документна комунікація, фонд.

LIBRARY-ARCHIVED COLLECTION «THE FUND OF PRESIDENTS OF UKRAINE» AS A SOURCE OF FORMATION DOCUMENTARY COMMUNICATIONS

The article focuses on the functional aspects of library-archived collection «The Fund of Presidents of Ukraine» for the purpose of the subject's scientific understanding as information sources in the system of documentary communications of modern social and cultural space.

Keywords: library-archived collection, The Fund of Presidents of Ukraine, documentary communication, fund.

Головною умовою існування та розвитку суспільства є соціально-комунікативна діяльність. Без спілкування, обміну інформацією між індивідами неможливі інтелектуальна еволюція людства, розвиток виробництва, спадкоємність суспільних відносин, збагачення соціальної пам'яті, нові досягнення матеріального і духовного життя. Сучасні дослідники соціогенезу доводять, що соціальна комунікація – це глибинний базис матеріального виробництва та необхідний фактор прогресу будь-якого виду суспільного устрою.

Найважливішою підсистемою соціальних комунікацій є документна комунікація – процеси і засоби обміну інформацією у суспільстві за допомогою документів. Вона забезпечує рух соціальної інформації шляхом створення, зберігання та розповсюдження документів. Документна комунікація виникла на певному етапі соціального прогресу людства і нині охоплює всі сфери суспільного життя [3]. Сьогодні дієвим доповненням цієї комунікації є її різновид – інформаційна комунікація, яка забезпечує створення, поширення і використання інформаційної продукції. Джерелами документної інформації, які зберігають та вводять її в обіг, є низка соціальних інститутів, чільне місце серед яких відводиться музеям, архівам та бібліотекам. Проблеми, які в умовах інформатизації суспільства доводиться вирішувати фахівцям цих інститутів, зумовлюють необхідність поєднання різноманітних носіїв інформації та механізми доступу до них у єдину нерозривну систему документних ресурсів та послуг, яка зумовить розвиток інформаційного забезпечення. Саме дослідження проблеми інтегрування різновидових документних ресурсів з питань державотворення в бібліотечно-архівній колекції «Фонд Президентів України» Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ФПУ), як одного з джерел у системі документних комунікацій, і лягло в основу даної публікації. На сьогодні ФПУ, аналогів якому немає в Україні, є об'єктом наукового дослідження як щодо питання застосування нових підходів до розв'язання проблем опрацювання, збереження та раціонального використання інтегрованого документного фонду, так і щодо наукового осмислення його функціональних особливостей та місця в системі документних комунікацій.

ФПУ є основним центром, що забезпечує збирання, збереження та запровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів (творів друку, архівних матеріалів, музейних експонатів, електронних ресурсів), які відображають державну, суспільно-політичну

діяльність, творчість та життя Президентів України. ФПУ – це унікальна спеціалізована структура, яка є бібліотекою, архівом, музеєм та інформаційним центром одночасно і належить до інституцій, соціальною функцією яких, безсумнівно, є не лише збереження документної спадщини, а й якнайоперативніше надання її у користування.

Створення ФПУ на базі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ) зумовлене низкою причин. Перш за все, тому, що бібліотеки завжди були і є основними центрами документної комунікації, що існують у наш час. Свідченням цього є той факт, що в фондосховищах сучасної України за її велику багатовікову історію, зберігається безліч історичних пам'яток регіонального, загальнонаціонального та світового значення. Серед них – сотні тисяч архівних, музейних документів та книжкових видань. Історія збирання, збереження та використання цих документів архівними, музейними та бібліотечними установами має свої давні традиції. І, як відомо, в цих структурних підрозділах ніколи не було чіткого розмежування щодо збереження книг – лише в бібліотеках, архівних матеріалів – в архівах, музейних експонатів – у музеях. Як правило, кожен музей і архів мали свої книжкові фонди, а низка бібліотек – традиційно зберігали архівні документи. Як приклад можна назвати НБУВ, обсяг фондів якої близько 15 млн одиниць зберігання, який становлять книги, журнали, продовжувані видання, карти, ноти, образотворчі матеріали, рукописи, стародруки, газети, документи на нетрадиційних носіях інформації, зібрання пам'яток слов'янської писемності та рукописних книг, архіви та колекції. По-друге, як видно з вищезначеного, саме ця бібліотека має значний досвід щодо наукового опрацювання та збереження різних видів документів, які становлять її багатомільйонний фонд.

Серед причин, які зумовили заснування ФПУ, слід назвати суттєві проблеми на шляху ефективного використання ресурсів, коли обсяги вже накопиченої документно-інформаційної бази досягли досить значних обсягів. Усвідомлення вказаного привело до необхідності пошуку нових підходів у розв'язанні проблем диференційованого розповсюдження інформації, спрямованої на конкретного користувача чи групу користувачів. В узагальненому вигляді вирішення цієї проблеми знайшло свою реалізацію в створенні спеціалізованих документних фондів, серед яких ФПУ слід відвести одне з провідних місць. Адже в ФПУ, до вже традиційної форми обслуговування користувачів творами друку та електронною інформацією, додається нова, – яка базується на наданні інформації на всіх носіях інформації, включаючи архівні матеріали та музейні документи, об'єднавши їх в одну-єдину документну колекцію.

Загалом, створення ФПУ стало закономірним під впливом таких факторів:

- заснуванням в Україні Інституту президентства (1991 р.);
- необхідністю інформаційного забезпечення представників органів державної влади з метою сприяння розвитку в Україні державотворчих процесів;
- розширенням сфери об'єктів комплектування шляхом залучення значної кількості різновидових документів;
- зростанням читацького попиту на документ та інформацію і пошуком нових наукових підходів до його задоволення.

Саме вищезначені фактори і зумовили появу нової спеціалізованої форми організації документів – ФПУ, здатної задовольнити інформаційно-документні запити користувачів, серед яких на сьогодні чільне місце займають представники органів державної влади.

Унікальність ФПУ обумовлена специфічними ознаками, що не одержали поширення в інших документних фондах. Приміром, ФПУ формує фонд книжкових видань, архівних матеріалів, музейних експонатів, електронних ресурсів, які в своїй сукупності розкривають державну та громадську діяльність, життя та творчість президентів України і президентів інших держав. ФПУ має за мету – зорієнтувати користувача зі специфічними запитам у тій великій множині документів, яка на сьогодні існує. Адже часто одного виду документа недостатньо для досягнення поставленої читачем задачі. Інформація, якої недостає, є в інших документах, і завдання ФПУ, як спеціалізованого фонду – зібрати таку їхню сукупність, яка була б достатньою для задоволення як конкретного запиту, так і безперервно зростаючих інформаційних потреб користувачів.

ФПУ, як різновидове джерело системи документних комунікацій, виконує низку функцій, які характеризують його теоретичне та практичне значення для процесу формування системи національних інформаційних ресурсів, збереження історичної спадщини, яка відображає сучасні процеси державотворення в Україні. Такими основними функціями є:

- історико-меморіальна;
- наукова;
- соціально-комунікаційна;
- освітня;
- інформаційно-бібліографічна.

Історико-меморіальна функція реалізується шляхом:

- формування документного фонду, який висвітлює життя та діяльність президентів України та інших країн, історію, організацію та функціонування інституту президентства в світі;

- збереження сукупності документів на всіх носіях інформації щодо особи президента та інституту президентури в Україні з метою їхньої передачі майбутнім поколінням.

Наукова функція зумовлена тим, що, згідно з Положенням про Фонд Президентів України, ФПУ діє на правах науково-дослідного інституту. Це передбачає наукову організацію формування, зберігання та використання документів. Таким чином, наукова функція реалізується шляхом:

- систематизації документних ресурсів ФПУ відповідно до сучасних систем опрацювання документів кожного виду документів, які становлять бібліотечно-архівну колекцію;
- наукової організації формування, зберігання та використання документного фонду ФПУ;
- створення науково-довідкового і довідково-пошукового апарату;
- пізнання та вивчення читацького попиту на основі моніторингу їхніх запитів із метою їхнього всебічного та оперативного задоволення;
- популяризації ролі особи президента як символу державної цілісності засобами власних документно-інформаційних ресурсів;
- наукової експертизи точності цитування актів президента України;
- вивчення діяльності президентських фондів, бібліотек, архівів, музеїв, бібліотечно-архівних колекцій та аналогічних їм установ інших держав із метою запровадження позитивного досвіду в роботу ФПУ;
- проведення наукових конференцій, семінарів, симпозіумів з питань формування та використання документних ресурсів ФПУ, а також із питань державотворення, формування і функціонування інституту президентства в Україні (спільно з профільними науковими установами).

Соціально-комунікаційна функція реалізується шляхом:

- введення в науковий та культурний обіг соціально значимих документів для задоволення інформаційних потреб;
- організації тематичних постійно діючих та тимчасових виставок, які розкривають документний фонд ФПУ;
- проведення тематичних екскурсій з метою ознайомлення з бібліотечним, архівним, музейним підфондом та підфондом електронних інформаційних ресурсів ФПУ;
- презентації видань тематики ФПУ, проведення авторських вечорів, авторів та колективів, твори яких представлені в ФПУ;
- організації зустрічей читачів з представниками вищих органів державної влади в Україні;
- створення відео- та кінодокументів, які розкривають документні фонди ФПУ з метою їхнього показу під час екскурсій, використанні у навчальних процесах, інформування широкого загалу.

Освітня функція ФПУ реалізується шляхом:

- налагодження зв'язків з освітніми закладами з метою співпраці в контексті популяризації документів тематики ФПУ;
- розробки та організації освітніх програм, спрямованих на вивчення історії, процесів державотворення в Україні, формування національної свідомості, поваги до українського та інших народів, патріотизму та поваги до рідної історії;
- забезпечення використання в навчальному процесі системи середньої та вищої освіти документів і матеріалів ФПУ.

Інформаційно-бібліографічна функція ФПУ реалізується шляхом:

- інформаційно-аналітичного та довідково-бібліографічного обслуговування Президента України та його служб;
- створення системи довідково-бібліографічного апарату ФПУ з метою оперативного задоволення потреб користувачів (системи інформаційного та довідково-бібліографічного фонду ФПУ та системи каталогів і картотек ФПУ);
- підготовки бібліографічних видань (бібліографічних покажчиків, бюлетенів тощо), які б розкривали документний фонд ФПУ та результати контент моніторингу, проведеного на базі ФПУ.

Зважаючи на таку значну кількість функціональних обов'язків, покладених на ФПУ, слід згадати, що останнім часом бібліотекознавці зайнялися активними пошуками єдиної функції, що визначає сутність бібліотечних установ як соціального інституту, на який покладено обов'язки щодо виконання соціально-комунікаційної функції [1]. Саме ця функція і є провідною на сьогодні, як у роботі бібліотек загалом, так і ФПУ, зокрема.

Основна мета ФПУ – це документно-інформаційне задоволення потреб представників органів державної влади та читацьких запитів безпосередніх користувачів документного фонду ФПУ, і здійснюється вона шляхом комунікації між документом і користувачем, що, в свою чергу, свідчить про активну реалізацію комунікаційної функції. Виконуючи її, ФПУ є організатором інтеграції документів, різних за видовими, типовими характеристиками, створеними в різні періоди історії та різними авторами і, які, свого часу, були віддаленими від користувача.

Суть комунікаційної функції виявляється в тому, що документна інформація є засобом зв'язку між тими, хто створює та зберігає інформацію, та тими, для кого вона призначена. Забезпечити надання всім користувачам потрібних їм документів можна, володіючи тільки повною колекцією документів усіх типів та видів (в т. ч. і тривимірними об'єктами), до чого, в свою чергу, і прагне ФПУ.

Крім того, комунікаційна функція ФПУ реалізується шляхом кумуляції в одній структурі фахівців, різних за своїм фахом (бібліотекарів, архівістів, музеєзнавців, політологів, істориків та ін.), а також шляхом співпраці з низкою установ та організацій, які є джерелами документопостачання та співучасниками наукових заходів на базі ФПУ (конференцій, симпозіумів, круглих столів тощо).

Тобто, кумуляція тематичних документів в одному фонді за умови їхньої різноманітності, створює широкі можливості, перш за все, для їхнього використання. Не зважаючи на специфіку документів ФПУ, серед яких особливо значне місце відведене документам архівного та музейного підфондів, всі вони, поруч із книжковими виданнями та електронною інформацією, надходять до наукового та культурного обігу.

Соціально-комунікаційна функція ФПУ знайшла свої відображення в тісній співпраці зберігача інформації (в окремих випадках її створювача – підфонд електронних інформаційних ресурсів) та споживача. В який же спосіб це відбувається стосовно кожного з підфондів ФПУ?

По-перше, залучення до бібліотечного підфонду ФПУ документів на основі вивчення читацького попиту та визначення пріоритетів у їхньому придбанні є запорукою високого рівня забезпечення різноманітних інформаційних потреб читачів. Активний читацький попит на документи бібліотечного підфонду, доступ до яких можливий безпосередньо в читальному залі ФПУ, зумовлений науковим підходом до вивчення запитів читачів та формування підфонду

видань на основі результатів дослідження.

По-друге, документи бібліотечного підфону широко популяризуються засобами постійного експонування на тематичних виставках як ФПУ, так і НБУВ.

Музейні та архівні документи, поряд із книжковими виданнями, експонуються на виставкових експозиціях. Але для ідеального виконання меморіальної функції, тобто збереження документів, необхідно пам'ятати про те, що за активного використання вони піддаються додатковим навантаженням, порушується режим їхнього зберігання. Крім того, в процесі використання документ може бути пошкоджений або навіть втрачений. Для комунікаційної функції важливим є добитися найбільш частого обігу документів, ступінь же їхнього збереження в процесі використання завжди стає на друге місце.

Саме з метою обігу документів з їхньою найменшою зношеністю і було створено підфонд електронних інформаційних ресурсів. Саме цей підфонд представляє всі без винятку види документів ФПУ засобами онлайн-експонування. Електронні ресурси мають суттєві особливості, що впливають на структуру їхнього життєвого циклу, технології створення, розповсюдження та використання. Комп'ютерні технології обробки даних у сукупності з технологіями електронних комунікацій упроваджують нові механізми роботи з документом, які не лише розширюють можливості швидкого доступу, економічності, інформаційної ємності, скільки перетворюють саму сукупність інформаційних процесів у цій галузі. Приміром, підфонд електронних інформаційних ресурсів ФПУ становить на сьогодні бібліографічна, текстова, фото- та відеоінформація. Така різнотипова специфіка електронної інформації зумовлює інтегрованість, гнучкість та інтерактивність (наявність діалогового режиму користування документами) дозволяють користувачам працювати в режимі маніпулювання даними, здійснювати колективне створення документів на основі автоматизованих робочих місць, поєднаних засобами комунікації. Організація масивів електронної інформації щодо питань інституту президентства в Україні та світі дає змогу знизити витрати часу на пошук документа, розширити аудиторію потенційних користувачів. Зокрема, підфонд електронних інформаційних ресурсів ФПУ становлять:

Електронні бази даних:

- бібліографічна;
- повнотекстова;
- мультимедійна.

Виставки:

- інститут президентства в Україні;
- стратегії та технології виборчих кампаній;
- віртуальна експозиція «Подарунки президентам України».

На сьогодні широкому загалу в виставковому залі НБУВ представлено історію становлення та функціонування ФПУ в документах та матеріалах, присвячену 15-річчю з нагоди його заснування. На постійно діючій виставці в читальному залі ФПУ розкрито різновидовий документарний фонд ФПУ засобами експонування книжкових, музейних та архівних документів. Крім того, для особливо цінних документів (це, перш за все, архівні матеріали) активно застосовується копіювання та оцифрування з метою збереження їхніх оригіналів. Тим паче, що така практика вже існує щодо рукописних і книжкових пам'яток [2].

Отже, можна сказати, що специфіка ФПУ зумовлює таку структуру документного фонду, яка всебічно, повно та оперативно забезпечує користувача необхідною інформацією і цим самим активно реалізує соціально-комунікаційну функцію засобами наукового підходу. Саме наукове осмислення ролі та місця ФПУ в соціокультурному просторі на теренах України зумовлює реалізацію його функціональної еквівалентності. Активна популяризація документного фонду ФПУ з метою збереження і передачі соціальної інформації визначає документи ФПУ як джерело інформації та засіб соціальної комунікації.

Дослідження особливостей специфіки ФПУ, як багатофункціональної системи, спрямованої на задоволення комунікаційних потреб суспільства з питань державотворення, дозволяє визначити основні фактори оптимізації його функціонування:

- за прогнозами фахівців у майбутньому, постіндустріальному, суспільстві домінуючою тенденцією його подальшого розвитку стає процес зростання обсягів виробництва та споживання інформації, значна частина якої документується, тому ФПУ має активно впроваджувати новітні інформаційні технології з метою збереження та введення в науковий та культурний обіг документів ФПУ, засобами, перш за все, онлайн-ного доступу;

- оцифрування документів – порівняно нова задача, що набуває останнім часом інтенсивного розвитку, адже сприяє збереженню документів. Для ФПУ, як хранителя унікальних документів, необхідне поступове переведення документів бібліотечного, архівного та музейного підфондів у цифрову форму, що, в свою чергу, сприятиме більш широкому їхньому запровадженню в науковий, освітній та культурний обіг та водночас створить умови для консервації оригіналу документа, оскільки у користування можливо надавати його копію;

- важливим завданням усіх сучасних соціальних інституцій є сприяння розвитку інноваційним процесам. Для ФПУ, як спеціальної структури, яка не має аналогів в Україні, освоєння та впровадження нововведень має стати звичайною нормою;

- подальший розвиток документно-комунікаційної сфери неможливий без упровадження новітньої інформаційної техніки та технологій, тому фахівці ФПУ мають володіти теоретичними знаннями щодо наукового опрацювання документів, навичками автоматизованого створення, розповсюдження, зберігання та пошуку інформації;

- ефективна організація ФПУ потребує адекватної реакції на зміни зовнішнього середовища, для цього потрібний постійний аналіз його діяльності, проведення наукових досліджень, що спрямовані на розробку концепцій та моделей розвитку, пошук критеріїв оцінки якості та ін., що призведе до якісно нового рівня задоволення інформаційних потреб користувачів, підвищення іміджу ФПУ та його ролі в системі документних комунікацій.

Використана література

1. Мотульський Р. Бібліотека в соціумі: призначення і функції [Електронний ресурс] / Р. Мотульський. – Режим доступу: http://old.nlb.by/director/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=152.
2. Муха Л. Оптимізація доступу до рукописних і книжкових пам'яток: превентивні заходи зі збереження та оцифрування [Текст] / Л. Муха, Л. Затока // Бібл. вісник. – 2009. – №6. – С. 25-29.
3. Швецова-Водка Г.М. Документ и информация в свете теории коммуникации [Текст] / Г.М. Швецова-Водка // Библиогр. – 1997. – № 4. – С.39-48.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СПІЛКУВАННЯ У ВІРТУАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

У статті розкриваються соціально-психологічні проблеми спілкування, що зумовлено існуванням віртуальної реальності. З'ясовані особливості віртуального спілкування.

Ключові слова: *Інтернет, віртуальна реальність, спілкування, соціально-психологічні проблеми.*

N.H. Hrabar

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF COMMUNICATION IN VIRTUAL REALITY

In the article are revealed the social-psychological problems of communication which are caused by existence of virtual reality. The characteristics of virtual communication are found out.

Keywords: *Internet, virtual reality, communication, socio-psychological problems.*

Актуальність питання полягає в тому, що феномен віртуальної реальності має широкий вплив на свідомість молоді, яка не в силах протистояти її негативним елементам.

У XX ст. віртуальність проявила себе всьому людству з особливою силою і в новій якості: комп'ютерній та Інтернет-реальності, у глобальному віртуальному просторі. До сих пір вона викликає зацікавленість у всіх проявах, а деякою мірою і небезпеку. Віртуальна реальність розширює свої межі та постає феноменом сьогодення. Вона є сутнісною ознакою комунікації, що набирає сили і створює перебудову всіх сфер життя людства. Особливо під вплив віртуального світу підпадає молодь, яка має слабку психологічну підготовку щодо спілкування. Це викликає тривогу та занепокоєння.

Мета статті – з'ясувати вплив віртуальної реальності на психологічне формування світогляду молоді, що передбачає розв'язання таких завдань:

- аналіз наукового підходу до віртуальної реальності;
- з'ясування соціально-психологічних проблем спілкування у віртуальному просторі;
- упровадження медіаосвіти як протидії психологічному насильству в медіапросторі.

Віртуальну реальність як таку досліджували: М. Вашкевич, Р. Гаріфуллін, А. Говорунов, Д. Іванов, О. Мат'яш, В. Нечитайло, М. Носов, М. Опенков, Ю. Осипов та ін. Аналіз ранніх досліджень взаємодії «людина–комп'ютер» показують роботи, присвячені впливу комп'ютерних систем на малі комунікаційні групи: Д. Ятес, В. Орликовський, Д. Гумперт, Р. Каскарт, Л. Спроул, С. Кейслер, С. Хілтз, М. Туроф. і ін.; соціально-психологічні аспекти комп'ютерної діяльності й спілкування розглядали: Л. Гур'єва, А. Войскунський, Е. Белінська, А. Жичкіна, М. Іванов, Н. Петрова, К. Янг та ін. Акцент на характер комунікативних взаємодій роблять В. Ільганаєва, В. Конецька, Г. Почепцов, А. Соколов, які відмічають важливість цільової установки в процесі передачі повідомлень. На це наголошують і американські дослідники Сюзан К. Херінг і Кароль Ніке. Їхня позиція відрізняє головну мету комунікації, що полягає в рішенні повсякденних завдань, навчанні й збиранні інформації про навколишній світ, ігровий інтерес, спілкування з іншими членами співтовариств [9].

Поняття *віртуальний* відоме давно і вперше трапляється у працях Арістотеля, Платона, Дунса Скотта та ін. Всі вони певною мірою запевняли, що віртуальний світ – це світ образів. Фахівці відмічають, що навіть читаючи книгу, можна уявити події віртуально. А вже телебачення додало ще більше можливостей для віртуалізації. З появою інформаційних мереж на основі телекомунікацій та мультимедійних технологій значно розширилися наші уявлення

про віртуальний світ. На сьогодні серед молоді дуже популярними стали комп'ютерні ігри. Хоча зображення на моніторі комп'ютера при грі менш реальне, ніж на екрані телевізора при перегляді серіалу, але можливість впливати на об'єкти спричиняє більш високий рівень занурення в віртуальний світ. Надмірна захопленість комп'ютерними іграми може спричинити залежність від них.

Отже, є велика кількість інтерпретацій специфіки віртуальної реальності, її співвідношення з об'єктивною реальністю. Розвиток комп'ютерних технологій і засобів виводу даних спричинив створення різноманіття пристроїв, які можна застосовувати для занурення людини в віртуальний світ.

У прямому сенсі віртуальна реальність є «технічно конструйоване за допомогою комп'ютерних засобів інтерактивне середовище породження й оперування об'єктами, подібними до реальних або уявних, на основі їхнього тривимірного графічного уявлення, симуляції їхніх фізичних властивостей (об'єм, рух тощо), симуляції їхньої здатності впливу й самостійної присутності в просторі [4, 184]». Зазначимо, що нині у навчальному процесі віртуально можна моделювати різні моделі, проекти, а це значно покращує подачу матеріалу і допомагає його засвоєнню. Крім того, за допомогою мережі можна навчатися на відстані.

Дистанційна освіта стала породженням віртуалізації соціально-комунікаційного процесу. Вона вже є невід'ємною частиною сучасного навчання, яке передбачає обов'язковий зворотний зв'язок. Її особливістю визнано здійснення зворотного зв'язку між учасниками освітнього процесу, до того ж, в міжособистісному спілкуванні процес обміну інформацією ніби подвоюється і, крім змістового навантаження, несе в собі від реципієнта до комунікатора відомості про те, як реципієнт сприймає й оцінює поведінку комунікатора. Адекватність сприйняття інформації залежить від багатьох причин, найважливішою з яких є наявність або відсутність у процесі діалогу комунікативних бар'єрів.

Віртуальна реальність постає як продукт взаємодії її творців (програмістів) і психічної, багато в чому несвідомої активності однієї людини або групи людей, що беруть участь у віртуальному процесі, і є індивідуальною або груповою гіперреальністю (за аналогією з гіпертекстом). Створюючи або знаходячи віртуальну гіперреальність, що задовольняє її, людина починає пов'язувати з нею всі великі надії, прагнучи одержати те задоволення, якого вона не може досягти в реальному житті. Уся основна життєва активність переміщується у віртуальне середовище, у якому людина починає проводити все більше часу [4, 516]. Цим самим сама собі готує пастку і стає залежною від технічних засобів.

Віртуальна реальність криє у собі не тільки переваги, але й певні проблеми та небезпеку.

Спілкування у віртуальному просторі набуває певних змін. Але питання емоційного забарвлення хоча й важко відчуту на відстані, також має місце. Відносно цього й погляди дослідників мають певну розбіжність. Приміром, російський дослідник А. Войскунський у роботі «Спілкування, опосередковане комп'ютером», відмічає відмінності спілкування в локальній мережі, порівняно з реальним спілкуванням. У дослідженні також згадується про те, що спілкування в локальних мережах відрізняється не тільки від реального спілкування (тобто спілкування, не опосередкованого комп'ютером), а й від спілкування в глобальних мережах за низкою параметрів; тобто, спілкування в глобальних мережах має певну специфіку.

Особливою сферою віртуального простору є Інтернет, який сприяє взаємодії «людина-комп'ютер» та додає можливості комунікації «людина-комп'ютер-людина». Мережа стала посередником з особливими властивостями, а в віртуальній реальності мережі виникли «віртуальні співтовариства», такий собі світ, сформований Інтернет-спілкуванням, що має свої специфічні психологічні якості.

У реальному суспільстві існують певні правила, які наказують людині певної статі вести себе відповідним чином. У віртуальному суспільстві людина може бути позбавлена необхідності демонструвати соціально бажану для своєї статі поведінку, презентуватися в мережі як особа протилежної статі. Тобто, в Інтернеті в результаті фізичного неподання партнерів по комунікації один одному втрачає своє значення ціла низка бар'єрів спілкування, обумовлених характеристиками партнерів по комунікації, що виражені в їхньому зовнішньому вигляді: їхньою статтю, віком, соціальним статусом, зовнішньою привабливістю або непривабливістю, а також комунікативною компетентністю людини, а точніше, невербальній

частині комунікативної компетентності. Хоча, безумовно, бар'єри існують. Насамперед, комунікативний бар'єр – це психологічна перешкода на шляху адекватної передачі інформації між партнерами зі спілкування. Якщо такий бар'єр виникає, то інформація спотворюється або змінюється.

Треба завжди пам'ятати, що ми спілкуємося не з комп'ютером (машина, якою керує людина), а з людьми. По обидві сторони монітора сидять живі люди, кожен з яких має свій характер, темперамент, настрій, уподобання, тому поводитися з іншими людьми треба так, як вам хотілося б, щоб поводитися з вами [2].

Інший важливий аспект – відсутність реальної фізичної презентації людини в текстовій комунікації – можливість створювати про себе будь-яке враження на свій вибір. «У віртуальному середовищі ви взагалі можете бути ким хочете, виглядати як завгодно, бути істотою будь-якої статі за вибором, словом, у вас немає обмежень, характерних для матеріального світу» (Kelly, 1997). Анонімність спілкування в Інтернеті збагачує можливості самопрезентації людини, надаючи їй можливість не просто створювати про себе враження за своїм вибором, а й бути тим, ким вона захоче. Тобто, особливості комунікації в Інтернеті дозволяють людині конструювати свою ідентичність за власним вибором. За А. Жичкіною, «... спілкування в Інтернеті має характер доповнення до основного спілкування. Але воно може мати і компенсаторний, замісний характер. Це відбувається в разі формування Інтернет-залежності (Internet-addiction) [3]». Про Інтернет-залежних досить багато публікацій, зазначимо лише, що їхня залежність може говорити про те, що в реальному житті соціального визнання вони не отримують, а також про те, що в реальному житті в цієї групи людей можуть існувати певні труднощі в спілкуванні, що знижують їхню задоволеність реальним спілкуванням. Тобто, спілкуванню в Інтернеті, ймовірно, притаманні деякі характеристики, які зводять нанівець причини труднощів у реальному спілкуванні. Для більш повного розуміння феномена Інтернет-залежності необхідно звернутися до інших видів залежностей. Дійсно, К. Янг і І. Голдберг говорять про схожість Інтернет-залежності з нав'язливим прагненням до азартних ігор і з патологічним переїданням (булімією) в комп'ютерних мережах. У США число Інтернет-маніяків досягає 200 тис. людей. Цю цифру наводить американський психолог Кімберлі Янг. Вона вважає, що по всьому світові від Інтернетоманії, яку визначає як «патологічну пристрасть до користування Інтернетом», страждають 7% користувачів. К. Янг стала основоположницею центру (1995 р.) допомоги людям, що страждають Інтернет-залежністю, який контролює психіатричні клініки, освітні заклади і корпорації, котрі стикаються зі зловживанням Інтернетом.

Небезпеки надлишку віртуальної взаємодії підтверджуються й дослідженнями таких психологів як С. Варашкевич, А. Іванов, М. Іванов, Н. Носов, Н. Петрова, Н. Форман та ін. Особливе занепокоєння викликає комп'ютерна ігроманія. М. Іванов зауважує на тому, що основна частина людей, що захоплюються комп'ютерними іграми, – діти, головне завдання яких на своєму віковому етапі – розвиток своєї особи, а не комп'ютерного героя, опанування знаннями, уміннями і навиками, корисними в реальному житті, а не навиками вбивства і насильства, корисними у віртуальній реальності, необхідно всіляко запобігати зловживанню знаходженням у віртуальності і проводити негайну, хоч би роз'яснювальну, роботу з людьми, що потрапляють у психологічну залежність від свого захоплення. Проте, роз'яснювальною роботою не допоможеш людям, що вже виявилися в стані залежності. Для психологічної допомоги таким слід розробити методичний інструментарій, і саме це є метою найближчих досліджень у галузі вивчення психологічної залежності людини від комп'ютерних ігор [5].

Схожі проблеми психологічного характеру можуть виникати і при спілкуванні у віртуальній мережі. Хоча при такому спілкуванні люди не бачать один одного, але це не означає, що між ними не виникає емоційний зв'язок. Інколи люди починають уникати реального спілкування, бо це набагато легше робити в соціальній мережі, і це може призводити до відчуження людини від суспільства.

Тобто, якщо повернутися до вищезазначеного, для спілкування в мережі також важливе емоційне забарвлення, що має свій сенс, форми, наслідки.

Таким чином, вивчення психологічних перешкод на шляху спілкування та способів їхнього уникнення сприятиме досягненню мети спілкування.

Вважаємо, що обґрунтовано підійти до вирішення соціально-психологічних проблем спілкування можна завдяки медіаосвіті. У резолюції ЮНЕСКО зазначено, медіаосвіта – частина основного права кожного громадянина будь-якої країни на свободу самовираження і одержання інформації, вона сприяє підтримці демократії [6].

Серед українських науковців Б. Потятиник одним із перших порушив теми медіа-освіти та екології інформаційного середовища, важливість яких на початку 2000-х рр. мало хто усвідомлював. Медіа-освіту автор [1] пропонує розуміти і як медіа-просвітництво. Але, переважно, медіа-освіта в сучасному світі розглядається як процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі засобів масової комунікації (медіа) з метою формування культури спілкування з медіа, творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, умінь повноцінного сприйняття, інтерпретації, аналізу і оцінки медіа-текстів, навчання різним формам самовираження за допомогою медіа-техніки [7]. Набута в результаті цього процесу медіа-грамотність допомагає людині активно використовувати можливості інформаційного поля телебачення, радіо, відео, кінематографа, преси, Інтернету.

Чим раніше почнуть упроваджувати медіа-освіту, тим більш свідомо буде підходити до даного питання особистість. 1959 р. Канада першою започаткувала шкільну навчальну програму з медіа-освіти для учнів 11-х класів. Її автором був відомий професор Маршалл МакЛюен. Сьогодні цей предмет вивчають як у всіх школах країни, так і в більшості університетів. Розуміння канадського підходу до нього найкраще пояснить вислів одного з провідних медіа-освітян К. Ворснопа, який стверджував, що медіа стало нашим довкіллям, тому було б, принаймні, нерозумно ігнорувати те, що нас оточує. На початку 1960-х рр. медіа-програма була запроваджена в двохстах початкових та ста середніх школах Франції. 1998 р. став роком масового впровадження медіа-освіти в національні навчальні плани Англії.

У США пік активності медіа-освітян теж припав на шістдесяті, хоч обов'язковим у шкільній програмі не став, оскільки навчання там не має єдиної державної централізованої системи. Проте, американська мережа Media Literacy сьогодні відома всьому світу завдяки напрямку «навчання освітян» (Education for Educators). Вона широко пропонує для вчителів семінари, навчальні програми, посібники, видає професійні журнали, продукує навчальні фільми [1].

На необхідність запровадити медіа-освіту у вищих навчальних закладах Європи акцентує й ухвалена міжнародним симпозіумом ЮНЕСКО з медіа-освіти «Медіа-освіта – здобутки, перешкоди та нові тенденції: від Грювальда до зміни масштабів» Паризька програма, що містить 12 рекомендацій з розвитку медіа-освіти. Зокрема, 9 підкреслює важливість взаємозв'язку між медіа-освітою та науково-дослідницькою роботою студентів [8]. Окрім того, це пов'язано з тим, що для розуміння процесів, які відбуваються в сучасних засобах глобальної комунікації, молодій людині потрібно володіти особливими знаннями, комунікативними та інформаційними вміннями й навичками, здатністю критичного аналізу (тобто медіа-грамотністю), які можна сформувати завдяки організованій та цілеспрямованій медіа-освіті.

Викладені міркування дозволяють дійти таких висновків:

1. У нових соціокомунікаційних умовах людина знаходиться під дією неперервних потоків інформації, в більшості випадків тієї, що транслює глобальна мережа – Інтернет. Віртуальна реальність – одна з головних проблем сучасності. Це пов'язано з розвитком технологій, економічною кризою, соціальною деградацією та перенасиченням інформаційного світу. Віртуальну реальність розглядають усебічно в різних галузях наукового пізнання. Наявність такого різноманіття вказує на теоретичну актуальність зазначеної проблеми. Особливо актуальною є проблема розширення змісту реальності в сучасному світі, що вже починає включати особливі феномени віртуальної реальності. Відбувається ніби віртуалізація реальності.

2. Встановлена наявність певних соціально-психологічних проблем спілкування, до яких відносять: 1) Інтернет, який створює ілюзію живого спілкування; 2) відсутність живого зворотного зв'язку може загальмовувати людину у розвитку; 3) особливо важко зрозуміти всі анонси віртуалізації реального світу підростаючому поколінню. Адже помітити, що у своєму житті треба змінювати, а до чого пристосовуватися, – дуже складно.

3. Якщо вважати віртуальною реальністю спілкування в соціальних мережах та комп'ютерні ігри, оскільки вони також можуть спричиняти ефект занурення, то можна помітити виникнення у людей, що користуються такими засобами, певної від них залежності. Інколи здолати таку залежність практично неможливо. Надзвичайно потрібні заходи запобігання негативного впливу віртуалізації. На заході вже функціонують центри, які консультують психологічно Інтернет-залежних та надають кваліфіковану допомогу людям, що страждають цією недугою. В нашій країні тільки констатують факт її існування та порушують цю проблему дослідники у своїх роботах.

4. Медіа-освіта – це перспектива в новому комунікаційному середовищі для виховання та здобуття медіа-грамотності. Особливо молодим людям необхідно забезпечити формування знань про інформаційну безпеку: негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

Подальшими перспективами постає кіберсоціалізація як аспект соціальної взаємодії на сучасному етапі.

Використана література

1. Габор Н. Медіапросвіта по... / Н. Габор // Медіаосвіта в частині громадянської освіти : тези міжнародної конф. – Л., 2002. – С. 49-53.
2. Грабар Н.Г. ON-LINE спілкування: психологічний аспект / Н.Г. Грабар, М.О. Мазоренко // Українська культура та ментальність: самобутність в умовах глобалізації : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. 12-14 лют. 2010 р. Сімферополь-Ялта. – Сімферополь : ВітТроПринг, 2010. – С. 31-32.
3. Жичкина А. Социально-психологические аспекты общения в Интернете / А. Жичкина. – М. : Дашков и Ко, 2004. – 117 с.
4. Иванов А.Е. Виртуальная реальность / А.Е. Иванов // История философии : энциклопедия. – Минск, 2002 (<http://yanko.lib.ru/>).
5. Иванов М.С. Психологические аспекты негативного влияния игровой компьютерной зависимости на личность человека / М.С. Иванов // Document HTML. URL:<http://flogiston.ru/projects/articles/gameaddict2.shtml>
6. **Рекомендации ЮНЕСКО. – 2002.**
7. Свободная энциклопедия «Википедия» (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Мультимедиа>).
8. Янишин О.К. Медіа освітні технології як спосіб упровадження ідей Болонського процесу / О.К. Янишин // Вища освіта України – 2010. – №4. – С. 48-53.
9. Herring S.C. Two variants of an electronic message schema / S.C. Herring // Computer-mediated communication: Linguistic, social and cross-cultural perspectives. – Amsterdam: J. Benjamins, 1996. – 106 p.

**АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ
СТУДЕНТАМИ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ
(НА ПРИКЛАДІ ВИКОРИСТАННЯ БАЗ ДАНИХ EBSCO В НАУКМА)**

У статті аналізується активність та ефективність використання електронних ресурсів бази даних EBSCO студентами гуманітарних спеціальностей.

Ключові слова: EBSCO, Academic Search Premier, JSTOR Arts and Sciences I, Informit Humanities and Social Sciences Collection, Communication and Mass Media Complete, AP News Monitor Collection, студенти гуманітарних спеціальностей, пошуковий запит, пошук за предметом, історія Європи, лінгвістика, філософія, література, психологія, історія, журналістика, релігієзнавство, педагогіка, мистецтвознавство, фольклористика, Humanities International Complete, сервіс A to Z, Блок «Наука – Техніка – Медицина».

**STUDENTS IN THE HUMANITIES ELECTRONIC RECOURCES USAGE ANALYSIS
(ANALYZING EBSCO DATABASES MATERIALS USAGE AT NAUKMA)**

In this article we provide a brief analysis EBSCO database electronic recourses usage activity of students in the humanities.

Keywords: EBSCO, Academic Search Premier, JSTOR Arts and Sciences I, Informit Humanities and Social Sciences Collection, Communication and Mass Media Complete, AP News Monitor Collection, students in the humanities, search request, search by the subject, history of Europe, linguistics, philosophy, literature, psychology, history, journalistic, religion study, pedagogy, art, ethnography, Humanities International Complete, A to Z service, Science Technology Medicine (STM).

У наш час, час інформаційних технологій, освітній процес виконує не лише функцію забезпечення знаннями, але й сприяє гармонізації особистості [3, 34]. Саме тому проаналізувати використання електронних ресурсів студентами сучасних вищих навчальних закладів України є досить цікавим дослідженням. Студенти гуманітарних спеціальностей, зокрема є групою користувачів бібліотеки, що використовує унікальну стратегію пошуку інформації, адже більшість із них має специфічний підхід до здійснення досліджень [6].

Відповідні дослідження, проведені в різних країнах світу, однозначно засвідчують нижчу активність гуманітаріїв у користуванні електронними ресурсами порівняно з природничниками, чи скажімо з представниками наук, які традиційно входять до поняття STM (Наука, Техніка, Медицина). Наше дослідження не ставило за мету це проаналізувати, однак мушу зазначити, що ця тенденція зберігається і для НаУКМА: на першому місці за рейтингами використання – ресурси соціально-економічного, природничого, і лише потім – гуманітарного блоку дисциплін.

Це пояснюється ще й тим, що багато гуманітарних дисциплін потребують власних національних джерел (історія, філологія тощо), а отже, не так критично залежать від доступу до закордонних ресурсів.

Для аналізу використання електронних ресурсів студентами гуманітарних спеціальностей на базі Наукової бібліотеки національного університету «Києво-Могилянська академія» було обрано платформу EBSCO [4].

Для початку проаналізуємо пошук за предметом в A to Z (EBSCO). Як бачимо в різні роки у полі «предмет» (subject) найбільш запитуваними були такі науки, які ми вважаємо

гуманітарними: історія Європи (history of Europe), лінгвістика (linguistics), філософія (philosophy) та література (literature).

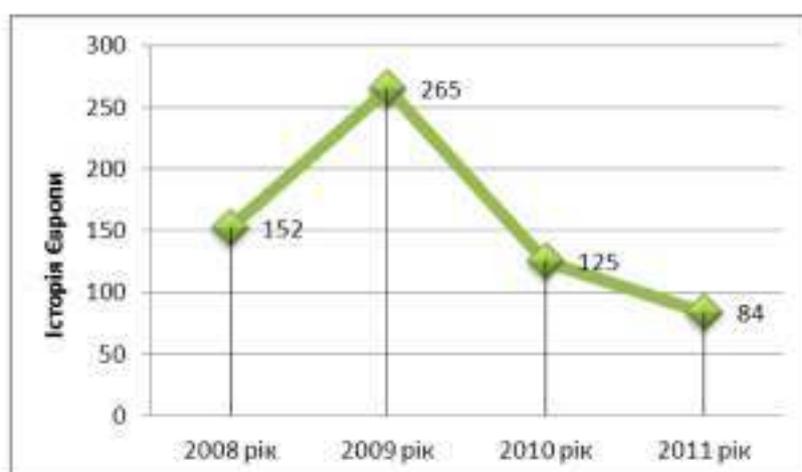

Рис. 1. Пошук за предметом історія Європи : аналіз топ 10 предметів

Пошук за предметом «історія Європи», як видно з діаграми, не є стабільним. 2008 р. було зафіксовано 152 пошукових запити за цим предметом. 2009 р. – 265, що є найвищим показником за чотири обраних для аналізу роки. За рік показники знизилися майже вдвічі, а ще за рік досягли найнижчої позначки – 84 запити. Порівняно з історією Європи, філософія була найбільш шуканим предметом 2008 р., а от 2009 р. поступилася своєю популярністю. Різниця між показниками 2008 та 2009 рр. становить 131 запит. Наступного року ситуація покращилася не набагато, а 2011 р. зафіксовано мінімум запитів за цим предметом – 29 [5]. Звісно, це не означає, що філософію перестали вивчати, просто змінилася пошукова стратегія, обирались інші пошукові поля. Крім того, пошук міг здійснюватися не лише через платформу «A to Z», а й безпосередньо у базі Academic Search Premier (EBSCO). До того ж, студенти гуманітарних спеціальностей з березня 2011 р. мали можливість користуватися Humanities International Complete™ (HIC) (EBSCO).

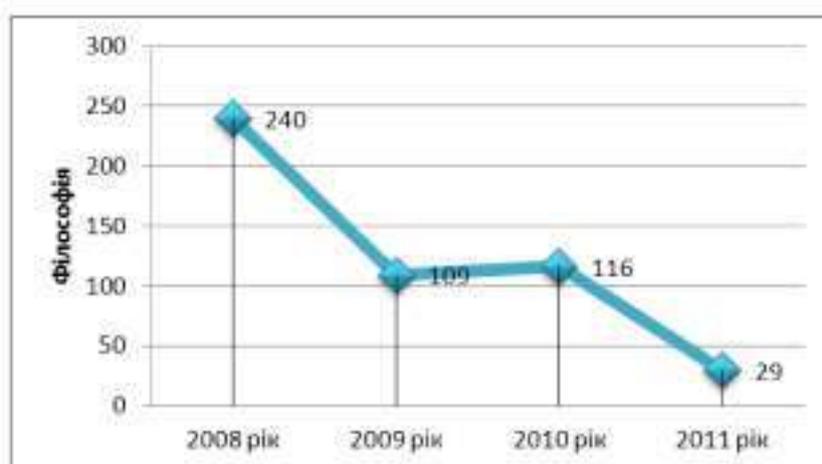

Рис. 2. Пошук за предметом Філософія : аналіз топ 10 предметів

Досить непогану активність 2008 р. можемо простежити і за запитом «лінгвістика» у предметному полі. 2009 р. активність була нижчою і ледь вирівнялася 2010 р. За рік ситуація

кардинально змінилася – запити за предметом «лінгвістика» не увійшли до топ 10 пошукових запитів [5].

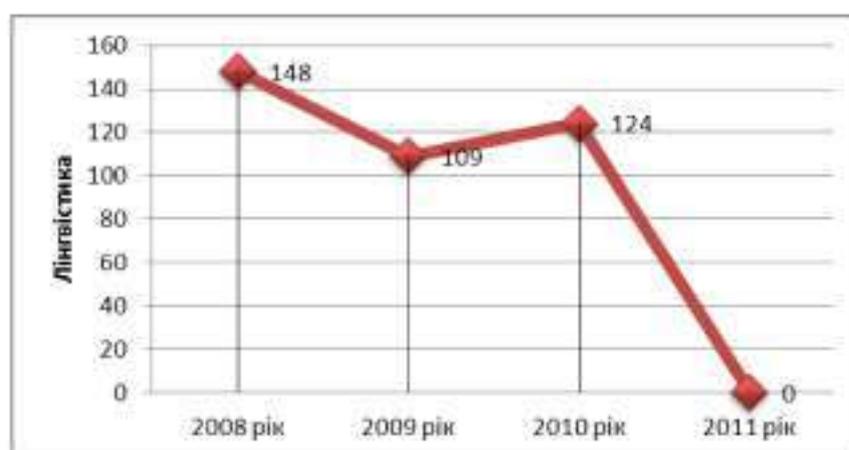

Рис. 3. Пошук за предметом Лінгвістика : аналіз топ 10 предметів

Стосовно літератури як предмету пошуку, можемо сказати, що 2008 р. кількість запитів була невисокою, проте за рік цей показник зріс значною мірою, щоправда так само швидко пішов на спад 2010 р., а 2011 р. і взагалі «зрівнявся» зі спорідненим предметом – лінгвістикою і не увійшов до топ 10 пошукових запитів [5].

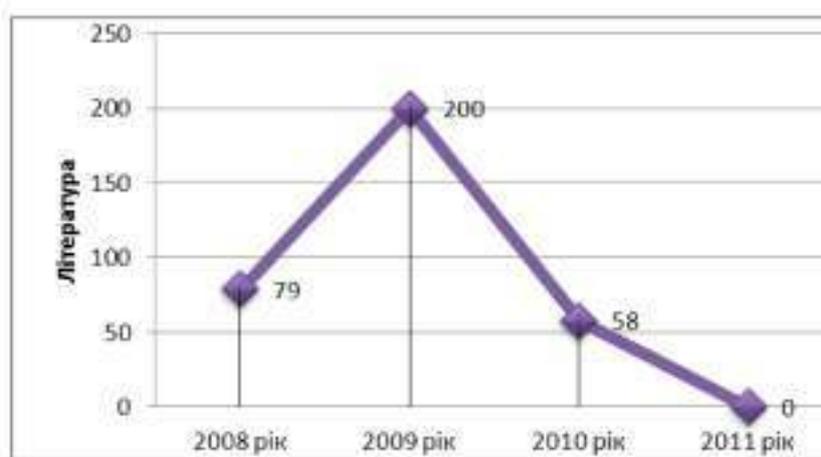

Рис. 4. Пошук за предметом Література: аналіз топ 10 предметів

Щоб краще зрозуміти картину, чому такі показники маємо на сьогоднішній день, аналізуючи Academic Search Premier (EBSCO), варто зазначити, що за даними звіту про роботу Наукової бібліотеки НаУКМА 2008 р. – бібліотека мала 60 баз даних [1]. Для порівняння: за даними звіту про роботу Наукової бібліотеки НаУКМА 2010 р. – бібліотека мала 151 базу даних, тобто кількість баз даних зросла і відповідно розширився вибір для студентів [2]. Саме тому й маємо таку картину, адже, окрім Academic Search Premier, студенти почали використовувати й багато інших баз, що й розосередило пошукові запити. Зокрема, за 2011 р. було здійснено усього 1758 пошукових запитів у базі даних Humanities International Complete [5].

Це демонструє непогану активність студентів – гуманітаріїв, враховуючи те, що НІС (EBSCO) є базою, що здебільшого покликана задовольнити інформаційні потреби студентів гуманітарних спеціальностей.

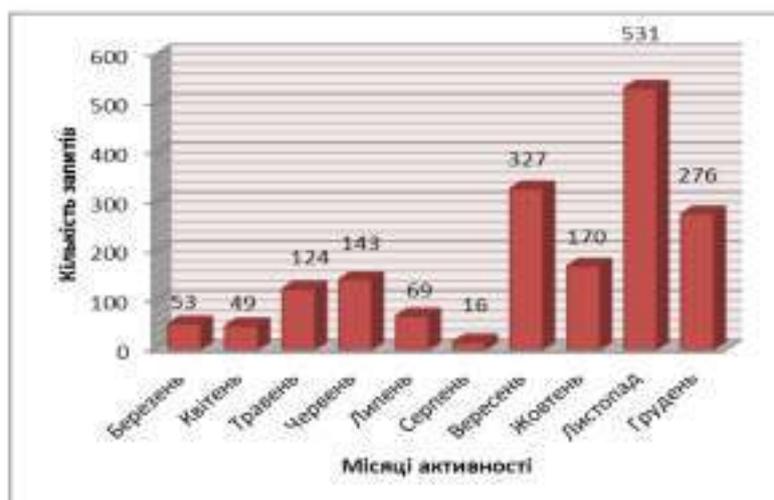

Рис.5. Активність користувачів у Humanities International Complete 2011 р. за місяцями

Оскільки всі ми розуміємо, що пошук за предметом не може бути єдиним критерієм оцінки активності інформаційного пошуку, проаналізуємо використання електронних ресурсів на прикладі використання електронних журналів.

Journal	Total Full Text
Journal of Happiness Studies Y	102
Streaming Media Magazine	100
CYBERPSYCHOLOGY & BEHAVIOR.	88
HISTORY TODAY	72
Cold War History	70
History and Theory	65
Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities	52
History and Theory	44
Folklore	43
Jewish History	37
Educational Sciences: Theory & Practice	31
CHURCH HISTORY	18
Art Bulletin	9
Art Book	7
American Historical Review	6
Religion and the Arts	5
International Journal of Urban and Regional Research	5
Conference Papers - American Sociological Association	4
Journal of the American Ceramic Society	4
Philosophia Africana	3
Africa	3
European Review of History	3
Art Journal	3
MODERN THEOLOGY	2
History	2
ART HISTORY	2

Evangelical Review of Theology	2
Magazine Antiques	2
Critical Studies in Mass Communication	2
Essays in Medieval Studies	2

Рис. 6. Вибірка журналів, запитуваних студентами-гуманітаріями за кількістю завантажених повних текстів 2008-2011рр.

Отже, за показником завантажуваності повних текстів з журналів у лідерах опинилися такі науки: психологія, історія, журналістика, філософія, релігієзнавство, педагогіка, мистецтвознавство, фольклористика [5].

Ще одна цікава вибірка журналів, зроблена у вигляді аналізу окремих баз даних гуманітарного спрямування :

- Academic Search Premier;
- AP News Monitor Collection;
- Communication and Mass Media Complete;
- Humanities International Complete;
- Informit Humanities and Social Sciences Collection;
- JSTOR Arts and Sciences I.

За період з 2010 р. по початок 2012 р. серед найпопулярніших за критерієм завантажуваності повних текстів були журнали для істориків, психологів та педагогів [5].

Title	Total Full Text	Abstract
HISTORY TODAY	83	76
History and Theory	55	57
Jewish History	37	30
Educational Sciences: Theory & Practice	31	21
Journal of Personality	31	6
WAR IN HISTORY	29	31
THEOLOGICAL REVIEW	27	30
History Teacher	25	27
History & Memory	24	26
Journal of Russian & East European Psychology	24	25
JOURNAL FOR THE STUDY OF THE NEW TESTAMENT	21	0

Рис. 7. Вибірка журналів гуманітарного спрямування за 2010-2012 рр. із баз даних для гуманітаріїв

Хоча, як видно з *табл.*, показник завантажуваності анотацій теж досить високий. Власне, щодо самих вищезгаданих баз, то загальна картина використання їхніх матеріалів відображена на *рис. 8* [5].

Database Name	Year	Searches	Total Full Text	Abstract
Academic Search Premier	2012	243	45	33
Humanities International Complete	2012	135	11	6
Communication & Mass Media Complete	2012	123	3	2
AP NewsMonitor Collection	2012	149	0	0
Informit Humanities & Social Sciences Collection	2012	88	0	0

JSTOR Arts & Sciences I	2012	88	0	0
Academic Search Premier	2011	5183	4510	5210
Humanities International Complete	2011	1758	256	371
Communication & Mass Media Complete	2011	705	66	63
AP NewsMonitor Collection	2011	659	0	1
Informit Humanities & Social Sciences Collection	2011	436	0	4
JSTOR Arts & Sciences I	2011	436	0	1
Humanities International Complete	2010	324	249	182
Academic Search Premier	2010	658	83	62
Totals		10985	5223	5935

Рис. 8. Найпопулярніші бази даних гуманітарного спрямування: аналіз за 2010 р. – поч. 2012 р.

Початок 2012 р. радує своїми показниками, Academic Search Premier упевнено лідирує серед інших баз даних за кількістю здійснених пошуків, що зрештою й не дивно, адже вона є, по-перше, універсальною, а по-друге – однією з найперших баз, якою мають змогу користуватися могилянці.

Динаміка використання саме Academic Search Premier є дуже показною, порівняймо:

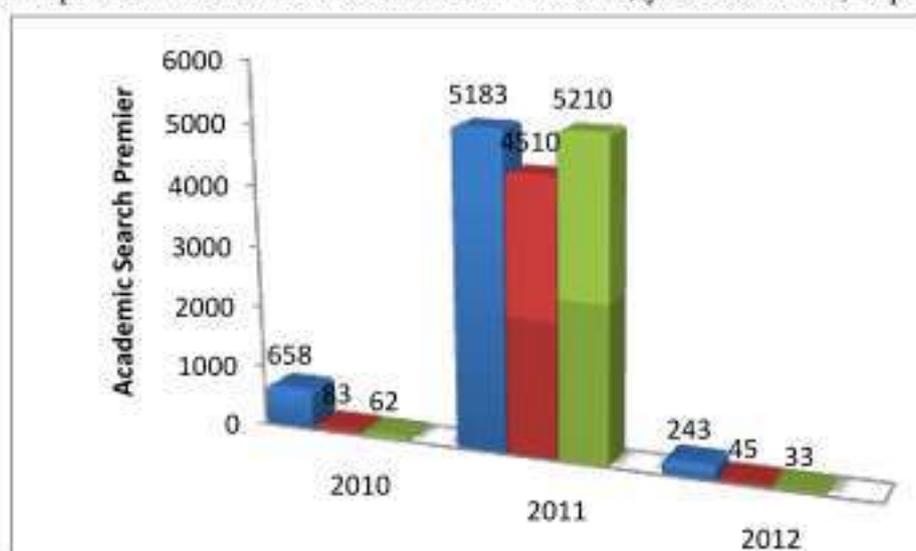

Рис. 9. Динаміка використання Academic Search Premier 2010-2012 рр.

Якщо порівнювати 2010 р. та 2011 р., то різниця показників вражає. З огляду на те, що 2012 р. щойно розпочався, а з бази даних уже завантажено 45 повних тексти та 33 анотації, що в свою чергу становить трохи більше, ніж половину від показників 2010 р., можемо спрогнозувати, що використання цієї бази продовжуватиме зростати [5].

Отож, при аналізі використання електронних ресурсів студентами вишів варто взяти до уваги, що гуманітарії є групою користувачів бібліотеки, що використовує унікальну стратегію пошуку інформації та має специфічний підхід до здійснення досліджень. Унікальність цієї групи користувачів полягає у її непередбачуваності. Щодня інформаційний простір поповнюється новою науковою інформацією, різноманітність баз даних змушує студентів та науковців замислюватися над тим, яка саме база даних задовольнить їхні інформаційні потреби повною мірою. Гуманітарії не завантажують багато статей з одного журналу, вони намагаються використати якомога більше різних джерел. До того ж, основним джерелом інформації для студентів цього спрямування залишається книга, а не журнальна стаття, на відміну від

політологів чи природничників. Історики в цьому сенсі є одними з найактивніших користувачів електронних журналів, адже журнали історичного спрямування мають найкращі показники завантажуваності серед гуманітарних дисциплін у більшості з проаналізованих баз.

Використана література

1. Звіт про роботу Наукової бібліотеки НаУКМА у 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/977>
2. Звіт про роботу Наукової бібліотеки НаУКМА у 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/949>
3. Кудіна В.В. Педагогіка вищої школи. 2-ге вид., допов. і переробл. / В.В.Кудіна, М.І.Соловей, Є.С. Спіцин. – К. : Ленвіт, 2007. – 194 с.
4. Платформа EBSCO. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.ebscohost.com/>
5. Статистика е-ресурсів з платформи EBSCO host адміністраторський профайл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.ebscohost.com/>
6. Barrett, A. The information – seeking habits of graduate student researchers in the humanities/ A. Barrett // The Journal of Academic Librarianship. – 2005. – Volume 31, # 4. – P.324-331.

ВИДАННЯ КАЛЕНДАРІВ ТА РОЗВИТОК ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОГО КНИГОДРУКУВАННЯ В УКРАЇНІ У XVIII СТОЛІТТІ

Досліджуються особливості та етапи розвитку друкування календарів в Україні у XVIII ст., вивчається їхній зміст, поліграфічне оформлення, осередки створення та авторський склад. Основна увага приділяється виявленню та аналізу природничо-наукових відомостей у календарях, що були надруковані на території України, та визначенню їхньої ролі в популяризації знань.

Ключові слова: календарі, наука, історія, книгодрукування, XVIII ст., Україна.

V.Yu. Sokolov

EDITION OF CALENDARS AND DEVELOPMENT OF NATURAL-SCIENTIFIC BOOK PRINTING IN UKRAINE IN THE 18th CENTURY

The peculiarities of stages of development and printing calendars in Ukraine in the XVIII century. Examined their contents, printing, and creating centers of architectural composition. The focus is on detection and analysis of natural science information on calendars that were printed in Ukraine and determine their role in the promotion of knowledge.

Keywords: calendars, science, history, typography, XVIII century, Ukraine.

Становлення галузевого книгодрукування, яке спонукають до розвитку потреби повсякденного життя та прагнення до пізнання світу, відображає в специфічній формі ті зміни, що відбуваються у сферах матеріальної та духовної культури, залежно від динаміки процесів функціонування економіки, техніки, освіти, суспільно-політичних відносин. XVIII ст. для України, як і для більшості інших країн Європи, було тим періодом, коли в природничо-наукових працях учених знаходили місце як старі середньовічні уявлення, так і результати новітніх наукових досягнень, які вже не вписувалися в стару картину світу. З другої половини XVIII ст. світоглядний консерватизм у науці поступово втрачав свої позиції, що можна простежити, зокрема, за змістом видань та рукописів, що створювалися і розповсюджувалися в Україні. Нові наукові відкриття, які надходили, як правило, з передових країн Західної Європи, стимулювали власні пошуки та розвиток самих наук в Україні. Одним із головних шляхів поширення наукових знань були природничо-наукові книги. Природничо-наукові знання поширювалися не тільки засобами суто наукових творів, а й через інші видання. Одними з таких видань були календарі.

Метою запропонованої статті є аналіз і характеристика розвитку видання календарів в Україні у XVIII ст. та визначення їхнього місця в розвитку книгодрукування і поширенні природничо-наукових знань серед різних прошарків тогочасного суспільства. На сьогодні видання календарів в Україні у XVIII ст. ще не було об'єктом окремого комплексного дослідження. Відсутні праці як про друкування календарів в Україні даного періоду, так і про їхню роль у популяризації наукових знань. Відомості загального характеру щодо видання календарів в Польщі, до якої належала правобережна Україна у XVIII ст., трапляються в працях польських книгознавців І. Лелевеля, Г. Бандтке, В. Смоленського, Ф. Сярчинського та ін. Окремі аспекти друкування календарів даного періоду в Україні розглядалися в публікаціях

Я. Запаско, П. Пекарського, С. Петрова, Н. Собко. Аналіз відомостей з астрономії в календарях XVII-XVIII ст. було здійснено в працях польських дослідників історії науки, зокрема Т. Пжиговського, Д. Пжиборовського, І. Добжицького, Е. Войцик.

Видання календарів в Україні почалося в XVII ст. Перші календарі ще повністю несли тягар середньовічних поглядів на небесні явища. Наприклад, у календарі Свічковича (Смялецького), що видавався майже щорічно в друкарні Шеліги у Львові в період 1625-1630 рр., майже в кожному виданні подавався астрологічний прогностик. Надалі видання календарів ставало, з комерційної точки зору, все більш вигідним, оскільки вони були досить популярними серед населення як в XVII, так і в XVIII ст., зокрема завдяки розвитку астрології. Часто їхнє друкування викликало багато суперечок і навіть виникнення судових справ між друкарями. Право на привілеї видання календарів було почесним, але видавців більше приваблювала, звісно, грошова сторона цієї справи. Незважаючи на монопольні права певної друкарні, інші друкарі неофіційно перевидавали не тільки календарі, а й значні за обсягом наукові видання. Незаконний передрук календаря краківської друкарні Ф. Цезарія був зроблений у друкарні М. Сльозки у Львові 1646 р. Це був календар Н. Зоравського латинською мовою «Щоденник або календар», який пропонував багато астрологічних відомостей. Календарі в цей час друкувалися як латинською, так і польською мовами, але надалі їх все частіше видавали польською мовою, оскільки вони були розраховані на широкі верстви населення Польщі, до складу якої входила (до 1773 р.) як західна Україна (Галичина), так і правобережна Україна (до 1793 р.).

Досить популярними наприкінці XVII – у першій половині XVIII ст. були календарі, складені професором Станіславом Невеським, який викладав у Замойській академії (місто поблизу Львова (нині – територія Польщі)) математику і фізику. Окрім викладацької діяльності, він керував ще й друкарнею академії, і з 1674 р. почав майже регулярно видавати календарі. Потім його справу зі складання календарів продовжив його онук Франтішек Невеський, який був професором, доктором філософії Замойської академії та викладав курси астрономії, математики та геометрії. Його календарі називалися спочатку «Римський і руський на рік...», а потім «Календар польський і руський на рік ...», які несистематично друкували польською мовою в 1710-1742 рр. спочатку в друкарні Трійці, а потім у друкарні Павла Гольчевського у Львові. В зазначених календарях були прогностики, вірші або «коляди від автора», описи «зібрання ярмарків» тощо. Наприклад, у «Римському і руському календарі на 1711 р.», який був виданий у друкарні Замойської академії і який нині зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ, крім звичайних «календарних» відомостей, було запропоновано ще й астрологічний прогностик [3]. За каталогом стародруків Я. Запаско та Я. Ісаєвича всього було видано 15 календарів Невеського, обсяг яких не перевищував 30 стор. [10, 112]. Відомості з природничих наук у цих календарях, як і в більшості інших календарів першої половини XVIII ст., трапляються лише в поодиноких випадках і мали характер невеликих повідомлень, наприклад, таких як у «Календарі польському і руському на рік 1738» Ф. Невеського, що був надрукований у П. Гольчевського 1738 р., де пропонувалися короткі відомості про метеорити [8, 361]. У першій половині XVIII ст. поодинокі видання календарів здійснювали також й інші друкарні Львова. Зокрема, кирилицею видавала календарі друкарня Львівського ставропігійського братства. В цих виданнях лише іноді подавали відомості з природничих, технічних чи медичних наук, які в той час були в певній синкретичній єдності. Наприклад, у «Календарі свят польських і руських на рік Господній 1747» Кжиштофа Гельвінга, що був надрукований 1747 р. в друкарні колегіуму єзуїтів, обсягом 20 стор., були, окрім астрологічних повідомлень, відомості з медицини, зокрема про «випробувані ліки [11, 79]».

В Україні розповсюджувалися не тільки календарі, що друкувалися на її території, а й багато іноземних видань, особливо тих видань календарів, що друкувалися в Кракові, Замостьє, Вільно, Варшаві. З другої половини XVIII ст. як у Росії, так і в Польщі розвивалася науково-популярна періодика та різні видання, що продовжувалися. Календарі поступово перетворювалися в довідково-розважальні видання. В цей час на правобережній Україні розповсюджувалися календарі видавця, історика та теолога-єзуїта Франтішека Папроцького

(1723-1790), родом із білоруської шляхти. З 1759 р. він видавав «Календар політичний» польською мовою в друкарні академії єзуїтів у Вільно, якою сам почав керувати з 1763 р. З 1764 р. вищезазначений календар виходить майже щорічно. В цьому календарі видавець подавав невеликі статті з історії, географії, астрономії, механіки, медицини, фізики, права та ін. Форма подачі змісту цих статей за жанром наближалася до науково-популярного викладу матеріалу [5, 285]. Календарі з аналогічною назвою видавалися також у середині XVIII ст. в друкарні Львівського колегіуму єзуїтів, які набували широкого розповсюдження в Україні, оскільки в них, окрім звичних «календарних» відомостей, як правило, була цікава інформація, що стосувалася, наприклад, розташування міст і сіл Галичини, наявності корисних копалин (зокрема, в «Календарі політичному» (1788) була стаття про джерела нафти Прикарпаття), особливостей господарювання, побуту тощо. Однак, «Календар політичний», що видавався друкарнею львівських єзуїтів, був дещо біднішим з точки зору пропонованої інформації, ніж аналогічний календар, що друкувався єзуїтами у Варшаві. Та видання Ф. Папроцького на правобережній Україні не були такими популярними, як календарі доктора права і філософії, професора астрономії та математики Замойської академії Станіслава Дунчевського (1701-1767), обсягом майже в 50 стор. Окрім календарів, С. Дунчевський видав у Замостьє шість своїх наукових праць: «Цікаве про комети» (1744), «Географія Польщі та Великого князівства Литовського» (1755-1769), «Уранометрія астрологічна, в якій є календар польський, руський, німецький, ... на 1731 рік ...» (1730-1731) «Пояснення проходження Венери через диск Сонця 6.V.1761 року» (з астрологічним прогностиком (1761)) та ін. Але славу і популярність йому принесли не наукові праці, а саме календарі, зокрема – «Календар польський і руський», що друкувався польською мовою протягом майже 50-ти років (навіть після смерті Дунчевського).

Перший календар С. Дунчевського був надрукований ще 1725 р. в Кракові. З 1728 р. його календарі видавали в Замості, а з 1736 р. періодично друкували у Львові. С. Дунчевський готував календарі на кожний рік. Як правило, в більшості календарів автор подавав статті з господарства, астрономії, географії та з інших галузей наук у науково-популярній формі або у вигляді порад. Іноді в статтях пропонувався опис історичного розвитку тих чи інших подій. У календарі, що був надрукований 1750 р., була стаття «Про рудники в Польщі», а у виданні 1755 р. – «Етнографічний опис Польщі» [7, 301]. У своїх мемуарах освічений і талановитий шляхтич Я.Д. Охотський наприкінці XVIII ст. писав, що в «дунчевських календарях» подавалися різні цікаві практичні поради з медицини, ветеринарії, господарства та ін. [15, 53]. У Львові календарі Дунчевського видавалися і перевидавалися в друкарні Павла Гольчевського обсягом 20-30 стор., з гарними гравюрами, а друк здійснювався двома фарбами: чорною і червоною. Всього у Львові було здійснено вісім видань його календарів, з яких перші два (1736 і 1737 рр.) – в друкарні Св. Трійці. Саме видання календарів прославило ім'я Дунчевського набагато більше, ніж його академічні заслуги. За кілька років до своєї смерті він навіть перестав займатися викладацькою діяльністю, оскільки календарі приносили Дунчевському набагато більший дохід і популярність.

У той час видання часто присвячували королівським та державним особам, магнатам, меценатам, церковним діячам для того, щоб забезпечити або фінансову підтримку, або, взагалі, дозвіл на друкування тієї чи тієї праці. Наприклад, на титулі календаря С. Дунчевського 1740 р., що був надрукований у П. Гольчевського, було розміщено присвяту М.К. Радзивілу та хронологію роду Радзивіллів, а також критичні зауваження щодо астрології. Проте, Павел Йозеф Гольчевський мав славу досить скандального видавця. До одержання привілею від короля 1736 р. на заснування друкарні у Львові, П. Гольчевський певний час керував роботою друкарні Святої Трійці, а потім був запрошений С. Дунчевським для керівництва друкарнею Замойської академії, під час якого, до речі, там загадково зникло 60 фунтів літер [6, 273]. Видавничу діяльність у Львові П. Гольчевський почав саме з видання календарів, що давало значний і швидкий прибуток. Однак, у зв'язку з «ускладненими» відносинами з Замойською академією, календарі С. Дунчевського він видавав до 1741 р. без згоди автора. Через це С. Дунчевський усіяко перешкоджав продажу видань Гольчевського. Незважаючи на привілеї, П. Гольчевський наражався на певні протидії з боку друкарні колегіуму Львівських єзуїтів,

яким не потрібна була зайва конкуренція. 1749 р. Гольчевський отримав листа від короля, де єзуїтам заборонялося створювати перешкоди у видавничій справі Гольчевського. Невдовзі через важкий характер Гольчевського, від нього пішли в друкарню варшавських єзуїтів п'ять друкарських працівників. Судова справа, що була порушена Гольчевським проти робітників, вирішилася не на його користь. Незважаючи на зайві витрати, Гольчевський отримував від видавничої діяльності значні доходи, серед яких значне місце займали кошти від видання календарів.

У той час друкування календарів було досить вигідним, тому що вони виходили, як правило, значним тиражем і швидко розкуповувалися. Протягом XVII-XVIII ст. календарі користувалися значним попитом серед населення. Крім календарів професора С. Дунчевського, друкарня П. Гольчевського видавала календарі, складені вищезгаданим професором математики Ф. Невеським, а також календарі професора Краківської академії, королівського секретаря, лікаря і математика Павла Міхаловського. Як правило, в цих календарях часто подавалися відомості з різних природничих наук, а також із медицини, ветеринарії, господарства. Всього у Львові з 1736 по 1751 рр. П. Гольчевський видав 53 видання, два з яких було природничо-наукової тематики [10, 112]. Досить успішним було видання 1745 р. першої частини «Нових Афін» Бенедикта Хмельовського. Це було першим у Польщі (і в Україні) виданням енциклопедії [4, 104]. Наступні частини видання цієї праці здійснювали львівські єзуїти. Гравюри до цього видання Гольчевського виконав Ян Філіпович. Окрім цього, Гольчевський багато друкував панегіриків, офіційних видань та ін. Також він мав у Львові власну книгарню [6, 273].

Видавала календарі також друкарня Почаївської лаври, що була створена 1731 р. До 1800 р. вона надрукувала понад 350 видань (217 із них – кирилицею), більша частина яких була релігійного змісту [10, 112; 12, 237]. Серед цих видань лише вісім – природничо-наукової тематики. Друкарня видавала праці українських авторів, що писали латинською або польською мовами, а також приймала замовлення від польських авторів. Наприклад, 1779 р. польською мовою було надруковано підручник із геометрії Т. Свежавського «Правила з геометрії, пристосовані... до практики», а 1782 р. також польською мовою – працю А. Крупинського «Відомості про розчини взагалі і особливо відносно Козинської мінеральної води...». Найбільша активність Почаївської друкарні була в 1772-1795 рр. Особливо користувалися попитом її господарські порадики, які подавали відомості з медицини, ветеринарії, ботаніки та ін. Серед календарів, що були видані цією друкарнею, слід назвати «Календар польський і руський...», Гімназія Левицького, що був надрукований 1775 р. обсягом 60 стор. у чверть аркуша. Цей календар цікавий тим, що подавав астрономічні таблиці аж до 2006 р., а також – засоби обчислювання фаз місяця та інші відомості з астрономії. Автор повідомляв читачів, що використовував таблиці та праці Коперніка й Альфонса [10, 32].

1755 р. у Львові Ян Шліхтин заснував друкарню, яка існувала до 1785 р. Після його смерті (1770 р.) видавничу справу продовжили його сини Лукаш і Казимир. До 1770 р. друкарня була малопотужною і друкувала, переважно, релігійні й офіційні видання. Пожвавлення видавничої діяльності настало в останнє десятиріччя існування друкарні під керівництвом Казимира Шліхтина. Зокрема, з 1781 р. щорічно друкувалися календарі польською мовою, які мали назву «Календар польський і руський...» та «Календар господарський...». Вони були невеликі за обсягом (10-15 стор.) і не подавали таких різноманітних відомостей із природничих наук, як календарі Дунчевського. Наприклад, у «Календарі польському і руському на рік 1782» (Львів, 1781) наприкінці є лише перелік ярмарків і таблиця сходу і заходу сонця. За дослідженнями польських книгознавців 1771 р. Лукаш Шліхтин надрукував «Календар» Фр. Лебмана польською мовою, який не зареєстрований у каталозі Я. Запаско і Я. Ісаєвича [4, 236]. Всього за каталогом Я. Запаско та Я. Ісаєвича друкарня Шліхтинів опублікувала 91 видання (за підрахунками польських дослідників – 69 видань), в тому числі три – природничо-наукової тематики: праця М. Секежинського «Загальний опис земель...» польською мовою, яка була надрукована в 1772-1774 рр. на власні кошти видавця (тобто, Лукаша Шліхтина) [4, 237]; праця Й. Сімона «Практична інформація про господарство...» (це видання в 600 стор. було

надруковане на кошти Я.-А. Позера 1775 р.) [1] та праця Змерка з Грובה латинською мовою «Щоб не було непохованих померлих...» (1781 р.), в якій обґрунтовувалася необхідність влаштування кладовищ за межами міста для підтримки відповідної санітарної безпеки. 1785 р. друкарня Шліхтина не витримала конкуренції друкарні Піллера і припинила своє існування. Згодом, можливо, її купив друкар Г.В. Віхман [6, 879].

Найбільш потужною друкарнею в останній третині XVIII ст. в Україні була друкарня Антонія Піллера та його спадкоємців. А. Піллер 1772 р., коли Галичина була приєднана до Австрії, переїхав із Відня у Львів для забезпечення офіційних видань німецькою мовою. Він став офіційним губернським і університетським друкарем. Невдовзі конкуренції зі сторони Піллера не витримали такі давні і потужні друкарні, як друкарні єзуїтів, францисканців і братства Святої Трійці. Відповідно в 1773, 1774 і 1786 рр. вони припинили свою діяльність. Продукція друкарні Піллерів була найрізноманітнішою. Крім офіційних видань, друкувалися підручники, наукові трактати, дисертації, календарі, періодичні видання, каталоги книгарень та ін. За 18 років діяльності Піллерів (до 1790 р.) було видано понад 110 видань [4, 178-183]. До XIX ст. Піллери надрукували більше 450 видань, з яких 50 – природничо-наукової тематики: підручники, дисертації, науково-популярні твори, періодичні та довідкові видання тощо [10, 112]. До речі, вони видавали французькою мовою першу газету в Україні, що називалася «Львівська газета». З 1795 р. друкувалося нове періодичне видання «Збірник цікавих творів для пізнання різних народів і країн, вилучених з газет та з інших періодичних видань» польською мовою. Це видання виходило щомісяця і мало науково-популярний характер, більшість матеріалу було перекладено з французької мови. 1795 р. було опубліковано шість номерів, об'єднаних в одному виданні, яке не мало ще аналогів у Польщі. Це було щедро прикрашене ілюстраціями видання, яке за змістом мало універсальний характер та подавало відомості з різних наук, у т. ч. і з природничих, і стало першим літературно-науковим щомісячником, надрукованим на території України [14, 9].

Календарі, що друкували Піллери, були різноманітними як за формою, так і за змістом пропонованого матеріалу, і мали відповідне функціональне і читачке призначення. Серед них були, наприклад, такі, як: «Новий календар...», «Новий календарик ...» (три видання обсягом 94 стор. кожний), «Новий львівський календар польський і руський» (27 видань і перевидань). На сторінках цих календарів подавалися найрізноманітніші відомості науково-популярного та довідково-рекомендаційного характеру. Порівняно з виданнями інших друкарень, у календарях Піллерів пропонувалося відносно багато матеріалу з природничих наук. Приміром, у «Новому календарі на рік 1775» обсягом в 150 стор. були відомості про нові винаходи, кругосвітні подорожі, про мінеральні води Німеччини, а також різні хронологічні таблиці. Цей календар був невеликого формату – в 24-у частину аркуша. Найбільш розповсюдженим у Львові та його околицях був «Новий львівський календар польський і руський» обсягом до 20 стор. у чверть аркуша, в якому час від часу укладачі пропонували короткі повідомлення про астрономічні та фізичні явища, відомості з географії, медицини та ін. З 1794 р. друкарня Піллерів видавала на кошти книготорговця М. Гролля «Календар міщанський» Ігнатія Красицького, в якому, як правило, подавалися відомості з хронології подій історії Польщі в послідовності днів року.

В останню третину XVIII ст. друкарнею, яка славилася видавництвом календарів, була також і друкарня Бердичівського монастиря Ордену «босих кармелітів». Кармеліти ще у 20-х рр. століття відбудували монастир, відкрили колеґіум і бібліотеку при ньому. 1760 р. вони заснували латино-польську друкарню. Поступово вона стала видавати від 5 до 10 друків на рік [4, 120]. Свої видання бердичівські кармеліти прикрашали гарними гравюрами Филиповича, Троцькевича, Раковецького. Окрім релігійних видань, друкарня кармелітів друкувала вірші, оповідання, господарські й медичні порадики, підручники, календарі й ін. З 306 друків, що вийшли до 1800 р., лише 12 було природничо-наукової тематики. Друкарня Бердичівського монастиря Ордену «босих кармелітів» була однією з найактивніших із провінційних друкарень правобережної України другої половини XVIII ст. і мала значний культурно-освітній вплив на місцеве населення. 1765 р., коли Бердичів отримав від короля право на проведення ярмарків, книжкова торгівля в місті за своїм розмахом перебільшувала навіть книготоргівлю у Варшаві

[4, 120]. У книготорговельній діяльності Бердичева провідне місце займав Міхал Гроль. Видання Бердичівських кармелітів користувалися значним попитом, особливо широкої популярності набули господарські і медичні поради та календарі. Видання, здебільшого, друкувалися польською, латинською мовами та кирилицею. Після приєднання Бердичева до Росії 1793 р. друкарня почала видавати книги також російською мовою.

Календарі друкарня Бердичівського монастиря «босих кармелітів» видавала з 1764 р. і майже відразу вони набули широкої популярності як на правому, так і на лівому березі Дніпра. Наприкінці XVIII ст. ці календарі часто перекладали і перевидавали інші друкарні України. Приміром, гражданська друкарня «Приказа общественного призрения» при Харківському духовному училищі, яка була заснована 1793 р., видала 1797 р., а наступного року перевидала «Месяцеслов ...» обсягом 35 стор., який був перекладом з польської мови, зроблений А. Прокоповичем з бердичівського видання, «доповнений притому хронологією і багатьма цікавими і в гуртожитку потрібними примітками, з показанням сходу і заходу сонця». Бердичівські календарі друкувалися всупереч постановам Катерини II (1729-1796), за якими Петербурзька Академія наук мала монополне право на видання календарів у Росії. Вони були різноманітними як за поліграфічним оформленням, так і за змістом та обсягом. Перший календар, виданий 1764 р., називався «Календар бердичівський на рік 1764». Потім календарі виходили під назвами «Календар політичний», «Календар для руських воєводств», «Календар астрономічно-астрологічний», «Календар господарський...», «Календар польський і руський», «Календар польський з додатком свят руських». Більшість із них виходила польською мовою обсягом від 10 до 100 стор., форматом від чверті до 24-ої частини аркуша. Всього в Бердичеві було надруковано більше 20 видань цих календарів.

Найбільший інтерес у населення викликав «Календар господарський...», який у період 1787-1797 рр. друкувався вісім разів. У ньому подавалися відомості «про обіг планет», схід і захід сонця та інші астрономічні явища. В «Календарі господарському на рік Господній 1795» (Бердичів, 1794) на другій сторінці подавалися відомості з астрономії, медицини та господарства [3]. «Календар господарський », що друкували кармеліти, виходив двома мовами: польською та російською, і наприкінці XVIII ст. мав тираж у кілька тисяч примірників. Як і в багатьох календарях того часу, повідомлення з астрономії, медицини, ветеринарії та господарства в бердичівських календарях мали рекомендаційно-практичний та довідковий характер. Як правило, більшість цих календарів обмежувалося поданням прогностиків. Вони не мали таких статей науково-популярного характеру, як «дунчевські календарі» або календарі друкарні Піллерів. Однак, бердичівські календарі були настільки популярними, що їх перекладали і перевидавали навіть у наступному столітті в Києві, Харкові та в інших містах України.

На лівобережній Україні, крім вищезгаданої гражданської друкарні в Харкові, що почала друкувати календарі наприкінці XVIII ст., календарі видавала Чернігівська друкарня та друкарня Києво-Печерської лаври. На лівобережній Україні більшу частину XVIII ст., крім згаданих вище друкарень, внаслідок царських указів і постанов Сенату 20-х рр., світську книгу майже ніхто не друкував. Тільки наприкінці століття, коли набуло розвитку гражданське книгодрукування, почали більш активніше видавати світську літературу, зокрема підручники та наукові праці.

Значний досвід у виданні календарів на Лівобережжі мала друкарня Києво-Печерської лаври. Темпи розвитку її книгодрукування почали зростати наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Більш різноманітною стала тематика видань, але новому підйому не довелося здійснитися. 1718 р. під час пожежі згоріла друкарня, бібліотека та інші приміщення. До цього лиха на початку 20-х рр. царський уряд заборонив Києво-Печерській лаврі друкування світських книжок, що значно погіршило тематичний репертуар її видань. Незважаючи на це, друкарня видавала, окрім старих церковних видань (до того ж, перевірених Синодом), деякі світські книги. Зокрема, в період 1730-1750 рр. вона видавала календарі за зразками своїх видань другого десятиліття XVIII ст. Більша частина календарів, що мали доповнення до основного змісту, подавали відомості з історії української церкви або держави. Однак, чимало

календарів містили повідомлення з астрономії або медицини, ветеринарії або господарства та ін. Ці відомості повною мірою ще несли тягар «релігійного навантаження» та пильної цензури церкви, яка уважно перевіряла весь матеріал, що виходив друком, і публікувала тільки те, що не заперечувало «Святому письму» та встановленим православним канонам. Тому відомості з природничих наук пропонувалися так, щоб не було протиріч з релігійними уявленнями того часу. До того ж, основна частина календарів Києво-Печерської лаври була надрукована в першій половині XVIII ст., коли позиції церкви були ще досить міцні. В другій половині XVIII ст. видання календарів друкарнею значно скоротилося, і відновилося лише наприкінці століття, коли видавати календарі почала громадянська друкарня Київської академії, заснована при друкарні Києво-Печерської лаври 1787 р. для потреб Академії в публікації підручників та наукових праць. Видання друкарні Київської академії публікувалися як російською, так й іноземними мовами. Друкарня одержала право на видання книжок за приватними замовленнями. Однак, у нових суспільно-історичних умовах ця друкарня при Києво-Печерській лаврі, як і сама Київська академія, вже не мала того просвітницького значення, яке мала друкарня Лаври на початку XVIII ст. [16, 95].

Більшість календарів Києво-Печерської лаври, як уже зазначалося, була надрукована в першій половині XVIII ст. Перший «Календарь или месяцеслов христіанский... на лето 1714» був надрукований 1713 р. обсягом 16 стор. Титул цього видання було прикрашено заставкою та рамкою. В цьому календарі, окрім різних матеріалів історичного змісту, були відомості «О затменіях сего году 1714», «О здравии и болезнях», «О кровопускании жилном и рожечном и як лекарство приймати» [2]. За зразком цього видання до середини XVIII ст. видавалися інші календарі друкарні Лаври під назвою «Календарь или месяцеслов...» або «Календарь на ... год». У більшості з цих календарів, як правило, були присутні відомості з політики, з історії, з астрології, медицини, господарства, та ін. В 1713-1755 рр. було надруковано понад 20 видань календарів. Часто вони прикрашалися гравюрами з зображенням Києво-Печерської лаври, символічних образів пори року та іншими художніми прикрасами. Деякі з цих календарів були надруковані під назвою «Мінологіон... сі єсть месяцеслов». На основі результатів аналізу розвитку друкування календарів друкарнею Києво-Печерської лаври, можна виділити три періоди, які збігаються з певними етапами діяльності цієї друкарні.

Перший період – становлення та розвиток видання календарів до початку репресивних указів 20-х рр. XVIII ст. щодо видавничої діяльності Лаври. Цей період характеризується багатством поліграфічного виконання друків, пошуками нових шляхів книгодрукування, прагненням до різноманітного тематичного репертуару, відображенням у виданнях нових тенденцій у розвитку суспільного життя. Зокрема, в більшості календарів, як правило, є повідомлення з різних галузей знань та господарства.

Другий період видання календарів (та й, взагалі, книговидання Києво-Печерської лаври) – з 20-х рр. XVIII ст. до заснування в Лаврі громадянської друкарні Київської академії 1787 р. У цей період царським урядом було заборонено друкування світських книжок на лівобережній Україні, зокрема Києво-Печерською лаврою, окрім передруків церковних книг. Тобто, суттєвого розвитку книговидання за змістом та за формою не отримали. Видань, які відображали б нові тенденції чи досягнення науки, або зміни в господарському, соціально-культурному житті суспільства, майже не було. Таке становище поступово почало змінюватися з середини XVIII ст. Друкарня Києво-Печерської лаври іноді видавала світські книжки, незважаючи на заборону царського уряду. Календарі цього періоду, які несистематично видавалися друкарнею Лаври в другій половині XVIII ст., були, як правило, за змістом і за формою тотожними виданням 20-х рр. та іноді подавали відомості з природничих наук, зокрема з астрономії, такі, як, наприклад, в «Календаре, или месяцеслове на ... 1727, указующий течение луны в зодиаках с градусами, месячная рождения, полный месяц, четверти с прогностиками. Такожде затмения солнечная и прочая прогностики, с табели восхода и захода солнца приложением», що був надрукований 1726 р. [19, 112].

Третій період розвитку книгодрукування календарів Києво-Печерською лаврою починався з відміни цензури Синоду над виданнями Лаври і підпорядкування друкарні під управу

митрополії, а також із заснування при друкарні Лаври філії з гражданським шрифтом для потреб друкування необхідної для Київської академії навчальної та наукової літератури (1787). Видання календарів у цей період отримали нову форму і зміст. У створенні календарів почали брати участь учені-викладачі та студенти Академії. Перше видання календаря цього періоду було передруком із «Московского любопытного месяцеслова на 1776 год» з невеликими скороченнями та додатками. Наприклад, наприкінці подавали відомості про київських митрополитів. Інші видання були підготовлені вже у «стінах» Київської академії. З 1796 р. друкарня Київської академії почала щорічно видавати «Киевские месяцесловы», в підготовці яких брав участь видатний математик, учений-енциклопедист Іриней Фальковський (1762-1823), який з 1788 р. почав читати лекції з математики в класі «чистої математики» (де викладали стереометрію, тригонометрію, алгебру) в Академії. З 1795 р. Фальковський почав читати курс математики за власним підручником, рукопис якого він склав ще 1793 р. При створенні цього курсу І. Фальковський використав багато західноєвропейських джерел, зокрема такі праці, як: «Про армілярні сфери», «Елементи фізики», «Короткий огляд природничої історії» та ін. [9, 96]. Його курс «Сокращение смешанной математики» мав практичну спрямованість і складався з механіки, гідростатики, аерометрії, гідравліки, діоптрики, географії, хронології, тригонометрії, піротехніки, архітектури, гномоніки, астрономії (найбільш опрацьованої частини курсу). Пізніше І. Фальковський підготував свої лекції до друку окремим виданням, яке за змістом і формою викладу матеріалу наближалось до своєрідної математичної енциклопедії. Студенти залюбки слухали лекції І. Фальковського, тому його курс «змішаної математики» (тут вивчали військову і цивільну архітектуру, механіку, оптику, гідростатику, гідравліку, астрономію, математичну географію, хронологію, тригонометрію, діоптрику, перспективу та ін.) був збільшений від трьох до шести годин на тиждень [13, 132].

У Київській академії І. Фальковський відкрив фізико-математичний кабінет, в якому були земні й небесні глобуси, сфери М. Коперника, повітряний насос, електрична машина, телескоп, астролябія, барометр тощо. При Київському Михайлівському Золотоверхому монастиреві Фальковський відкрив невелику обсерваторію. І. Фальковський у своїх лекціях з астрономії викладав переваги кеплерівської теорії руху планет, описував видимий рух Сонця та залежні від нього явища, а також рух Місяця і пов'язані з ним затемнення; наводив відомості про комети та змінні зорі, розглядав питання, що стосувалися розмірів Землі та ін. Короткі відомості про свої спостереження І. Фальковський друкував у «Киевских месяцесловах». До нашого часу дійшла ціла низка рукописних праць І. Фальковського та книг, які він переписував. В одному з його рукописних збірників, де поряд з «Киевским месяцесловом» на 1799 і 1800 рр. та «Составлением корня солнечных движений на 1801 год» (обчислювання зроблені викладачами і студентами Київської академії, де під кожним місяцем підписані імена двох укладачів) є переписані «Таблицы астрономические парижские», «Таблицы логистических логарифмов», «Таблицы астрономические Делагириновы, изданные в Париже 1735 г.», «Таблицы астрономические, напечатанные в Санкт-Петербурге 1791 г. при второй части навигационных исследований г. Безу» та ін. [9, 95].

Календарі, підготовлені під керівництвом І. Фальковського («Киевские месяцесловы»), були обсягом до 50 стор. з гарними вінєтками і кінцівками. Окрім основного змісту, вони подавали відомості з історії церкви, з історії держави княжої доби, з архітектури (про давні палаци), з астрономії, фізики та ін. [17, 34].

Незважаючи на розвиток світського книгодрукування в Україні та зростання темпів видання природничо-наукової книги (особливо з середини XVIII ст.), продовжувалося розповсюдження різноманітних рукописних збірників, в яких часто були присутні відомості з географії, астрономії, математики, фізики, хімії, рекомендаційні поради з медицини, ветеринарії, господарства та повідомлення про різні явища природи. Рукописні збірники створювали на основі виписок з різних західноєвропейських та російських видань. Наприклад, у рукописі, що називався «Малороссийский сборник» (1729 р.), були відомості з арифметики, астрономії, медицини, а наприкінці було переписано календар [18, 36]. Про місцеве походження цього збірника свідчить присвята календаря «ясновельможному пану П. Даниїлу Апостолу»

(оригінал календаря був надрукований у Пруссії). Переписувачем і перекладачем цього календаря (а також «Арифметики, або Циферного учения») був «філософії і математики учитель» Василь Корвін (Квасовський). У тексті математичні терміни подавалися латинською і староукраїнською мовами. В присвяті Квасовський висловлював думку про необхідність поширення математичних знань серед широких верств населення. Автор у присвяті радить гетьманові звертати увагу не тільки на військові успіхи, а й докладати зусиль для піднесення наукового і культурного рівня українського народу.

Отже, всього в XVIII ст. в Україні було опубліковано понад 100 видань календарів [10, 114]. Наприкінці XVIII ст. видання календарів набуло певної видової диференціації. З'явилися «політичні», «господарські», «християнські», «астрономічно-астрологічні», «міщанські», «польські та руські», «львівські» та інші календарі, на прикладі видання яких можна простежити загальні риси особливостей розвитку тих змін у книгодрукуванні, в книжковій справі, в світогляді та в соціально-культурному житті в цілому, що відбувалися в Україні протягом даного періоду. Наприкінці XVIII ст. досягнення науки все більше впливали на соціально-економічне життя суспільства, погляди на природні явища все більше наближалися до наукових. Поширення наукових знань стало невід'ємною частиною духовного життя суспільства.

Видання та розповсюдження природничо-наукових книг в Україні у XVIII ст. мали свої специфічні традиції й особливості, пов'язані з соціально-культурними умовами розвитку певних регіонів і осередків. Упродовж XVIII ст. в Україні природничо-наукове книгодрукування, так само як і наука, шукало нових форм відображення свого розвитку. Незважаючи на великий масив іноземних видань, що у великій кількості надходили з-за кордону і задовольняли (разом з рукописами) більшу частину наукових і читацьких потреб українського суспільства, розвивалося вітчизняне природничо-наукове книгодрукування. Крім традиційного напрямку розвитку природничо-наукового книгодрукування (видання трактатів, дисертацій, навчальних посібників тощо, які були розраховані в першу чергу на вчених, викладачів і студентів вищих навчальних закладів), розвивалися, так би мовити, малі форми видань, що відображали досягнення природничих наук та поширювали знання природничо-наукового змісту. Розвиток цих малих форм (тези, статті, повідомлення та ін.) був прискорений у середині XVIII ст. епохою Просвітництва, яка спонукала видавців відповідно до вимог часу популяризувати наукові знання і доводити їх до широких верств населення у формі не тільки навчальних чи наукових праць, а й у вигляді науково-популярних, довідкових, енциклопедичних видань тощо. Наприкінці XVIII ст. в Україні зародився такий вид природничо-наукової літератури, як науково-популярна періодика. Водночас у календарях усе частіше публікувалися відомості з природничих наук. Якщо в першій половині XVIII ст. у виданнях календарів повідомлення обмежувалися здебільшого колом питань з астрології, медицини, ветеринарії або господарства при певному домінуванні релігійних поглядів, то з середини XVIII ст. починали все більше публікувати відомостей з астрономії, географії, математики, фізики, хімії та ін. Виклад матеріалу мав науково-популярний характер. Календарі, тираж яких досягав іноді кількох тисяч примірників, розповсюджували не тільки у великих містах і книговидавничих центрах, а й по містечках і селах. Їх продавали не лише через книжкові крамниці, а й на ярмарках. Як правило, вони не були розраховані на тривале користування, тому в книжкових зібраннях та в бібліотеках вони залишалися рідко. Однак, перебуваючи постійно «на руках», їх часто переглядали, перечитували, з них робили певні виписки. Таким чином, календарі використовувались як активний засіб поширення наукових знань і збудження інтересу до науки, в першу чергу, серед освічених селян, козаків, міщан, нижчого духівництва. Звісно, календарі були в користуванні і серед високоосвічених верств населення: шляхти, викладачів, студентства, вищого духівництва, чиновників, учених та ін. Залишилися відомості про те, що календарі використовували професори математики та астрономії колегіумів, академій та університетів, зокрема Краківського та Львівського. Однак, повідомлення і статті в календарях, що подавали відомості з різних наук, не мали такого впливу

на ці прошарки населення, які мали можливість користуватися більш серйозним науковим матеріалом.

Видання календарів початку XVIII ст. мали традиційні форми подачі та змісту матеріалів, характерні для парадигми середньовічної науки – вони віддавали перевагу старим, більш релігійним, ніж науковим уявленням. Часто повідомлення в них обмежувалися астрологічними прогнозами, які продовжували друкувати майже до кінця століття, оскільки астрологія викликала певну зацікавленість читачів. Відомості з природничих наук були більш практичного, довідково-рекомендаційного направлення. Здебільшого вони стосувалися, звісно, астрономії. Відомості природничо-наукового змісту в календарях, які видавалися з середини XVIII ст., мають уже більш науково-популярний характер. Вони подавали поряд із корисними порадами природничо-науковий матеріал, іноді навіть у надмірно популярній формі, що іноді перекручувало зміст інформації. У виданнях календарів (так само як і в науці), відображення нового наукового матеріалу, зміни наукових поглядів починалося з астрономії. Та це й не дивно, тому що в календарях у специфічній формі відображали астрономічні явища. Звісно, календарі не несли першими нові відкриття, але значною мірою сприяли поширенню природничо-наукових знань і популяризації досягнень науки. Та схема побудови та наповнення календарів, що була створена у XVIII ст. (відомості з астрономії, фізики й інших наук, поради з медицини, господарства, побуту, відображення суспільно-політичного та духовного життя суспільства, прогнози погоди й астрологічні повідомлення), зберігалася і використовувалася до кінця XIX ст. [20]. І на сьогодні типовим для календаря є наявність таких розділів, як перелік свят (у т. ч. – церковних), відомості з астрономії (іноді – астрології), медичні, побутово-господарські поради, повідомлення про погоду, політичні, економічні, історичні події тощо.

Використані джерела

1. Відділ колекцій НБУ ім. В.І. Вернадського, шифр: колекція Машинського, №1623.
2. Відділ стародруків та рідкісних видань НБУ ім. В.І. Вернадського, шифр: Гр. 3416, Гр. 5327.
3. Відділ стародруків та рідкісних видань НБУ ім. В.І. Вернадського, шифр: Р 2209.
4. Drukarze dawnej polski od XV do XVIII wieku. T.6: Malopolska – Ziemie Ruskie. – Wrocław – Kracow, 1959. – 260 s.
5. Historia nauki polskiej. T. 2. – Wrocław, 1970. – 480 s.
6. Słownik pracowników książki polskiej. – Warszawa, 1972.– 1043 s.
7. Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana. – T. 17-18. – Warszawa, 1896. – 1022 s.
8. Zebrowski T. Bibliografija pismnictwa polskiego z dzialu matematyki i fizyki oraz ich zastosowan. – Krakow, 1873. – 489 s.
9. Булашев Г.О. Преосвященный Ириной Фальковский, епископ Чигиринський / Г.О. Булашев. – К., 1883. – 286 с.
10. Запаско Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. Книга друга. Частина друга (1765-1800) / Я. Запаско, Я. Ісаєвич. – Львів : Вища школа, 1984. – 127 с.
11. Запаско Я. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. Книга друга. Частина перша (1701-1764) / Я. Запаско, Я. Ісаєвич. – Львів, Вища школа, 1984. – 117 с.
12. Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в XVI-XVIII століть / Я.П. Запаско. – Львів : Вид-во Львів. ун-та, 1971. – 311с.
13. История механики в России. – К. : Наук. думка, 1987. – 390 с.
14. Кревецкий І. Початки преси на Україні 1776-1850 / І. Кревецкий. – Львів, 1927. – 67 с.
15. Охотский Я.Д. Рассказы о польской старине: Записки XVIII века Яна Дуклана Охотского с рукописей, после него оставшихся, переписанные и изданные И. Крашевским. Т. I / Я.Д. Охотский. – Спб. : Тип. П.П. Меркульева, 1874. – 336 с.
16. Пекарский П.П. Наука и литература в России при Петре Великом. Т. 2 / П.П. Пекарский. – Спб. : Тип. Общ. польза, 1862. – 578 с.
17. Собко Н. Русские и славянские календари и месяцесловы за 100 лет (1725-1825) / Н. Собко. – Берлин, 1880. – 92 с.
18. Швецов К.І. Математика на Україні в XIV-XVII століттях / К.І. Швецов. – К. : Рад. школа, 1968. – 75 с.
19. Петров С.О. Гражданське книгодрукування на Україні (XVIII – середина XIX ст.) / за ред. П.М.Попова // Книга і друкарство на Україні. – К. : Наук. думка, 1964. – С.108-127.
20. Wójcik E. Kalendarze astronomiczne i astrologiczne // <http://www.up.krakow.pl/konspekt/22/wojcik.html>
21. Smoleński W. Kalendarze w Polsce w XVIII w. // Biblioteka Warszawska. – 1889. – Т. 2.- S. 351-379

**МАТЕРИАЛЬНЫЙ НОСИТЕЛЬ ИНФОРМАЦИИ (МНИ) ПРОДУКТА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
С ЗАКРЕПЛЕННОЙ ИНФОРМАЦИЕЙ (ПДЗИ) СИЛЬНЕЕ!
(дискуссия в защиту документоведения)**

Ю.Н. Столяров

**MATERIAL CARRIER OF INFORMATION (MNI) OF ACTIVITY PRODUCT
WITH FIXED INFORMATIONH (PZDI) IS STRONGER
(discussion in defence of document science)**

Yu.N. Stoliarov

В статье Ю.В. Нестеровича «О терминосистеме и экспликации базисных понятий документоведения» [1] предлагается рассматривать документ как «классификационный разряд <...> в соответствии с критерием функционального назначения и характера содержащейся в нём социоинформации» [1. С. 54]. К другим видам таких разрядов (классов) он относит «документальные, нарративные, дидактические, справочные, нормативные правовые акты» [1, с.54].

Здесь надо перевести дух и сначала разобраться в сказанном, а затем двигаться дальше. По первому правилу построения классификаций объём понятия делится по *одному* основанию, в ином случае появляется эффект двух зайцев, за которыми исследователь гонится одновременно. Иными словами, автору было бы достаточно остановиться на критерии либо «функционального назначения», либо «характера содержащейся в нём [в функциональном назначении?! – Ю.С.] социоинформации». Заодно требуется разъяснить что понимается под *характером* социоинформации. Введение двух оснований деления одновременно заведомо лишает классификацию научности.

Далее. Выведя понятие *документ* из других видов того, что именуется в статье «предметами деятельности с закреплённой информацией», Ю.Н. Нестерович тут же документальные материалы (наряду с нарративными, дидактическими, справочными, нормативными) вписывает в *другие*, т.е. противостоящие виды (классы)... тех же самых «предметов деятельности с закреплённой информацией» [1]. *Документ*, иными словами, *противопоставляется... документальным материалам*. Следовать за логикой мысли автора, надо честно признаться, весьма затруднительно.

Такая, с позволения сказать, классификация понадобилась Ю.В. Нестеровичу для того, чтобы избавить «документоведов от кошмара идентификации в качестве документов всяких книжных изданий, музейных экспонатов, этикеток и т.д.» [1]. Одновременно автор избавляет «чистых» документистов от документов личной переписки, мемуаров, дневников [1].

Если бы экзерсисы автора были текущими размышлениями по актуальному вопросу, к ним можно бы отнестись вполне снисходительно. Но Ю.В. Нестерович-то полагает, что его классификация позволяет преодолеть идейную конфронтацию между представителями «классического» и «постклассического» документоведения. Он претендует на то, что предлагаемая классификация закладывает один из краеугольных камней в основание терминосистемы документоведения, зиждущейся на непротиворечивом соотношении его базисных терминов [1].

Поэтому к предлагаемым новациям приходится отнестись более внимательно. При этом потребуется рассмотреть методологические основания и всей концепции Ю.В. Нестеровича.

Представления Ю.В. Нестеровича о сущности документа

Итак, понятие «документ» Ю.В. Нестерович предлагает рассматривать как частный случай так называемого предмета деятельности с закреплённой информацией. «Предмет деятельности» выступает при этом в качестве собирательного понятия. В интерпретации Ю.В. Нестеровича дефиниция документа выглядит следующим образом: документ – это принципиально доступный для восприятия и усвоения индивида предмет деятельности с закреплённой

информацией, атрибутивным компонентом которого выступает социальная информация, континуум(ы) знаков (постсигналы). Неатрибутивный компонент документа – материальный носитель информации [там же]. К материальному носителю информации мы ещё вернёмся.

Рассмотрим суть этого определения. Под него легко подпадают не только собственно управленческие документы, ради вычленения которых из общей массы других видов трудился автор, но и любые другие, какие угодно, - при условии, что они несут социально значимую информацию в знаковой форме. Несут ли такую знаково оформленную информацию «всякие книжные издания, музейные экспонаты, этикетки и т.д.», которые воспринимаются автором на уровне кошмара? Уверен, что при всей его претенциозности Ю.В. Нестерович будет вынужден ответить на этот вопрос положительно. Его трактовка предмета документоведения (управленческого) скорее затемняет, чем проясняет этот предмет, поскольку в ней отсутствует хоть один специфический именно для управленческого документа признак. Но тогда выглядят необоснованными не «посягательства представителей смежных с документоведением научных дисциплин на включение в наименование их терминологического элемента «документоведение», а посягательство Ю.В. Нестеровича на документологию как собирательную науку (или метанауку – в трактовке А.В. Соколова [2]) о документе, да и на документоведение как таковое – хоть в широкой его интерпретации, хоть в узкой.

Поясню последнюю часть этого умозаключения.

Управленческое документоведение теснейшим образом связано с архивоведением. Их роднит общее, одинаковое понимание документа, поскольку из канцелярии потерявший первоначальную актуальность документ перекочёвывает в архив. Технологически принципиально важно, чтобы при передаче документа на архивное хранение над ним производился минимум технологических операций, чтобы вся технология работы над документом в канцелярии и в архиве была согласована и унифицирована. Собственно, понятие документа в канцелярию и пришло из архива. Понятийный ряд документоведения и архивоведения закономерно регламентируется одним и тем же стандартом.

В архиве, однако, хранятся не только бывшие канцелярские документы, но также эпистолярные, «всякие книжные издания [Книжные палаты – это архивы печати], этикетки и т.д.», - всё то, что дважды на протяжении статьи воспринимается Ю.В. Нестеровичем как дурной сон.

Внесение раскола между документоведами и архивоведами в понимании документа – только этого ещё не хватало в и без того сложном и противоречивом состоянии общей теории документа. В любом случае приходится констатировать, что предложенное определение управленческого документа, если называть вещи своими именами, маловразумительно.

ПДЗИлогия?!

На роль собирательного термина для всех видов документа Ю.В. Нестерович выдвигает «продукт деятельности с закреплённой информацией» [1]. Термин этот невероятно громоздок, его аббревиатура звучит просто неприлично. Производить от него какие бы то ни было качественные прилагательные – а это обязательное условие для научного термина (например, от слова документ можно произвести прилагательные документный, документаризованный, документовый, документарный, документский, документивный и т.д., а также сложносоставные - документологический, документоцентрический, документономический и пр.) – совершенно невозможно. Следовательно, предлагаемый словооборот абсолютно лишён возможности претендовать на роль научного, тем более базового, термина.

Но главное в ином. Вдумаемся в каждое слово предлагаемого словосочетания. *Продукт* - имеется в виду уже готовый продукт? А кто его произвёл? И из чего? И чем он при этом руководствовался? И каковы отличительные признаки этого продукта? *Деятельности* – чьей? Того, кто этот продукт производил, или того, кто этим продуктом воспользовался? И зачем здесь вообще упоминать о деятельности? Не лучше ли было бы обойтись без этого слова? Тогда осталось бы: *продукт с закреплённой информацией*. Правда, аббревиатура - столь любимое Ю.В. Нестеровичем увлечение – от сокращённого словосочетания всё равно звучала бы тоже мерзко. Но, по крайней мере, пять вопросов отпали бы сами собой без потери содержания.

Вникаем дальше. *С закреплённой информацией* – закреплённой производителем продукта, или существовавшей на (в) продукте до его производства, или нанесённой и закреплённой потребителем продукта? В какой форме записанной? В какой форме закреплённой? На чём и каким способом, каким инструментом и т.д. закреплённой? Существует ли информация незакреплённая, т.е. гуляющая, словно кошка, сама по себе?

Ответ на последний из более чем десятка предварительных методологических вопросов у автора имеется: - МНИ. Имеется в виду не глагол «мять» в повелительном наклонении – *мни* (подобно глаголам *жги, дави, гони, жми, гни*), а в смысле «материальный носитель информации». Злоупотребление аббревиатурами – свидетельство стремления к копеечной экономии речи в ущерб уважению к читателю, которому приходится запоминать аббревиатуры вместо того, чтобы усваивать и анализировать содержание авторского произведения. При этом ещё и тратит время на то, чтобы то и дело возвращаться к предыдущему тексту в поисках первой расшифровки сокращений слов, упуская основную авторскую мысль.

Сдержим, однако, досаду на всевозможные ПДЗИ, МНИ, ДИП, УД¹, ИЭ, щедро рассыпанные по тексту статьи, и попытаемся сопоставить ПДЗИ с МНИ (прошу у читателя прощения за то, что пользуюсь выражениями Ю.В. Нестеровича, но, во-первых, из песни слова не выкинешь, а во-вторых, привожу эти аббревиатуры в последний раз).

Что стоит за термином «материальный носитель информации»? Разве может быть носитель информации нематериальным? Ясное дело, что оптоволоконный кабель – вполне материальный носитель электронной информации. Если информация сосредоточена (закреплена) в голове, скажем, Юрия Владимировича Нестеровича, то её носителем являются мозговые извилины серого вещества. Если автор знает виды нематериальных носителей информации, которым противопоставляет материальные, то об этом стоило бы оповестить своих читателей. Если таковые виды отсутствуют, слово «материальный» в терминологии избыточно. Рассуждать о материальности носителя целесообразно в случае когда речь заходит о видах материи, о видах носителей – например, о видах основы (подосновы, надосновы) носителей записи (бумага, пластик, стекло, целлулоид...) в отличие от видов материала самой записи (чернила, паста, краска, электромагнитные импульсы...).

В выражении «материальный носитель информации» нет указания на её закреплённость, но оно присутствует в выражении «продукт деятельности с закреплённой информацией». Зато в последнем выражении (продукт...) опущен факт наличия носителя. Иными словами, два эти термина, взятые в логике их создателя, взаимно обеднены, и ими приходится оперировать в совокупности. Но коль скоро указание на закреплённость информации в одном из терминов присутствует, возникает вопрос о целесообразности этого указания. Что понимается под закреплённостью? В течение какого времени информация должна быть закреплена, чтобы «предмет деятельности» получил статус главного терминообразующего элемента теории Ю.В. Нестеровича?

При внимательном прочтении статьи Ю.В. Нестеровича обнаруживается, что введённая им аббревиатура означает сначала «*продукт деятельности с закреплённой информацией*» [1. С. 53], а потом, уже на следующей странице, «*предмет деятельности с закреплённой информацией*» [1. С. 54]. Тут остаётся только руками развести...

Ещё один существенный вопрос состоит в следующем: как именовать теорию о то ли предмете, то ли продукте с закреплённой информацией? Термин от наименования её предмета образовать просто-напросто невозможно, да автор к этому, как ни удивительно, и не стремится. Он не ставит вопрос ни об этом, ни о соотносённости будущего наименования с известными

¹ Самое пристойное толкование этого слова: «Уд - часть тела человека или животного (обычно о конечностях)». Какая именно часть – в приличном обществе обычно не уточняют. Кому непонятно, но интересно, – посмотрите более точные синонимы. Напр.: www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ushakov-term-77735.htm.

дисциплинами – документологией, документоведением, документалистикой. Отрасль знания, имеющую предметом «предмет?/продукт? деятельности с закреплённой информацией» (пардон за косноязычие, но иначе не скажешь), Ю.В. Нестерович продолжает называть то документологией, то документоведением. Обоснования правомерности такого решения мы в его статье не находим.

Вывод

Заявленная попытка заложить «в основание терминосистемы документоведения, зиждущейся на непротиворечивом соотношении его базисных терминов», один из основных краеугольных камней так попыткой и осталась. Своей статьёй Ю.В. Нестерович создал, конечно, «и предмет, и продукт деятельности с закреплённой информацией». Вот только продукт этот пока что несъедобен. Поблагодарим автора за стремление поработать во благо общей теории документа и пожелаем ему успехов на этом благородном поприще.

Использованная литература

1. Нестерович Ю.В. О терминосистеме и экспликации базисных понятий документоведения / Ю.В. Нестерович; М-во культуры України; Київський нац. ун-т культури і мистецтв; Ін-т держ. управління права; Кафедра держ. управління // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань : зб. наукових праць. – Вип. 6. Київ, 2012. – С. 51-59.
2. Соколов А.В. Документология как метатеория документной коммуникации / А.В. Соколов // Книга. Исследования и материалы. – М. : Наука, 2009. – Сб. 91/І-ІІ. – С. 43-49.

РОЛЬ БІБЛІОТЕК В ІНФОРМАЦІЙНО-ЗНАННЄВИХ ПЕРЕТВОРЕННЯХ У ДОКУМЕНТАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЯХ СУСПІЛЬСТВА

Г.В. Боряк

LIBRARIES' ROLE IN INFORMATION-KNOWLEDGE TRANSFORMATIONS IN DOCUMENTARY COMMUNICATIONS OF SOCIETY

H.V. Boriak

Лобузiна Катерина Вiлентiївна. Технологiї органiзацiї знаннєвих ресурсiв у бiблiотечно-iнформацiйнiй дiяльностi : монографiя / Катерина Лобузiна, вiдп.-ред. О.С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України iм. В.І. Вернадського. – К., 2012. – 252 с.

Процеси формування інформаційного суспільства та визначення основних засад формування Суспільства Знань безпосередньо стосуються долі та зміни статусу бібліотек у сучасних умовах, що започаткувало дискусії та напрями досліджень, пов'язані з визначенням нових функцій бібліотек як одних із провідних інституцій документальної соціальної комунікації. Україна також не перебуває осторонь цих процесів, трансформується й бібліотечна справа, набуває розвитку теорія та практика бібліотекознавства. Динаміка розвитку бібліотечної справи в Україні упродовж ХХ ст. полягає у трансформації бібліотек від центрів зосередження, зберігання та використання творів друку і рукописів до центрів зосередження, опрацювання та суспільного використання всіх ресурсів і основних потоків інформації. Бібліотеки України значно поповнюють свої фонди електронною та аудіовізуальною інформацією у вигляді електронних версій книжкових видань, включно зі створенням цифрових копій власних традиційних друкованих та рукописних фондів. Сьогодні формування загальнодержавного, розподіленого бібліотечно-інформаційного ресурсу є одним із пріоритетних завдань бібліотек, зокрема, наукових.

Трансформаційні процеси, що відбуваються у соціальних комунікаціях сучасного суспільства, свідчать про початок нового етапу розвитку документально-інформаційної комунікації, який можна охарактеризувати як когнітивний або семантичний (орієнтований на обмін змістів у суспільному просторі і часі). Цей етап обумовлений усвідомленням значних інформаційних проблем, які супроводжують сьогодні інформаційно-знаннєві процеси у соціальних комунікаціях. Тут важливим є подолання бар'єрів, що стоять на шляху перетворення інформації у знання. Основними інформаційними бар'єрами у сучасній документальній комунікації є: інформаційне перевантаження (протиріччя між обсягами накопиченої інформації та можливістю окремого суб'єкта її засвоїти, мовні бар'єри), криза управління інформацією (протиріччя між доступністю інформаційних джерел та їхньою якістю та достовірністю).

Вирішенню цих важливих суспільних завдань подолання інформаційних бар'єрів у сучасних документальних комунікаціях присвячено рецензовану монографію.

У роботі обґрунтовано важливу роль бібліотек як інформаційних посередників у документально-інформаційній комунікації. Перехід бібліотеки на новий рівень семантичного узагальнення інформаційних послуг, які вона надає, потребує опанування нових технологій, у першу чергу, пов'язаних із опрацюванням, представленням, наданням доступу та виявленням нових знань. Першочерговими завданнями бібліотечної діяльності у сучасному інформаційному просторі із швидкозмінними технологічними парадигмами є опанування електронного середовища (ресурсів, технологій, інструментарію) та інтеграція бібліотечних послуг до соціальних онлайн-комунікацій. Бібліотечні процеси опрацювання знання потребують також нового фахового рівня від бібліотечних професіоналів.

Проблеми ефективного управління бібліотечними інформаційними ресурсами вирішуються у запропонованому увазі дослідженні на основі комплексного залучення бібліотечних технологій наукового опрацювання інформації, технологій управління знаннями та семантичних інформаційних технологій.

У процесі проведеного дослідження для бібліотек було введено нове поняття знаннєвого інформаційного ресурсу, який є семантично опрацьованим бібліотечним інформаційним ресурсом, орієнтованим на представлення змісту документів – ресурсом, що забезпечує функції посередника між користувачем і знаннями у документальній комунікації. Технологічною основою знаннєвого ресурсу є сховище знань бібліотеки – база знань про документи та інформаційні ресурси, що забезпечує зручність використання та можливість управління знаннями. Основними властивостями бібліотечного сховища знань, які уможливають його ефективну експлуатацію, є інтегрованість, структурованість, спеціальні формати знань та інтелектуальний доступ. У процесі становлення й розвитку бібліотечної діяльності були розроблені семантичні технології, інтеграція яких із сучасним інструментарієм інформаційно-комунікаційної техніки та послідовне застосування до гібридних бібліотечних фондів (традиційних паперових документів та цифрових ресурсів) забезпечує їхню трансформацію у сховища знань. Це такі технології, як: бібліографування, систематизація, предметизація, реферування, формування систем класифікації документів та авторитетних файлів, аналітичний опис історико-культурних фондів, колекцій і книжкових пам'яток. Усі ці семантичні технології є основою організації інтелектуального доступу до інформаційних ресурсів.

У процесі проведеного дослідження обґрунтовано, що отримати високоякісний електронний інформаційний ресурс можливо лише за умов залучення багатьох бібліотечних професіоналів на основі організації спільної роботи з електронними документами та кумуляції експертних знань на кожному з етапів їхнього опрацювання. Отже, викладені принципи формування знаннєвого бібліотечного ресурсу передбачають обов'язкову участь бібліотечного фахівця як експерта, який у сучасних умовах повинен досконало володіти семантичними бібліотечними технологіями та професійно опановувати інформаційні технології. Для підтримки такої експертної діяльності необхідна організація спільної роботи, налагодження ефективного обміну знаннями у самому бібліотечному колективі – формування сховища корпоративних бібліотечних знань як інтелектуального капіталу бібліотеки і гаранта її успішної діяльності в соціальних комунікаціях. Для ефективного освоєння сучасних семантичних технологій бібліотечні фахівці повинні постійно засвоювати нові технологічні рішення, бути готовими до інновацій та постійного навчання. Забезпечення кумуляції цих експертних знань на загальних науково-методичних засадах формування знаннєвих ресурсів бібліотеки створює передумови для ефективного використання упорядкованих семантичних ресурсів як для підтримки самої бібліотечної діяльності, так і для організації інтелектуального доступу користувачів до інформаційних ресурсів бібліотеки.

Розроблені автором науково-організаційні та науково-методичні засади формування бібліотечних інформаційних ресурсів з інтелектуальним доступом, орієнтовані на ефективне отримання знань у процесі документальної комунікації, можуть бути рекомендовані як модельні рішення для створення багатоаспектних бібліотечних інформаційних Інтернет-комплексів та корпоративних порталів наукових бібліотек.

**НОВЕ СЛОВО У ДОСЛІДЖЕННІ «ПРАЗЬКОГО АРХІВУ»
(НОТАТКИ З ПРЕЗЕНТАЦІЇ КНИГИ Т.Г. БОРЯК «ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА
УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ЄВРОПІ: ПРАЗЬКИЙ АРХІВ (1945-2010)»**

I.M. Mana

**A NEW WORD IN RESEARCH OF THE «PRAGUE ARCHIVES»
(NOTES FROM PRESENTATION OF T.H. BORYAK BOOK «DOCUMENTARY
HERITAGE OF UKRAINIAN EMIGRATION IN EUROPE: THE PRAGUE ARCHIVES
(1945-2010)»**

У сучасній історичній науці для визначення архівних документів, пов'язаних з історією України, що утворилися за її межами як результат діяльності української політичної й економічної еміграції, прийнято використовувати терміносполуку *архівна україніка*. Незважаючи на відносну розробленість теми Празького архіву (складової архівної україніки), досить поодинокими дослідженнями позначені такі теми, як обставини та дійові особи, переміщення еміграційних архівів; розроблення та науково-технічне опрацювання еміграційних фондів, їхня кількість та періодизація. Саме ці непрості дослідницькі завдання були успішно реалізовані молодю дослідницею Т.Г. Боряк та актуалізовані нею у одноосібній монографії¹, яка нещодавно побачила світ.

6 квітня 2012 р. за ініціативи Програми імені Фулбрайта в Україні, в офісі Програми у рамках 20-річчя діяльності Програми в Україні відбулася презентація книги доцента кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями Національної академії керівних кадрів культури та мистецтв (далі – НАКККіМ) Т.Г. Боряк «Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945-2010)».

Виступ Т.Г. Боряк супроводжувався демонстрацією кількох десятків ретельно відібраних слайдів, які доречно доповнювали зміст ключових положень доповіді та презентованої монографії в цілому.

Авторка повідомила, що на першій сторінці обкладинки зафіксовано фрагмент із календаря-альманаху «Дніпро» (Львів, 1923 р.), автором якої є український художник-емігрант П. Холодний-молодший. На звичайній обкладинці календаря-альманаху, що видавався коштом українців, які проживали на чужині, художник образно передав ідею «українськості» (української державності) так, як її розуміли тисячі українських (політичних та економічних) емігрантів на початку ХХ ст.

Далі дослідниця продемонструвала зображення мапи Чехословацької Республіки (ЧСР) станом на 1919 р. та зазначила, що феномен Празького архіву став можливим завдяки непересічній особистості першого президента ЧСР Т. Масарика – великого гуманіста та демократа ХХ ст., який виступив ініціатором «Руської допомогової акції», що включала фінансування російської, української, білоруської та інших еміграційних громад із теренів колишньої Російської імперії у ЧСР.

Перейшовши до висвітлення теоретичних аспектів формування Празького архіву як складової архівної україніки та корпусу документів, переміщеного до України, дослідниця констатувала, що Празький архів – це комплекс документальних (архівних, бібліотечних та музейних) зібрань української еміграції, створених в ЧСР в 1920-х – 1948 рр. у центрах її зосередження (Прага, Подебради тощо) та інших, насамперед європейських країнах; акумульовані переважно двома інституціями у Празі: Українським історичним кабінетом (УІК)

¹ Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010) / Тетяна Боряк ; М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011 – 544 с.

та Музеєм визвольної боротьби України (МВБУ); розпорошений у результаті повоєнних переміщень до УРСР та СРСР по українських, російських, чеських і словацьких інституціях. Виходячи з загальноприйнятих трактувань щодо модусів утворення (походження) архівної україніки (еміграційний, імперський та дипломатично-урядовий), на думку авторки, Празький архів цілком логічно вписується до еміграційної складової комплексу зарубіжної україніки.

Дослідниця неодноразово підкреслювала, що, з одного боку, архівна україніка – це документи історико-культурної спадщини України, які знаходяться/знаходилися за кордоном, та документи іноземного походження, що стосуються історії України, а з другого – один із головних напрямів наукових досліджень у сучасному українському архівознавстві. Авторка зазначила, що розвиток концепцій архівної україніки бере свої початки у двадцятих роках ХХ ст. (1917 – сер. 1930-х рр.) та нерозривно пов'язаний з іменами Олександра і Михайла Грушевських, а згодом Дмитра Багалія і Віктора Барвінського.

Т.Г. Боряк повідомила, що нею було запропоновано власну періодизацію розвитку архівної україніки, яка складається з таких етапів: перший етап (кінець 1980-х рр. – 1991 р.) пов'язується з розробленням теоретичних засад україніки та початками інформатизації архівної справи (Програма «Архівна та рукописна україніка...», 1991 р.). Другий або академічний етап (1992-1995/1996 рр.) – ув'язується з кількома академічними проектами, а саме: «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації»; «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» та АрхеобібліоБаза. Розроблення та реалізація цих проектів сконцентрувалися переважно в академічних установах – Інституті рукопису ЦНБ імені В.І. Вернадського та Інституті української археографії імені М.С. Грушевського. Третій етап або етап упровадження (1996-1998 рр.) – пов'язаний із реалізацією теоретичних засад інформатизації архівної справи та роботою з документами, віднесених до архівної україніки у державних архівних установах України. Четвертий етап (перша половина 2000-х рр.) ув'язується з репрезентацією українських архівів в Інтернеті; наданні інтелектуального доступу до архівних інформаційних ресурсів. У цей час здійснюються перші систематичні кроки у практичній діяльності з розшуку та реєстрації документів архівної україніки, робляться теоретичні узагальнення існуючого доробку, унормування понятійного апарату та викристалізації головних напрямів наукових досліджень теми «архівна україніка». Останній етап (друга половина 2000-х рр. – наші дні) підкріплюється подіями, пов'язаними з інституалізацією архівної україніки, насамперед, заснування та становлення профільної архівної установи – Центрального державного архіву зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ); поглиблення наукових досліджень, пов'язаних з українікою; всебічного вивчення конкретних документальних комплексів.

Авторка підкреслила, що Празький архів було переміщено до УРСР з метою оперативної розробки, а відтак – для пошуку документів, які б компрометували «ворогів народу». Представники радянської делегації на переговорах у Чехословаччині змусили чехословацький уряд погодитися на авральне передавання документів Празького архіву до України. У результаті таких дій Україна отримала надзвичайно цінні документи, які нині дозволяють реконструювати українську історію кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Після переміщення документи Празького архіву опинилися в кількох центральних та місцевих державних архівах, бібліотеках, музеях. Зокрема, документи УІК потрапили до Спеціального відділу таємних фондів (далі – ТФ) Центрального державного історичного архіву (далі – ЦДІА) УРСР, створеного з метою опрацювання документів української еміграції, переміщених із низки європейських країн, у тому числі з ЧСР.

Т.Г. Боряк зазначила, що в результаті дослідження вона виявила такі види обліково-звітної документації оперативної розробки Празького архіву: а) характеристики: власне характеристики, спецхарактеристики фондів, короткі характеристики на українських білоемігрантів, персональні характеристики, характеристики на фондоутворювачів особових фондів; б) довідки: історичні довідки; короткі історичні довідки, довідки-орієнтировки, індивідуальні історичні довідки, групові історичні довідки; в) виконання запитів; г) списки: власне списки та списки-довідники; г) огляди: огляди груп фондів; д) картковий облік:

складання карток та їхнє влиття до картотеки, зокрема йшлося про складання окремої картотеки українських білоемігрантів за кордоном, картотека на «контрреволюційний елемент»; е) спецповідомлення; є) алфавітні книги-довідники. Дослідниця наголосила, що «Картотека на «к/р елемент» – головний результат «оперативно-чекістської розробки», що зберігається в ЦДАВО України обсягом у понад 100 тис. карток, нині розглядається як своєрідний реєстр учасників українського Визвольного руху першої половини ХХ ст.

Авторка книги зазначила, що окремі сегменти Празького архіву були зосереджені у різних архівосховищах України відповідно до профілю архіву та характерних ознак складу документів тієї чи іншої установи. У зв'язку з цим, розкрити кількісні характеристики надходження документів в Україну 1945 р. (документи УІК) та 1958 р. (документи МВБУ) було вкрай непросто.

Надходження документів 1958 р. – із колекції МВБУ – єдиний документальний масив з однієї країни (документи колекції не змішувалася з надходженнями документами з інших країн) налічує 7232 справи, які організовані у межах 173 фондів. Для надходження 1945 р. – колекції УІК – кінцеві кількісні показники не мають точної сталої цифри: діапазон кількості фондів Празького архіву коливається від 215 до 340. Якщо відштовхуватися від авторських обрахунків обсягу сегмента Празького архіву у ЦДАВО України, то маємо цифру у 28405 справ, об'єднаних у межах 323 фондів.

Т.Г. Боряк наводить такі кількісні параметри Празького архіву відповідно до місця зберігання: ЦДАВО України – 28405 спр.; ЦДАГО України – 1472 спр.; ЦДІА України, м. Київ – 21 спр.; ЦДІА України, м. Львів – 43 спр.; ЦДАЗУ – 1111 спр.; Держархів Тернопільської обл. – 132 спр.; Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України – 2902 од. зб.; Державний музей літератури України – 30 од. зб.; ЦДК ФФА України ім. Г.С. Пшеничного – 26 фотоальбомів (3582 фотодокументи). Разом це становить 33785 од. зб. – справ та 3582 фотодокументи. Якщо до цієї цифри додати ще 1887 справ еміграційного походження, що зберігаються у ЦДАВО України, обсяг Празького архіву та еміграційного сегмента разом становитиме 35672 справ. Бібліотечний та музейний сегменти обчислюються так: ЦДАГО України має 172 спр.; Державна наукова архівна бібліотека, м. Київ – 1829 примірників книг і брошур, 2320 підшивок журналів і газет (16565 примірників); ЦДАМЛМ України – 117 од. зб. (495 обкладинок на 652-х арк.); Національний музей історії України, м. Київ – 1785 одиниць. На думку авторки, наведені цифри не претендують на стовідсоткову точність. Найбільш достовірними можна вважати відомості наведені по ЦДАВО України, ЦДІА України, м. Київ та ЦДІА України, м. Львів, які корелюються з обліковими документами держархівів та становлять 28469 справ.

Окрім тих документів, що зберігаються в Україні, Т.Г. Боряк наголосила, що окремі корпуси документів Празького архіву нині також зберігаються у Чеській Республіці: Національний архів у м. Празі; Літературний архів пам'яток національного письменства у Празі; Слов'янська бібліотека; Караскова галерея та Словацькій Республіці: Музей української культури в Меджилабірцях (Східна Словаччина). Документи, які логічно пов'язані з Празьким архівом, також зберігають такі архіви: «особливого значення» – Академії наук Чеської Республіки; Чеської високої технічної освіти; Канцелярії Президента республіки; архів Карлового університету; земельні архіви в Брні і Опаві, регіональні архіви у містах Пльзені, Празі, Тржебоні і Замрську, архіви міст Праги, Брно, Острави та Пльзеня; 59 державних районних архівів тощо.

Наостанок Т.Г. Боряк підкреслила, що цілеспрямоване збирання документів, які ми нині називаємо Празький архів, та вторинні архівні документи, створені українськими архівістами для внутрішнього користування, репрезентують кілька послідовних напрямів їхнього використання: для висвітлення невикривленої історії України у міжвоєнний період; для виявлення «буржуазних націоналістів» та «ворогів народу»; для написання правдивої історії України першої половини ХХ ст. та написання інтелектуальних біографій української еміграційної еліти.

У обговоренні основних положень презентованої книги взяли участь д.і.н., професор,

член-кореспондент НАН України, директор Інституту рукопису НБУВ Л.А. Дубровіна, д.і.н., проф. кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККіМ, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України Г.В. Папакін, д.і.н., професор, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України М.Ф. Дмитрієнко, к.і.н., с.н.с., професор кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККіМ І.М. Мага та інші репрезентанти наукових академічних установ України, вищих навчальних закладів України.

Першим до обговорення долучився Г.В. Папакін. На його думку, презентована книга є неординарним явищем у сучасній історіографії. Обрана дослідницею тема – Празький архів – складна, навіть невдячна, адже авторка досліджувала не те, що створювалося, відкладалося, а зовсім інший аспект – те, що сталося з документами після того, як вони потрапили до України. Науковець вказав і на дражливість теми, адже переміщалися документи з Праги до Києва, насамперед із політичних мотивів. Він також згадав про зобов'язання, які радянська сторона брала на себе при переміщенні документів до УРСР і які не були виконані.

Г.В. Папакін підкреслив, що документи Празького архіву не були відомими широкому загалу: вони активно розроблялись, і про це написано, але не науковцями-дослідниками, а спочатку – архівістами, виходячи з поточних потреб, потім – військовими в цивільному, які були частими гостями і в ЦДІА УРСР, м. Київ, і в ЦДАЖР УРСР (нині – ЦДАГО України). Тобто, недотримання радянською стороною зобов'язань підкреслює невдячність теми, адже авторка мусила писати не про те, як мало бути відповідно до норм міжнародного права, а як воно було насправді, тобто з порушеннями.

Іншим аспектом, відтіненим доповідачем, стало те, що у презентованій монографії Празький архів нарешті з'єднано в єдине ціле та висвітлено його кількісні показники (кількість справ, фондів, фотодокументів). На думку Г.В. Папакіна, заслуговує на увагу і той факт, що Т.Г. Боряк розкрила географію зберігання документів Празького архіву та назвала основні наукові інституції у Чехії та Словаччині, в яких зосереджені та постійно зберігаються документи еміграційного походження. Доповідач зазначив, що як архівіст, він добре уявляє, який значний масив документів довелося опрацювати Т.Г. Боряк для того, щоб дійти таких ґрунтовних висновків, точних підрахунків тощо. Підсумовуючи сказане, Г.В. Папакін констатував, що презентована праця є фактично біографією еміграційних архівів в радянських і пострадянських умовах; неординарним дослідженням, яке лежить на перетині кількох наукових дисциплін: архівознавства, документознавства, музеєзнавства, бібліотекознавства. Разом з тим, на думку Г.В. Папакіна, монографія була б більш ошатною, якби її зміст було доповнено світлинами більш високої якості.

Далі слово для виступу було надано Л.А. Дубровіній. Вона підтримала тезу Г.В. Папакіна про те, що тема Празького архіву є досить складною та дещо невдячною. Вона зазначила, що презентована монографія є результатом копіткої роботи кількох років та підкреслила, що тільки той, хто працював в архівах, зрозуміє, скільки праці, енергії, таланту, терпіння, наполегливості вкладено у це дослідження.

Л.А. Дубровіна відзначила як позитивний той факт, що нині є молоді дослідники, які не тільки беруться за такі складні теми, але і доводять їх до кінця. Вона також вказала на те, що у монографії було відкрито багато нових імен – творців історії ХХ ст., розкрито значну кількість сюжетів з історії архівної справи України та сформульовано такі ґрунтовні наукові висновки. Л.А. Дубровіна сказала: «Настав час збирати каміння нашої історії. Збирати всіх українців, які були розкидані по різних державах. Дивиться [Л.А. Дубровіна] на це не тільки як історик, а як людина, яка відчуває ХХ ст. і ті випробовування, які воно принесло Україні». Наприкінці свого виступу Л.А. Дубровіна констатувала, що книга вийшла вишуканою, елегантною та ретельно продуманою. На увагу однаково заслуговують як змістовне наповнення книги, так і її оформлення.

Слово для обговорення було надано І.М. Мазі. Вона зазначила, що в книзі гармонійно поєднуються теми кількох наукових дисциплін: архівознавства, історії архівної справи, джерелознавства, історії української дипломатії, історичного документознавства, історії

архівного права, історії української еміграції тощо. Доповідачка акцентувала, що монографія Т.Г. Боряк, яка репрезентує третій сегмент НАФ (документи, віднесені до архівної україніки, а також наукові підходи до визначення цієї складової), заслуговує на високі оцінки як з точки зору викладу теоретичних засад архівознавства, так і з позицій висвітлення ключових позицій формування НАФ.

І.М. Мага підкреслила, що історія та доля Празького архіву є невід'ємною складовою історії архівної справи в Україні. Вона звернула увагу присутніх на той факт, що презентована книга містить невичерпний джерелознавчий та історіографічний інформаційний потенціал. За скромною цифрою 550 позицій найменувань використаних джерел і літератури стоять роки копіткої праці в архівах та бібліотеках, ґрунтовного опрацювання наукових видань, документів оперативного та ретроспективного характеру. Учасниця диспуту також підкреслила і високий рівень бібліографічної та наукової культури дослідниці. На її думку, цінною складовою презентованої книги є укладені Т.Г. Боряк додатки, серед яких особливо вирізняються такі: додаток № 1 «Порівняльна таблиця типологій архівної україніки», який доречно доповнює зміст першого розділу монографії та є суттєвим доповненням підрозділу «Типологія архівної україніки»; додаток № 14 «Зведений реєстр Празького архіву. Пофондова реконструкція», який можна видавати окремим виданням за умови написання археографічної передмови; та додаток № 15 «Картотека діячів української еміграції у ЦДАВО України», який сміливо можна назвати картотекою української еліти, або еліти української еміграції початку ХХ ст.

На думку І.М. Маги, презентована книга є своєрідним подарунком Центральному державному архіву зарубіжної україніки, який у травні цього року святкуватиме свій 5-літній ювілей від дня заснування, та всім науковцям і архівістам, які брали участь у формуванні понятійного апарату та визначенні сутності нового наукового напрямку – архівної україніки. Вона підкреслила, що авторка монографії вдало поєднала дослідження долі Празького архіву з політичним, персоналіїним та інституціоналізаційним контекстом.

За результатами наукових слухань, під час підведення підсумків наукового спілкування виступила М.Ф. Дмитрієнко. Вона повідомила, що книга, написана Т.Г. Боряк, – хороша, зроблена якісно. Але залишаються окремі нерозкриті питання – документальні масиви архівної україніки за кордоном, наприклад, німецький сегмент, про який також варто було б згадати, адже тема праці – Празький архів. На думку опонента, треба було більше уваги приділити постаті Т. Масарика, завдяки якому було уможливлено різновекторну діяльність українських еміграційних установ. М.Ф. Дмитрієнко звернула увагу, що Т.Г. Боряк неодноразово зазначає, що під час переміщення колекцій УІК та МВБУ в Україну було порушено основний принцип організації архівних документів – принцип нероздільності архівних фондів. Але, на її думку, виходячи з реалій тогочасного буття, іншої долі в Празького архіву бути не могло. Науковець висловила застереження щодо можливості повного висвітлення у межах одного дослідження двох складних паралельних тем, а саме: реконструкції складу Празького архіву та політичної – розуміння тодішнім радянським та чехословацьким керівництвом значущості цих документів: не можна змішувати ці аспекти, бо це призвело до того, що подекуди авторка захоплюється політичним аспектом висвітлення теми.

М.Ф. Дмитрієнко підкреслила, що додатки до книги є блискучими та добре продуманими. Водночас вона вважає недоліком якість представлених у книзі світлин. На її думку, гарна книга потребує і гарних фотографій. Також, на її переконання, у монографії є фотографії, які не мають прямого відношення до Празького архіву. Зокрема, це фото працівників архівної служби. М.Ф. Дмитрієнко наголосила, що в разі, якщо авторка хотіла згадати всіх людей, які мали відношення до Празького архіву, треба було подавати фото всіх причетних до його формування, а не обмежуватися світлинами окремих особистостей.

Наприкінці виступу М.Ф. Дмитрієнко висловила думку про те, що молоде покоління повинно знати і про українську еміграцію, і про Празький архів, і про розпорошення документальної архівної спадщини. Вона підкреслила, що книга, безперечно, корисна та стане у пригоді багатьом іншим дослідникам, адже порушена Т.Г. Боряк тема практично невичерпна.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Боряк Геннадій Володимирович – заступник директора Інституту історії України НАН з наукової роботи, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України

Боряк Тетяна Геннадіївна – доцент кафедри документознавства і управління соціальних комунікацій НАКККіМ

Вінічук Ірина Михайлівна – доцент НАКККіМ

Грабар Наталя Григорівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри культури Харківського національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Збанацька Оксана Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККіМ, головний бібліотекар Національної парламентської бібліотеки України

Кудлай В'ячеслав Олегович – асистент кафедри культурології та інформаційної діяльності Маріупольського державного університету

Мага Ірина Миколаївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККіМ

Литвин Сергій Харитонович – доктор історичних наук, професор кафедри документознавства та управління соціальними комунікаціями НАКККіМ

Олійник Ольга Віталіївна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри іноземних мов Харківської державної академії культури

Пасічник Людмила Петрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету

Плутус Олександра Семенівна – здобувач кафедри бібліотекознавства і бібліографії Рівненського державного гуманітарного університету, завідувач бібліотеки Надвірнянського коледжу Національного транспортного університету

Польовик Світлана Миколаївна – молодший науковий співробітник відділу організації та використання документального Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

Соколов Віктор Юрійович – кандидат історичних наук, доцент

Столяров Юрій Миколайович – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Академвидавцентру «Наука» Російської академії наук

Стрілець Наталія Олександрівна – аспірант заочного відділення ХДАК, завідувачка сектора НВЦ ХДНБ ім. В.Г. Короленка

Тур Оксана Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент Кременчуцького національного університету імені М. Остроградського

Чуканова Світлана Олександрівна – провідний бібліотекар Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Якимюк Юлія Петрівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, старший викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Білоцерківського інституту економіки і управління Університету «Україна»

ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ ЗА 2012 РІК

1. Сторінка головного редактора

Слободяник М.С. 2011 року. – №1. – С.4-5.

2. Вітасмо ювілярів

Особиста бібліотечна справа: Олександр Кириленко. – №1. – С.5-7,

Вітання Георгію Саприкіну! – №1. – С.7-8.

3. Документознавство. Археографія. Архівознавство

Нестерович Ю.В. Корреляція базисних понять документознавства, коррелятивних понять системи. – №1. – С.8-18.

Тур О.М. Іншомовні номінації грецького походження в системі Логіко-поняттєвого апарату документознавців в Україні. – №1. – С.19-22.

Добровольська В.В. Теоретико-методичні засади стратегічного управління системою керування документацією. – №1. – С.22-26.

Слободяник М.С. Основні напрями розвитку документознавства в сучасній Україні. – №2. – С.4-15.

Нестерович Ю.В. Очерк по експлікації и корреляції понять книги и електронной книги в рамках документології. – №2. – С. 16-21.

Добровольська В.В. Формування інноваційної політики розвитку системи керування документацією в органах управління культурою. – №2. – С. 22-25.

Папакін Г.В. Електронна археографія: новітній напрям старої науки, її складові та стан досліджень. – №2. – С. 25-34.

Литвин С.Х. Сучасний стан наукової розробки проблем документознавства. – №3-4. – С.4-9.

Боряк Т.Г. Формування сучасного напрямку розвитку архівної україніки: розробка академічних та архівних проектів (1992-1998). – №3-4. – С.9-16.

Кудлай В.О. Класифікація документів у системі управління якістю підприємства. – №3-4. – С.17-23.

Збанацька О.М. Відображення термінології документознавства в інформаційно-пошуковому тезаурусі Національної парламентської бібліотеки України. – №3-4. – С.24-31.

Пасічник Л.П. Технічні умови як вид нормативних документів зі стандартизації. – №3-4. – С.31-36.

Тур О.М. Термінологічні пошуки в галузі діловодства 2030х років ХХ століття. – №3-4. – С.37-40.

4. Информологія. Інформаційні системи та технології

Лобузін К.В. Бібліотека 3:0: знання, сховища даних та експерти. – №1. – С.26-35.

Солов'яненко Д.В., Симоненко Т.В. Нова технологічна платформа для проекту «Наукова періодика України». – №1. – С.35-40.

Лисенко Л.В. Сайт бібліотеки ВНЗ УКООПСІПЛКИ «Полтавський університет економіки і торгівлі» як інструмент обслуговування віддалених користувачів. – №1. – С.40-46.

Пелехата О.Г. Інтернет-технології в документних комунікаціях. – №1. – С.46-50.

Вінічук І.М. Особливості впливу глобальних систем масової комунікації на особистість. – №1. – С.50-53.

5. Бібліотекознавство

Стрілець Н.О. Методи та технології архівування електронних бібліотечних ресурсів. – №3-4. – С.40-46.

Плутус О. Роль товариства «Рідна школа» у становленні бібліотечної справи Галичини кінця ХІХ – першої третини ХХ століття (історичний аспект). – №3-4. – С.47-51.

Олійник О.В. Особливості організації вищої інформаційної освіти в США. – №3-4. – С.51-59.

6. Книгознавство. Бібліографознавство

Пастушенко О.В. Періодичні видання історико-бібліографічного, книгознавчого та бібліотекознавчого спрямування як об'єкт сучасних досліджень. – №2. – С.69-73.

Матвійчук Л.О. Внесок Л.І. Гольденберга у розвиток академічної літературознавчої бібліографії (5080-і роки ХХ ст.). – №2. – С.73-80.

Соколов В.Ю. Видання календарів та розвиток природничо-наукового книгодрукування в Україні у ХVІІІ столітті. – №3-4. – С.93-101.

7. Наукове забезпечення діяльності бібліотек

Лобузїна К.В. Створення інтегрованого бібліотечного простору: основні проблеми та шляхи вирішення. – №2. – С.34-41.

Мар'їна О.Ю. Бібліотека у процесах формування цифрового контенту. – №2. – С.41-46.

Ашаренкова Н.Г. Комплектування фондів публічних бібліотек України в нових економічних умовах (90-і роки ХХ ст. – поч. ХХІ ст.). – №2. – С.47-57.

8. Соціальні комунікації та інформологія

Філіпова Л.Я. Медіа-простір та документальні комунікації: інформаційно-технологічний підхід. – №2. – С. 57-60.

Шемаєва Г.В. Тенденції розширення взаємозв'язків бібліотеки у системі соціальних комунікацій. – №2. – С.60-65.

Кириленко О.Г. Прикладні аспекти використання інформаційного моніторингу в системі підготовки документознавців. – №2. – С.65-68.

Віннічук І.М. Соціально-комунікативні аспекти в інформаційних технологіях. – №3-4. – С.59-69.

Якимюк Ю.П. Сучасні комунікаційні технології документаційного забезпечення управління вищим навчальним закладом. – №3-4. – С.69-76.

Польовик С. Бібліотечно-архівна колекція «Фонд Президентів України» як джерело формування документних комунікацій. – №3-4. – С.77-81.

Грабар Н.Г. Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності. – №3-4. – С.82-86.

Чуканова С.О. Аналіз використання електронних ресурсів студентами гуманітарних спеціальностей (на прикладі використання баз даних EBSCO в НАКККіМ). – №3-4. – С. 86-92.

9. Безперервна професійна освіта

Клименко О.В. Формування та розвиток європейського освітнього простору. – №1. – С.53-60.

Політова О.А. Наукові розробки магістрів з документознавства та інформаційної діяльності в НАКККіМ. – №1. – С.60-64.

10. Рецензії. Дискусії

Швецова-Водка Г.М. Українське бібліотекознавство 1991-2008 років: бібліографічне підбиття підсумків. – №1. – С. 65-68.

Слободяник М.С. Роздуми бібліографа з приводу рецензії професора Г.М. Швцової-Водки. – №1. – С.68-71.

Столяров Ю.М. Матеріальний носитель информации (МНИ) продукта деятельности с закрепленной информацией (ПДЗИ) сильнее. – №3-4. – С.102-104.

Боряк Г.В. Роль бібліотек в інформаційно-знанневих перетвореннях у документальних комунікаціях суспільства (Рецензія на монографію Катерини Лобузїної «Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності»). – №3-4. – С.105-106.

Мага І.М. Нове слово у дослідженні «Празького архіву» (Нотатки з презентації книги Тетяни Боряк «Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945-2010)» . – №3-4. – С. 106-111.

11. Події та факти наукового життя

Ларьков Н.С. Документ в меняющемся мире. – №1. – С. 71-74.

Коваленко С.Д. Конференція молодих учених і спеціалістів. – №2. – С.80-84.

Міністерство культури України
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Інститут менеджменту
Кафедра документознавства та управління соціальними комунікаціями

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ДОКУМЕНТ, МОВА, СОЦІУМ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА»

м. Київ, 11-12 квітня 2013 р.

Загальна інформація

Мета конференції: висвітлити актуальні теоретичні та практичні питання у сфері документознавства, мовознавства, прикладної лінгвістики, бібліотекознавства, архівознавства, соціальних комунікацій, інформаційних технологій в науках документно-комунікаційного циклу.

Місце проведення: конференц-зала Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 15.

До участі в міжнародній конференції запрошуються **вчені, молоді науковці, аспіранти, викладачі та наукові працівники** закладів освіти, а також **практичні працівники** бібліотек, органів НТІ, архівів та служб документального забезпечення управління з України та зарубіжних держав, які активно займаються розробками у сфері документознавства та інформаційної діяльності.

Повні тексти доповідей (наукові статті) можуть бути надруковані в науковому часописі «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія».

Мова конференції: українська, російська, англійська.

Передбачено роботу таких секцій:

1. Теорія та практика документознавства.	4. Сучасні проблеми архівної науки.
2. Сучасне мовознавство: здобутки і перспективи.	5. Інформаційні технології в науках документно-комунікаційного циклу.
3. Теоретичні та практичні засади розвитку бібліотекознавства, книгознавства та бібліографії.	6. Соціокультурні виміри інформаційного суспільства.

Розклад роботи

Початок роботи конференції 11 квітня 2013 р.:

09.00–10.00	–	Реєстрація учасників
10.00–10.30	–	Відкриття конференції
10.30–13.00	–	Пленарне засідання
13.00–14.30	–	Обідня перерва
14.30–17.00	–	Робота секцій

Завершення роботи конференції 12 квітня 2013 р.:

10.00–13.00	–	Робота секцій
13.00–14.00	–	Підведення підсумків. Ухвалення резолюції
14.00–15.00	–	Екскурсія Національним Києво-Печерським історико-культурним заповідником

Реєстрація (подання інформаційних матеріалів)

Для участі в роботі міжнародної конференції потрібно надіслати електронною поштою до організаційного комітету **до 11 березня 2013 року** такі документи:

- 1) заповнену за зразком заявку;
- 2) тези доповіді.

Назва файлу повинна відповідати прізвищу доповідача із вказівкою для заявки – Заявка, для тез – Тези. Наприклад: Боряк_Заявка.doc, Боряк_Тези.doc

Заявку та тези необхідно надіслати до 11 березня 2013 р. за електронною адресою: **mitic007@ukr.net, tereska.rp@gmail.ru** (з позначкою «**конференція**»).

Унесення доповідей у план конференції проводитиметься за рішенням організаційного комітету.

Вимоги до тез доповіді

Ліворуч без відступу подати індекс УДК. Праворуч – прізвище, ім'я, по батькові автора, науковий ступінь, вчене звання, повна назва установи, де працює або навчається автор. Шрифт Times New Roman, кегль 14.

Назва доповіді через один міжрядковий інтервал посередині рядка (великими літерами, без крапки в кінці): шрифт Times New Roman, кегль 14, грубо.

Зразок оформлення

УДК 930.25 “1990/2010”

БОРЯК Тетяна Геннадіївна,
*кандидат історичних наук, доцент,
Національна академія керівних
кадрів культури і мистецтв
(м. Київ, Україна)*

«АРХІВНА УКРАЇНКА»: ДО ІСТОРІЇ УСТАЛЕННЯ ПОНЯТЬ

Текст тез подавати через один міжрядковий інтервал після назви. Вирівнювання за шириною.

Вимоги до оформлення: формат А-4; береги: верхнє, нижнє, ліве, праве – 2 см, шрифт Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5.

Обсяг тексту: **до 3 сторінок.**

Зразок оформлення заявки

1. Прізвище, ім'я, по батькові.
2. Повна назва установи, в якій працює /навчається учасник, посада, науковий ступінь, вчене звання.
3. Тема доповіді.
4. Контактний телефон.
5. Електронна адреса.
6. Чи плануєте особисту участь у конференції? (Так або ні).
7. Чи бажаєте опублікувати тези доповіді? (Так або ні).
8. Чи є потреба в оформленні офіційного персонального запрошення? (Так або ні).

Організаційний внесок

Організаційний внесок включає участь у всіх заходах конференції, інформаційний пакет учасника

– для організаторів конференції – 50 грн;

– для інших учасників:

100 грн – очна форма участі (за умови особистої участі);

50 грн – заочна форма участі (внесок покриває витрати на опублікування програми та тез конференції).

Оргкомітет сприяє розміщенню учасників у готелях м. Києва за індивідуальним запитом. Проживання і харчування за рахунок учасників.

Координати організаційного комітету

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

вул. Лаврська, 9, корп. 7, ауд. 1-а, м. Київ, 01015.

Телефони: (044)254-45-86, Кузьменко Ірина Григорівна.

Електронна адреса: **mitic007@ukr.net, tereska.rp@gmail.ru**

Сайт: kdisk.pp.ua

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ ДЛЯ ЖУРНАЛУ

Приймаються оригінальні матеріали, що раніше не друкувалися.

Зміст статей повинен відповідати профілю журналу. Звертаємо увагу авторів на необхідність дотримуватися вимог, які висуває Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України до фахових видань, а саме – на необхідність включення до тексту статті таких елементів:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що пропонуються для публікації в журналі, подаються автором у вигляді тексту, надрукованого за допомогою засобів комп'ютерної техніки (1 друкований примірник і копія в електронному вигляді). Текст статті можливо передати електронною поштою на адресу редакції bdi-journal@ukr.net.

Обсяг статті, враховуючи список літератури, таблиці, фотографії і малюнки, не повинен перевищувати 12 сторінок друкованого тексту (розмір шрифту – 12, інтервал – 1,5, поля стандартні).

Рукописи приймаються і публікуються українською мовою. Іноземні автори можуть подавати рукописи російською і англійською мовами. Редакція залишає за собою право на стилістичну правку рукопису. З автором погоджуються правки, які, на думку редакції, можуть змінити зміст тексту.

До рукопису додаються:

- авторська довідка, в якій наводяться: прізвище, ім'я та по батькові (повністю) автора (авторів), науковий ступінь, учене звання, адреса і телефони, e-mail, місце роботи, посада;
- фотографії (4x6 мм) всіх авторів для публікації у заголовній частині статті. Автор може відмовитися від публікації фотографії.

Основний текст статті обов'язково має супроводжуватися двома анотаціями (українською, англійською мовами) з переліком ключових слів, назвою статті та прізвищем автора англійською мовою, а також шифром УДК.

Список використаної літератури складається відповідно до тексту і друкується на окремій сторінці в кінці статті. У тексті порядковий номер першоджерела проставляється в квадратних дужках. Першоджерела подаються мовою оригіналу.

Усі цитати в тексті повинні бути українською мовою.

Підп. до друку 24.12.2012 Формат 60x84 1/8. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 14,4 Зам. 20 Тираж 1000 прим.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідчення про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.

